

ของประเทศออสเตรเลีย

กัลยอน (kalyon) คือ รูปแบบการสูบบุหรี่เส้นเพื่อการผ่อนคลายของชาวอิหร่านและชาวอาหรับ ซึ่งพบเห็นได้ตามร้านขายน้ำชา ภัตตาคาร และสถานที่ท่องเที่ยวทั่วไป ชาวไทยเรียกการสูบบุหรี่แบบนี้ว่า มะระกู่

โปโลเป็นกีฬาโบราณบนหลังม้า มีต้นกำเนิดในดินแดนอิหร่านและแพร่หลายไปทั่วโลก ปัจจุบันชนชั้นสูงของอิหร่านยังคงนิยมเล่น สำหรับคนไทยรู้จักกีฬานี้มาตั้งแต่ครั้งโบราณ ดังปรากฏหลักฐานในกฎหมายตราสามดวงเรียกกีฬานี้ว่า “ซงโค” พ้องกับคำเปอร์เซียที่เรียกกีฬานี้ว่า “เซากอน” (chaogone) แต่ยุคนี้คนไทยกับรู้จักในนาม “กีฬาตีคลี”

ลูก ๆ ของบรรดานักศึกษาหลายเชื้อชาติที่เดินทางมาร่ำเรียนในโรงเรียนสอนศาสนา
ณ เมืองกุม

ในวันหยุดชาวอิหร่านนิยมไปเที่ยวพักผ่อนพร้อมครอบครัว โดยเฉพาะตามสวนสาธารณะ
ต่าง ๆ จะเต็มไปด้วยผู้คนซึ่งเดินทางมาเที่ยวหรือปิกนิกกัน กว่าสวนสาธารณะจะร้างผู้คน
ก็เป็นเวลาหนึ่งหรือสองนาฬิกาของอีกวันหนึ่งแล้ว

ครอบครัวชาวอิหร่านส่วนใหญ่มักเป็นครอบครัวขยาย

คนอิหร่านกินเนื้อแพะ แกะมากกว่าเนื้อวัว เพราะสัตว์ดังกล่าวเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่ชนเผ่า
เร่ร่อนนิยมเลี้ยงไว้เอนำนม ขน และเนื้อ

อิหร่านเป็นประเทศหนึ่งที่สำคัญกับงานด้านศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยตามเมืองใหญ่ ๆ จึงเปิดสอนวิชาว่าด้วยศิลปะ ซึ่งมีทั้งวิชาจิตรกรรม ประติมากรรม การแสดงละคร ภาพยนตร์ และดนตรี ในภาพเป็นการฝึกซ้อมการแสดงละครในชั้นเรียนของนักศึกษา มหาวิทยาลัยเตหะราน

สุสานของกวีฮาฟิซ กวีชาวชีราสที่ชาวอิหร่านยกย่องว่าเป็นกวีที่ยิ่งใหญ่คนหนึ่ง

เมื่อมีแขกมาเยี่ยมเยียนที่บ้าน คนอิหร่านจะเสิร์ฟชา (ไม่ใส่นม) ดื่มน้ำร้อน พร้อมด้วยผลไม้สดตามฤดูกาล เช่น เชอร์รี่ แอปเปิ้ล แดง (ที่มีรูปร่างและรสชาติเหมือนแตงญี่ปุ่น) ฯลฯ และหากเชื้อเชิญร่วมรับประทานอาหารด้วย เจ้าของบ้านและญาติพี่น้องที่เป็นชายจะร่วมวงกินข้าวพร้อมกับแขก ส่วนพวกผู้หญิงจะกินที่หลัง

บทที่ 6

ผู้หญิงอิหร่าน

อัมพร จิรัฐติกกร

เมื่อพูดถึงผู้หญิงอิหร่านแล้ว สิ่งแรกที่คนจำนวนมากนึกถึงก็คือ ภาพของสตรีภายใต้ผ้าคลุมศีรษะและเสื้อผ้าสีทึบที่ปกคลุมเรือนร่างอย่างมิดชิด หลายคนมองภาพของผู้หญิงอิหร่านว่าถูกบังคับให้ต้องอยู่แต่ในบ้าน ต้องสวมใส่ผ้าคลุมศีรษะ และถูกกลั่นแกล้งสิทธิเสรีภาพ แต่ในความเป็นจริงแล้ว สถานะของผู้หญิงอิหร่านนั้นกล่าวได้ว่าดีกว่าบรรดาผู้หญิงในประเทศแถบตะวันออกกลางทั้งหมดก็ได้ ในด้านการศึกษา อิหร่านได้รับการจัดอันดับให้เป็น 1 ใน 10 ประเทศที่ก้าวหน้าที่สุดในการยกระดับการศึกษาของผู้หญิง ลดช่องว่างของหญิงชายในด้านการศึกษา ในด้านแรงงาน อิหร่านมีผู้หญิงที่ทำงานเป็นข้าราชการถึงหนึ่งในสามของจำนวนข้าราชการทั้งหมด มีผู้หญิงรับตำแหน่งเป็นหัวหน้าแผนกต่าง ๆ นับร้อย ในการเลือกตั้งท้องถิ่นในปี ค.ศ. 1999 มีผู้หญิงถึง 5,000 คนลงสมัครรับเลือกตั้ง และในจำนวนนี้ได้รับเลือกตั้งเข้ามาเป็นผู้นำท้องถิ่นถึง 300 คน¹

ยิ่งไปกว่านั้นความเปลี่ยนแปลงในสถานะของผู้หญิงอิหร่านก็กำลังเพิ่มขึ้นทุกขณะ หลังปี ค.ศ. 1997 เป็นต้นมา ประธานาธิบดีคาเตมีซึ่งเพิ่งเข้ารับตำแหน่งได้ประกาศต่อชาวโลกถึงความพยายามที่จะยกระดับสถานะของสตรีอิหร่าน ขจัดระบบเลือกปฏิบัติต่อเพศหญิง และรวมถึงแต่งตั้งผู้หญิงขึ้นเป็นรองประธานาธิบดีอีกด้วย สารคดีบทนี้จึงมุ่งเสนอภาพของผู้หญิงอิหร่านจากมุมมองปัจจุบันที่ทีมวิจัยได้เดินทางไปพบเห็น และมีโอกาสได้สัมภาษณ์พูดคุยกับผู้หญิงอิหร่านจำนวนมากในช่วงปี พ.ศ. 2544 จากแง่มุมต่าง ๆ ทั้งในแง่ของชีวิตครอบครัว การศึกษา เศรษฐกิจ และการเมือง

อิญาบ-ศักดิ์ศรีภายใต้ผ้าคลุม

ผู้หญิงอิหร่านนั้นเมื่ออายุครบ 9 ขวบบริบูรณ์ ถือว่าพ้นจากความเป็นเด็กไปแล้ว จึงต้องคลุมผ้าเก็บเรือนร่างให้มิดชิด ทั้งนี้ผ้าคลุมผมหรือที่เรียกกันว่า “อิญาบ” นั้น จะต้องคลุมลงมาจนจดหน้าอก ต้องแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่เรียบง่าย ไม่เปิดเผยให้เห็นส่วนสัดส่วนของร่างกาย ดังนั้นเสื้อผ้าของ

¹ ดู Wright, Robin, *The Last Great Revolution: Turmoil and Transformation in Iran*. (New York: Vintage Books, 2001) pp. 137.

ผู้หญิงอิหร่านที่กลายเป็นเสมือน “เครื่องแบบ” ไปแล้วก็คือ เสื้อคลุมตัวยาวหรือโอเวอร์โคตทรงหลวมที่ไม่รัดรูป สีเข้ม กางเกงขายาวสีเดียวกัน และผ้าคลุมผม ส่วนผู้หญิงที่เคร่งมากกว่านั้นก็จะสวม

"ชาดอร์" (chador) ทับ ชาดอร์นี้แปลตรงตัวก็คือเต็นท์ มีลักษณะเป็นผ้าคลุมสีดำผืนใหญ่รูปครึ่งวงกลม ไม่มีกระดุมหรือตะขอเกี่ยว สวมทับจากหัวลงมาคลุมไหล่ มาบรรจบกันด้านหน้าโดยผู้สวมใช้มือจับใต้คาง ถ้ามือถือของไว้หรืออุ้มเด็ก ก็จะใช้ปากกัด ผู้หญิงสวมชาดอร์นี้พบเห็นได้ทั่วไปตามเมืองต่าง ๆ จะเห็นคนคลุมชาดอร์สลับกับชุดเสื้อคลุมตัวยาว แต่ถ้าเป็นเมืองศักดิ์สิทธิ์อย่างเมืองกุมหรือตามมัสยิด สถานทีราชการ ผู้หญิงทุกคนจะคลุมชาดอร์

ความจริงแล้วกฎที่ว่าผู้หญิงอิหร่านต้องสวมฮิญาบนั้น ยึดถือตามที่ระบุไว้ในคัมภีร์อัล-กุรอาน แต่ไม่เคยมีการออกเป็นกฎหมายบังคับมาก่อน ดังนั้นการสวมใส่ผ้าคลุมศีรษะจึงขึ้นอยู่กับความสมัครใจ ซึ่งผู้หญิงส่วนใหญ่ก็ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่พวกเธอจะสวมใส่ผ้าคลุมศีรษะเมื่อออกนอกบ้าน แม้แต่ช่วงหนึ่งในสมัยของซาร์เรซา ในปี ค.ศ. 1935 ที่มีการออกเป็นกฎหมายบังคับให้ผู้หญิงอิหร่านถอดผ้าคลุมศีรษะออก โดยประกาศให้การคลุมศีรษะเป็นสิ่งผิดกฎหมาย ฮิญาบถูกมองว่าเป็นสัญลักษณ์ของความอยุติธรรมและสิ่งที่น่าอับอาย และเพื่อบังคับให้มีการปฏิบัติตามกฎนี้ ซาร์เรซาสั่งให้ทหารตำรวจออกตรวจไปทั่วทุกแห่ง หากพบหญิงคนใดสวมผ้าคลุมศีรษะออกนอกบ้าน ก็ให้ทหารตำรวจเหล่านั้นเข้าไปบังคับให้ถอดออก แต่ก็เชื่อว่าผู้หญิงอิหร่านทุกคนจะเห็นด้วยกับกฎอันทันสมัยข้อนี้ ในช่วงเวลานั้นผู้หญิงอิหร่านจำนวนมากปฏิเสธที่จะออกจากบ้าน เพราะไม่ต้องการที่จะถูกจ้องมองโดยปราศจากผ้าคลุมศีรษะ สำหรับผู้หญิงอิหร่านจำนวนมากแล้ว ผ้าคลุมศีรษะเป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์ การถ่อมตน และให้ความเคารพต่ออิสลาม²

อย่างไรก็ตามตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ฮิญาบไม่ใช่สิ่งที่ผู้หญิงอิหร่านจะเลือกปฏิบัติได้ตามความสมัครใจ ฮิญาบกลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่ผู้นำแต่ละยุคใช้ตามอุดมการณ์ทางการเมืองของตน ในสมัยของซาร์เรซา ฮิญาบเป็นสัญลักษณ์ของความอยุติธรรม ความไม่ทันสมัยทัดเทียมตะวันตก แต่หลังการปฏิวัติอิสลามตั้งแต่ปี ค.ศ. 1979 เป็นต้นมา ฮิญาบกลายเป็นสัญลักษณ์ของการปฏิวัติอิสลาม เป็นสัญลักษณ์ของการต่อต้านอิทธิพลตะวันตกที่ผู้หญิงอิหร่านทุกคนต้องปฏิบัติตาม

² เพื่อที่จะโน้มน้าวผู้หญิงอิหร่านให้ถอดผ้าคลุม ซาร์เรซาสั่งให้พระชนนีและเจ้าฟ้าหญิงทั้งหลายปรากฏพระองค์ในงานมอบประกาศนียบัตรให้นักเรียนหญิงที่จบการศึกษาจาก Women's Teacher Training College ในกรุงเตหะราน ในปี ค.ศ. 1936 โดยปราศจากผ้าคลุมผม พร้อมทั้งมีพระราชกระแสให้ผู้หญิงอิหร่านทุกคนปฏิบัติตามตัวอย่างของพระชนนีและเจ้าฟ้าหญิง ทรงมีพระราชดำรัสให้ผู้หญิงทุกคนโยนฮิญาบทิ้ง ดู Elaine Sciolino, *Persian Mirrors; The Elusive Face Of Iran*. (New York: The Free Press, 1997) pp. 133-134.

ในตอนเริ่มต้นหลังการปฏิวัติใหม่ ๆ ผู้หญิงอิหร่านยังสามารถออกจากบ้านไปไหนก็ได้โดยไม่ต้องสวมผ้าคลุมศีรษะ แต่ภายในช่วงเวลาหนึ่งเดือนหลังการปฏิวัติอิสลามในปี ค.ศ. 1979 อายาตุลเลาะห์ โคมัยนี ก็ออกคำสั่งให้ผู้หญิงต้องคลุมศีรษะตามกฎหมายที่ระบุไว้ในคัมภีร์อัล-กุรอ่าน

“จงกล่าวแก่ผู้หญิงผู้ศรัทธาทั้งหลาย ให้พวกนางลดสายตาของนางลงต่ำ และให้ปกป้องของพึงสงวนของพวกนาง และจงอย่าอวดเครื่องประดับของนาง เว้นแต่ที่เปิดเผย และให้นางปิดด้วยผ้าคลุมศีรษะของนางตลอดมาถึงหน้าอกของนาง...”

อันนัวร์ (24 : 31)

ในตอนแรกผู้หญิงอิหร่านจำนวนมากปฏิเสธที่จะสวมผ้าคลุมศีรษะ มีคนจำนวนนับพันชุมนุมประท้วงคำสั่งของอายาตุลเลาะห์ โคมัยนี ซึ่งโคมัยนีก็ได้กล่าวคำพูดประนีประนอมว่า “นี่ไม่ใช่การบังคับ แต่เป็นเพียงข้อแนะนำเท่านั้นว่าผู้หญิงอิหร่านควรจะแต่งตัวอย่างไร”³ แต่แล้วในที่สุดก็มีการออกประกาศให้ผู้หญิงที่ทำงานในหน่วยงานราชการ ตามมหาวิทยาลัยต้องคลุมศีรษะ ตามร้านอาหารหรือโรงแรมก็เริ่มมีการวางตะกร้าใส่ผ้าคลุมศีรษะใกล้ทางเข้า หากใครปฏิเสธที่จะสวมผ้าคลุมศีรษะก็จะไม่ได้รับการบริการ หลังจากนั้นใน ปี ค.ศ. 1982 สามปีหลังการปฏิวัติ ผู้หญิงอิหร่านทั้งหมดก็จำเป็นต้องสวมผ้าคลุมศีรษะในที่สาธารณะ

ในช่วงหลังการปฏิวัติใหม่ ๆ กฎของการคลุมศีรษะถูกบังคับใช้อย่างเข้มงวด การไม่คลุมศีรษะหรือคลุมไม่เหมาะสม เปิดให้เห็นผมหรือแต่งหน้าทาปากจะถูกลงโทษจำคุก 10 วัน ถึง 2 เดือน ผ้าคลุมก็อนุญาตให้เฉพาะสีดำหรือสีเข้มที่ไม่มีลวดลาย แต่ในปัจจุบันหลังผ่านการปฏิวัติอิสลามมาแล้วถึงสองทศวรรษ กฎระเบียบในการแต่งกายของผู้หญิงเริ่มผ่อนคลายมากขึ้น ตามเมืองใหญ่ ๆ จะพบเห็นผู้หญิงอิหร่านสวมใส่เสื้อผ้าที่แม้จะปกคลุมร่างกายมิดชิด แต่ก็ดูทันสมัย สวมผ้าคลุมศีรษะแบบชนิดเปิดให้เห็นผมถึงเกือบครึ่งหัว กล่าวได้ว่าสิ่งที่ผู้หญิงอิหร่านสวมใส่ทุกวันนี้ เป็นเครื่องระบุอุดมการณ์ระดับความเคร่งครัดทางศาสนาของแต่ละบุคคล หากเธอสวมใส่เสื้อผ้าที่ดูทันสมัย ผูกผ้าคลุมศีรษะที่โชว์ให้เห็นครึ่งหัว ใส่แว่นกันแดด นุ่งกางเกงยีน ใส่เสื้อคลุมสีอ่อน แต่งหน้าและทาเล็บ เธอกำลังสื่อสารว่าเธอต้องการต่อต้านอำนาจ ต้องการความเปลี่ยนแปลง แต่ในขณะเดียวกันก็มีผู้หญิงอิหร่านอีกจำนวนมากเลือกที่จะแต่งกายด้วยเสื้อคลุมแบบหลวม ๆ หรือชาดอร์ตามแบบเดิม อันดูเหมือนจะสื่อสารว่าพวกเธอรู้สึกปลอดภัยภายใต้ฮิญาบและชาดอร์

ผู้หญิงอิหร่านจำนวนมากมองว่าการสวมใส่ผ้าคลุมศีรษะหรือฮิญาบนั้น เปิดโอกาสให้พวกเธอทำอะไรก็ได้โดยไม่ต้องกังวลใจ ผ้าคลุมศีรษะทำให้ผู้หญิงถูกตัดสินด้วยความสามารถมากกว่า

³ Elaine Sciolino, เพิ่งอ้าง, pp. 134.

เรือนร่าง หน้าตา ผู้หญิงจำนวนมากที่ทีมงานได้มีโอกาสพูดคุยด้วยจะกล่าวตรงกันว่ามันไม่สำคัญหรอกว่า ผู้หญิงอิหร่านจะต้องสวมใส่ชาดอร์หรือคลุมศีรษะหรือไม่ ผู้หญิงจากตะวันตกมักจะให้ความสำคัญกับ “ฮิญาบ” มากเกินไป ประเด็นไม่ใช่เรื่องเสื้อผ้าหรือผ้าคลุมศีรษะ มีหลายสิ่งที่คุณผู้หญิงอิหร่านมองเห็นว่าสำคัญกว่านั้น เช่น การเป็นฝ่ายเสียเปรียบ อย่างเช่นสิทธิในการจ้างงาน การหย่าร้าง สิทธิในการได้รับมรดก ที่ให้สิทธิแก่ลูกผู้ชายมากกว่าผู้หญิง และสิทธิในการเลี้ยงดูบุตรกรณีหย่าร้าง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือเป็นข้อที่คุณผู้หญิงอิหร่านอยากเห็นความเปลี่ยนแปลงที่ให้อิสระที่เท่าเทียมกับผู้หญิงมากขึ้น มากไปเสียกว่าเรื่องการคลุมศีรษะหรือไม่คลุม ซึ่งในประเด็นเหล่านี้จะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

พื้นที่ของหญิง-ชาย ในสังคมอิหร่าน

สังคมอิหร่านนั้นถือเป็นสังคมที่มีการแยกเพศอย่างชัดเจน โดยหลักการทั่วไปแล้ว พื้นที่สาธารณะเป็นพื้นที่ของผู้ชาย พื้นที่ในบ้านเป็นพื้นที่ของผู้หญิง ผู้หญิงจะต้องปกปิดเรือนผมและเรือนร่างของเธอเมื่อปรากฏกายในที่สาธารณะ แต่ในบ้านของเธอเองผู้หญิงสามารถแต่งกายอย่างไรก็ได้ แต่เมื่อใดก็ตามที่มีผู้ชายที่เธอสามารถแต่งงานด้วยได้ (ไม่ใช่บิดาหรือพี่น้องร่วมสายเลือด) เธอจะต้องสวมใส่ผ้าคลุมศีรษะ และแต่งกายให้เรียบร้อยตามหลักอิสลาม

นอกจากนี้ผู้หญิงจะใส่น้ำหอมหรือทาลิปสติกไม่ได้ ถ้ากลิ่นหอมของเธอทิ้งไว้ให้คนอื่นสูดดมถือเป็นความผิดทันที นอกจากนี้ผู้หญิงก็ห้ามขี่จักรยานหรือมอเตอร์ไซด์ ห้ามดูกีฬาที่ผู้ชายเล่น (กฎข้อนี้เริ่มได้รับการผ่อนปรนหลังอิหร่านได้เข้าร่วมในการแข่งขันฟุตบอลโลก)

ในโรงเรียน ที่นั่งหญิงกับชายจะแยกกัน ฟากหนึ่งเป็นที่นั่งครอครว ซึ่งหญิงชายในครอครวเดียวกันสามารถนั่งด้วยกันได้ อีกฟากหนึ่งเป็นที่นั่งสำหรับผู้หญิงและเด็ก บนรถเมล์ก็จะแยกที่นั่งหญิง-ชาย ผู้หญิงจะนั่งส่วนท้ายของรถเมล์ ในโรงเรียน ผู้หญิงและผู้ชายต้องแยกกันเรียน สถานตากอากาศชายทะเลก็จะมีพื้นที่กันแยกหญิงชาย ผู้หญิงอิหร่านจะต้องใส่เสื้อผ้าที่คลุมมิดชิด สวมใส่ผ้าคลุมศีรษะอย่างเรียบร้อยลงเล่นน้ำทะเล

รูปผู้หญิงในฉลากยานำเข้าต้องถูกปิดแขนขา รูปผู้หญิงในสิ่งตีพิมพ์ สื่อโทรทัศน์ ที่เปิดเผยใบหน้าแขนขาหรือเรือนร่าง จะต้องถูกลบด้วยหมึกดำ ถูกฉีกออก หรือไม่ก็ถูกตัดทิ้ง⁴

⁴ Wright, Robin, อ้างแล้ว, pp.140. นอกจากนี้ในช่วงเวลาที่ทีมงานเดินทางไปเก็บข้อมูลทั่วประเทศ อิหร่าน ก็พบว่าหนังสือต่างประเทศที่มีภาพผู้หญิงเปิดให้เห็นแขนขาหรือเรือนร่างก็จะถูกหมึกดำปิดทับ

แนวความคิดในการแยกเพศ และการปกปิดเรือนผมหรือเรือนร่างของผู้หญิงนั้นตั้งอยู่บนหลักการพื้นฐานที่ว่า เรือนร่างของผู้หญิงเป็นสิ่งยั่วยุกรมรณ การมองเห็นเรือนร่างของผู้หญิง การได้สัมผัสเป็นสิ่งที่จะทำให้เพศชายสูญเสียการควบคุมตน ดังนั้นผู้หญิงจึงควรปิดบังเรือนร่างของเธอให้มิดชิด ที่กล่าวเช่นนี้มีได้หมายความว่าผู้เขียนใช้ความคิดเห็นของตนเข้าไปตัดสินสังคมอิหร่านนั้นกดขี่ผู้หญิง และมีได้หมายความว่าผู้เขียนตัดสินสถานะของผู้หญิงในสังคมอิหร่านจากเพียงเรื่องของผ้าคลุมศีรษะ ผู้เขียนเพียงแต่หวังว่าจะได้ทำหน้าที่สะท้อนความคิดเห็นของผู้หญิงจำนวนหนึ่งที่ทีมงานได้มีโอกาสพบปะพูดคุย และในขณะที่โลกตะวันตกใช้เรื่องของฮิญาบเข้าไปมองว่าสังคมอิหร่านนั้นกดขี่ผู้หญิง ผู้หญิงในสังคมอิหร่านจำนวนมากก็กลับมองว่าสิ่งนี้เป็นสิ่งที่ดี เป็นการปกป้องผู้หญิงจากสิ่งที่เลวร้าย ผู้หญิงอิหร่านจำนวนมากที่ทีมงานได้สัมภาษณ์กล่าวว่าพวกเธอไม่ได้ต้องการก้าวไปสู่จุดของเสรีภาพในแง่ของการเปิดเปลือยร่างกาย หรือมีเสรีภาพทางเพศเหมือนผู้หญิงตะวันตก แต่สิ่งที่พวกเธอต้องการ คือ การมีส่วนร่วมที่มากขึ้นของผู้หญิงในแง่การเมือง การศึกษา และสังคม

ทุกวันนี้ผู้หญิงอิหร่านถือได้ว่ามีสิทธิเสรีภาพอย่างมากทีเดียวในหน้าที่การงาน อิหร่านมีผู้หญิงเป็นผู้กำกับหนังและผู้กำกับละครเวทีจำนวนไม่น้อย มีผู้หญิงทำงานเป็นข้าราชการถึงหนึ่งในสามของข้าราชการทั้งหมด มีผู้หญิงรับตำแหน่งเป็นหัวหน้าแผนกต่าง ๆ นับร้อย และในสมัยประธานาธิบดีคาเตมี ในช่วงปี ค.ศ. 1997-2001 คาเตมีก็ได้แต่งตั้งผู้หญิงให้ดำรงตำแหน่งเป็นรองประธานาธิบดี ทำหน้าที่กำกับดูแลด้านปัญหาสิ่งแวดล้อม

การที่ผู้หญิงเข้าสู่ตลาดแรงงานมากขึ้น มีบทบาทต่อเศรษฐกิจของอิหร่านมากขึ้นนี้ เป็นผลสืบเนื่องมาจากสงครามอันยาวนานถึงแปดปีระหว่างอิรักกับอิหร่าน ที่ทำให้ผู้ชายต้องออกไปรบเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้ผู้หญิงออกมาเป็นแรงงานนอกบ้านมากขึ้น ผนวกกับช่วงหลังสงครามอิหร่านมีอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรสูงมาก ทำให้รัฐบาลต้องเร่งขยายส่วนราชการเพิ่มมากขึ้นด้วย เช่นเดียวกับโรงเรียน การให้บริการสาธารณสุข และการบริการทางสังคมอื่น ๆ ก็ทำให้มีความต้องการผู้หญิงในฐานะแรงงานมากขึ้น ผนวกกับหลังสงครามเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอย่างมาก ผู้หญิงจึงออกมาทำงานช่วยครอบครัวมากขึ้น องค์ประกอบเหล่านี้ช่วยเปิดพื้นที่ให้ผู้หญิงออกนอกบ้าน ออกสู่พื้นที่สาธารณะมากขึ้น

ในแง่ของการศึกษาแล้ว ผู้หญิงอิหร่านถึง 95 เปอร์เซ็นต์ ผ่านการศึกษาขั้นต่ำในระดับประถม ส่วนในระดับอุดมศึกษา ทุกวันนี้มีผู้หญิงเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยเป็นสัดส่วนที่

มากกว่าผู้ชายถึงร้อยละ 60 ต่อ 40 เทียบกับเมื่อ 20 ปีก่อนที่มีผู้หญิงเพียง 28 เปอร์เซ็นต์ เข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา⁵

ในทางการเมือง ในปี ค.ศ. 1996 มีผู้หญิงถึง 200 คนลงรับสมัครเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของอิหร่าน และในจำนวน 270 ที่นั่งในสภานั้น มีผู้หญิง 14 คนได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภา⁶ และดังที่กล่าวไปแล้ว อิหร่านมีผู้หญิงเป็นผู้นำท้องถิ่นถึง 300 คน และในปี ค.ศ. 1997 หลังได้รับเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีครั้งแรกด้วยคะแนนเสียงอย่างท่วมท้นจากผู้หญิง ประธานาธิบดีคาเตมีก็ได้แต่งตั้ง มัสซูเมห์ เอเบเตการ์ (Massoumeh Ebtekar) อดีตนักต่อสู้ในช่วงของการปฏิวัติอิสลามให้ดำรงตำแหน่งรองประธานาธิบดี มีอำนาจกำกับดูแลด้านสิ่งแวดล้อม

อย่างไรก็ตามแม้ในบางแง่มุม ผู้หญิงอิหร่านจะถือได้ว่าค่อนข้างได้รับสิทธิเสรีภาพอย่างมากทีเดียว ทั้งในหน้าที่การงาน การศึกษา และการมีส่วนร่วมในทางการเมือง แต่ในทางกฎหมายแห่งรัฐอิสลามแล้ว สถานะของผู้หญิงอิหร่านยังคงเป็นฝ่ายที่เสียเปรียบอยู่มาก อย่างเช่นรัฐบาลจะเลือกปฏิบัติในการให้ทุนการศึกษาต่อต่างประเทศแก่ผู้ชายเท่านั้น ผู้หญิงไม่มีสิทธิที่จะได้รับทุนอันนี้ ผู้หญิงจะเดินทางออกนอกประเทศได้ก็ต่อเมื่อได้รับการอนุญาตจากสามี หรือผู้ปกครองของเธอ⁷

ในทางศาล ผู้หญิงเป็นพยานมีน้ำหนักเพียงครึ่งหนึ่งของผู้ชาย และอิหร่านต้องใช้เวลาถึง 20 ปีหลังการปฏิวัติอิสลามในการพิจารณาแต่งตั้งผู้พิพากษาหญิงคนแรก⁸

ในแง่ของครอบครัว ก่อนหน้านี้ผู้ชายสามารถทิ้งภรรยาได้เพียงแค่กล่าวคำว่าต้องการหย่าร้างสามครั้งเท่านั้น ก็ถือว่าการหย่าร้างนั้นมีผลทันที⁹ ซึ่งเรื่องนี้เป็นจุดที่ผู้หญิงเสียเปรียบเป็นอย่างมาก ทำให้มีความพยายามตลอดมาที่จะแก้กฎหมายฉบับนี้ ในปี ค.ศ. 1993 จึงมีการแก้กฎหมายใหม่ระบุให้การหย่าที่ถูกกฎหมายทำโดยศาลเท่านั้น ถ้าสามีต้องการหย่าโดยที่ภรรยาไม่ยินยอม ทรัพย์สินครึ่งหนึ่งจะต้องตกเป็นของภรรยาเพื่อเป็นค่าตอบแทนในการเลี้ยงดูบุตรที่ผ่านมา

⁵ Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 137.

⁶ Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 136.

⁷ ดู Elaine Sciolino, *Persian Mirrors; The Elusive Face of Iran*. (New York: The Free Press, 1997), pp. 115.

⁸ ดู "Iran Names Four Judges for the First Time," *AFP*, 25 December 1997. และ *Persian Mirrors; The Elusive Face of Iran*. (New York: The Free Press, 1997), pp. 115.

⁹ ดู Elaine Sciolino, อ้างแล้ว, pp. 115.

นอกจากนี้กฎหมายของรัฐอิสลามอย่างอิหร่านยังระบุด้วยว่า ลูกของคู่สามีภรรยาที่หย่าร้างกันจะต้องไปอยู่กับฝ่ายชายเท่านั้น แม้แต่ภรรยาฝ่ายที่สามีตาย ลูกก็อาจจะต้องตกไปอยู่ในความดูแลของญาติฝ่ายชาย¹⁰

สังคมอิหร่านนั้นเรียกได้ว่าดำรงอยู่ในท่ามกลางความขัดแย้ง โดยเฉพาะในเรื่องของสถานะและบทบาทของผู้หญิง ประเทศนี้ผู้หญิงเป็นพยานในศาลมีน้ำหนักเพียงครึ่งหนึ่งของผู้ชาย แต่คนอย่างมัสชูมะ เอบเตการ์ สามารถดำรงตำแหน่งเป็นถึงรองประธานาธิบดีได้เท่าเทียมกับผู้ชาย

ประเทศนี้ผู้หญิงไม่สามารถออกนอกประเทศได้หากไม่ได้รับอนุญาตอย่างเป็นทางการจากสามี แต่ประเทศเดียวกันนี้ผู้หญิงก็มีอำนาจปิดอุตสาหกรรมใด ๆ ก็ได้ ที่แม้จะจ้างงานผู้ชายนับร้อย แต่สร้างปัญหาสิ่งแวดล้อม

ในประเทศนี้ผู้หญิงจับต้องตัวผู้ชายไม่ได้ ต้องนั่งในรถบัสส่วนท้ายที่แยกขาดจากส่วนของผู้ชาย แต่บนรถแท็กซี่สาธารณะ ซึ่งถือเป็นรูปแบบการเดินทางที่ได้รับความนิยมอย่างมากตามเมืองทั่วไป ผู้หญิงก็กลับนั่งเบียดกับผู้ชายแปลกหน้าได้ และเช่นเดียวกันที่ผู้หญิงเป็นแบบโฆษณาไม่ได้ เป็นนักร้องไม่ได้ แต่แสดงหนังหรือเล่นละครเวทีได้

และในประเทศเดียวกันนี้ที่เคร่งครัดอย่างมากในเรื่องชู้สาวและการผิดประเวณี แต่อิหร่านก็มีการแต่งงานชั่วคราว ที่เรียกว่า “ซิเกเฮฮ์” (Segheh)¹¹ ซึ่งคำว่า “ชั่วคราว” นั้นกินความหมายตั้งแต่หนึ่งชั่วโมงไปจนถึงหลายสิบปี เรื่องนี้ฟังดูแปลกและดูเหมือนรัฐอิสลามอย่างอิหร่านจะให้เสรีภาพแก่ผู้หญิงอย่างน่าประหลาดใจ แต่แท้จริงแล้วการแต่งงานแบบชั่วคราวนี้เอื้อประโยชน์ให้แก่ฝ่ายชายมากกว่า เพราะฝ่ายชายนั้นจะมีภรรยาอยู่แล้วหรือไม่ก็ได้ และสามารถจะแต่งงาน “ชั่วคราว” ก็ครั้งก็ได้ ในขณะที่สำหรับผู้หญิง หากเป็นหญิงที่แต่งงาน (อย่างถาวร) แล้ว จะไม่สามารถกระทำการแต่งงานชั่วคราวได้ และหลังจากที่ผู้หญิงครบกำหนดในการแต่งงานชั่วคราวกับชายใด ๆ ผู้หญิงคนนั้นจะสามารถแต่งงานชั่วคราวครั้งที่ 2 ได้ก็ต่อเมื่อเวลาผ่านไปแล้ว 3 เดือน เพื่อให้แน่ใจว่าเธอไม่ได้ตั้งครรภ์ นอกจากนี้ฝ่ายชายจะยกเลิกการแต่งงานแบบชั่วคราวนี้เมื่อไรก็ได้ แต่ฝ่ายหญิงไม่สามารถทำได้ นอกไปจากนี้กฎที่ฟังดูแปลกอีกข้อหนึ่งของการแต่งงานแบบชั่วคราวนี้ก็คือ ผู้หญิงที่ยังบริสุทธิ์อยู่จะต้องได้รับอนุญาตในการแต่งงานชั่วคราวจากบิดาของพวกเธอ แต่หากเป็นหญิงที่ไม่บริสุทธิ์แล้ว ไม่จำเป็นต้องขออนุญาตบิดาเพื่อเข้าพิธีแต่งงานชั่วคราว¹²

¹⁰ Wright , Robin, อ้างแล้ว, pp. 156.

¹¹ ในบางที่คำถอดความเป็นภาษาอังกฤษใช้คำว่า “sigheh” ดู Elaine Sciolino, เพิ่งอ้าง, pp. 126.

¹² เรื่องการแต่งงานชั่วคราวนี้ชาวอิหร่านบางคนมองว่า เป็นการตอบสนองความต้องการทางธรรมชาติของมนุษย์ บางคนมองว่าการแต่งงานแบบชั่วคราวนี้ก็ไม่ต่างกันเท่าใดนักกับการที่หนุ่มสาวในสังคมตะวันตกใช้ชีวิตร่วมกันก่อนแต่งงาน แต่สังคมอิหร่านนั้นดีกว่าตรงที่มีกฎหมายคอยควบคุมให้การแต่งงานแบบชั่วคราวนี้

เรื่องที่ยกมาเหล่านี้เป็นตัวอย่างให้เห็นว่า สถานภาพของผู้หญิงในสังคมอิหร่านนั้นขัดแย้งกันอยู่ค่อนข้างมาก ตลอดเวลาที่ผ่านมามีความพยายามที่เปลี่ยนแปลงสถานะของผู้หญิงอิหร่านเพื่อสิทธิเสรีภาพที่มากขึ้น ผนวกกับนโยบายของประธานาธิบดีคาเดมีที่ชูเรื่องสิทธิสตรีเป็นประเด็นใหญ่ ทำให้ในช่วงสี่ห้าปีหลังมานี้ มีความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องกับสถานภาพของผู้หญิงอิหร่านเกิดขึ้นไม่น้อย

ทศวรรษใหม่กับความเปลี่ยนแปลง

ในช่วงที่ทีมวิจัยเดินทางไปเก็บข้อมูลในประเทศอิหร่านในช่วงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2544 เป็นเวลาที่ประธานาธิบดีคาเดมีเพิ่งได้รับเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีเป็นครั้งที่ 2 ด้วยคะแนนเสียงท่วมท้น สังคมอิหร่านในช่วงเวลานั้นได้เกิดปรากฏการณ์ที่น่าสนใจหลายประการเกี่ยวกับประเด็นเรื่องของผู้หญิงที่น่าหยิบยกมาวิเคราะห์ว่ากำลังเกิดอะไรขึ้นบ้างกับผู้หญิงอิหร่านทุกวันนี้

ประการแรก ทีมงานได้มีโอกาสไปเดินเล่นตามย่านวัยรุ่นของเมืองเตหะราน ได้ไปรับประทานอาหารในร้านอาหารที่วัยรุ่นอิหร่านนิยมไปนั่งกัน ตามสวนสาธารณะซึ่งเป็นสถานที่ยอดนิยมที่คนอิหร่านใช้สำหรับการพักผ่อน ก็จะเห็นหนุ่มสาวนั่งคุยกันเป็นคู่ ๆ จับไม้จับมือกันมากขึ้น คนขับรถแท็กซี่ในเตหะรานมักจะชี้ชวนให้เราดู และกล่าวว่าหากเป็นสมัยก่อนจะต้องมีตำรวจคอยเข้ามาซักถาม ขอคูบัตรประชาชน ซึ่งหากมิใช่สามีภรรยา ก็อาจจะถูกตำรวจจับได้ แต่หลังประธานาธิบดีคาเดมีเข้าดำรงตำแหน่ง (ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1997 เป็นต้นมา) ตำรวจก็เริ่มไม่เข้มงวดเหมือนก่อน มีการผ่อนคลายเป็นมากขึ้น นอกจากนี้เรายังได้เห็นผู้หญิงที่เดินตามถนนในเตหะรานคลุมผ้าแบบเปิดให้เห็นเรือนผมและลำคอมากขึ้น ซึ่งถ้าเป็นสมัยก่อนพวกเธอก็อาจจะถูกตำรวจเข้ามาตักเตือน และตามร้านขายเสื้อผ้าผู้หญิง เราได้เห็นเสื้อผ้าทันสมัย เสื้อแขนงุด เสื้อสายเดี่ยว กางเกงขาสามส่วนตั้งโชว์หน้าร้านด้วย (เสื้อผ้าเหล่านี้สำหรับใส่ไว้ข้างในแล้วสวมโอเวอร์โคตทับอีกที หรือใส่สวมใส่ยามที่อยู่ในบ้าน) นี่เป็นบรรยากาศที่แสดงให้เห็นว่าภาวะเบียดเบียนทางสังคมอันเข้มงวดสำหรับผู้หญิงเริ่มผ่อนคลายเป็นมากขึ้น

ประการที่ 2 ระหว่างที่ทีมวิจัยเก็บข้อมูลในประเทศอิหร่านนั้น ได้มีโอกาสชมภาพยนตร์

เป็นไปอย่างถูกต้อง แม้ว่ากฎหมายของประเทศอิหร่านจะอนุญาตให้มีการแต่งงานแบบชั่วคราว แต่ธรรมเนียมนี้ไม่เป็นที่ยอมรับปฏิบัติในหมู่ชาวอิหร่านทั่วไป ดู Elaine Sciolino, เพิ่งอ้าง, pp. 126-128 และ Wright, Robin, pp. 177.

อิหร่านหลายเรื่อง มีข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่ง คือ หนังสืออิหร่านหลายเรื่องที่ออกฉายในช่วงเวลาดังกล่าวสะท้อนปัญหาผู้หญิงเป็นประเด็นใหญ่ อย่างเช่นเรื่อง A Thousand Women like Me¹³ เสนอเรื่องราวของผู้หญิงคนหนึ่งที่ย้ายกับสามี แต่มีลูกชายที่ป่วย ซึ่งตามกฎหมายอิหร่านแล้วลูกต้องอยู่กับพ่อ ตัวผู้หญิงซึ่งเป็นแมก้สงสารลูก อยากได้ลูกไปดูแล เพราะพ่อดูแลไม่ดี เธอพยายามอ่อนน้อมต่อศาล เอาหลักฐานว่าลูกป่วยให้ดู ศาลก็ไม่ยอมรับฟัง ในที่สุดผู้หญิงคนนี้ก็ตัดสินใจพาลูกหนี ตำรวจติดตามจับ หนังสือเรื่องนี้ให้เห็นถึงความพยายามของแม่ที่จะเก็บตัวลูกชายที่ป่วยไว้ในความดูแลของเธอ กับตำรวจและฝ่ายพ่อที่พยายามจะตามล่าจับตัว ในที่สุดตำรวจก็จับได้ ตอนจบเป็นฉากที่ผู้หญิงคนนี้เป็นแม่เดินออกมาจากบ้านอดีตสามี ทั้งลูกไว้กับอดีตสามีอย่างจำยอมตามกฎหมาย เดินเหม่อลอยบนถนนจนในที่สุดก็ถูกรถชน ระหว่างพักรักษาตัวที่โรงพยาบาลเธอให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ว่า กฎหมายฉบับนี้เป็นกฎหมายที่ไม่ยุติธรรม เธอจะต่อสู้ต่อไปเพื่อให้มีการแก้กฎหมายฉบับนี้ เพราะมีผู้หญิงอิหร่านอีกจำนวนมากที่ต้องทนทุกข์เหมือนกับเธอ และเมื่อทีมวิจัยได้มีโอกาสสัมภาษณ์ นิกี้ คาริมิ ดาราดังของอิหร่านที่มารับบทนำในหนังเรื่องนี้ นิกี้ก็กล่าวว่าเธอรับเล่นหนังเรื่องนี้เพราะชอบในเนื้อหา และหวังว่าเนื้อหาในหนังเรื่องนี้คงจะช่วยจุดประเด็นใหม่ๆ ที่ทำให้ปัญหานี้คลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น

ประการสุดท้าย ทีมวิจัยได้มีโอกาสสัมภาษณ์สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอิหร่าน พระติมะห์ ฮากิกากู ซึ่งเป็นคนที่ทีมงานตั้งใจติดต่อขอสัมภาษณ์ตั้งแต่แรก เนื่องจากทราบว่าเธอเป็นนักการเมืองหญิงหัวก้าวหน้าของอิหร่าน และในที่สุดเราก็ได้มีโอกาสสัมภาษณ์เธอ แต่เพียงไม่กี่วันหลังจากนั้นเมื่อทีมงานเดินทางกลับมาถึงเมืองไทยหลังเสร็จสิ้นการเก็บข้อมูลในประเทศอิหร่าน เราก็ได้รับข่าวว่า พระติมะห์ ฮากิกากู ถูกจับด้วยข้อกล่าวหาสี่ข้อ คือ

- 1) จงใจตีความคำพูดของผู้นำรัฐอิสลาม (อันหมายถึงอยาตุลเลาะห์ โคมัยนี) ผิด ๆ
- 2) กล่าวคำพูดต่อต้านอิสลาม
- 3) ดุหมั่นสภาผู้ชี้แนะ และ
- 4) ดุหมั่นหัวหน้าศาลปฏิวัติเตหะราน

แต่เหตุผลที่แท้จริงแล้วคือ การที่เมื่อหลายเดือนก่อนฮากิกากูออกมากล่าวคำพูดกล่าวหาศาลปฏิวัติในการใช้ความรุนแรงเข้าทุบตีเพื่อจับกุมจับนักข่าวหญิงหัวก้าวหน้าของอิหร่าน¹⁴

¹³ A Thousand Women Like Me สร้างและออกฉายในปี พ.ศ. 2544 กำกับโดย เรซา คาริมิ (Reza Karimi) นำแสดงโดยนิกี้ คาริมิ (Niki Karimi) ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน <http://www.irfilms.com/Thousand%20Women/Thousand%20Women.htm>

¹⁴ ดู “Iran: Female Reformist MP Sentenced in Prison.” AFP. 21 August 2001. และ “Iranian Woman Reformist Jailed” CNNs. 22 August 2001.

สิ่งที่พวกเราได้พบเห็นเหล่านี้บอกอะไรได้บ้าง มันบอกว่าสถานะและบทบาทของผู้หญิงอิหร่านกำลังเริ่มเปลี่ยนแปลง ผู้หญิงอิหร่านเข้ามามีบทบาทในการต่อสู้เรียกร้องเพื่อเปลี่ยนแปลง เพื่อสิทธิที่เท่าเทียมกันมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็มีแรงต้านของฝ่ายที่ไม่ต้องการความเปลี่ยนแปลง ฝ่ายอนุรักษ์นิยมที่ยังคงกุมอำนาจในการบริหารประเทศเป็นส่วนใหญ่ บนสนามของการต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพที่เท่าเทียมกันมากขึ้นของผู้หญิงอิหร่านนั้น แรงผลักดันระหว่างฝ่ายที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงกับฝ่ายที่ต้องการรักษาทุกสิ่งทุกอย่างไว้คงเดิม เป็นสนามอันน่าจับตามองเป็นพิเศษ

ที่น่าสนใจคือทุกวันนี้ความรู้สึกทั่วไปในตัวผู้หญิงนับล้านที่เปลี่ยนไป ผู้หญิงอิหร่านกำลังแสวงหาหนทางของตนที่เบี่ยงเบนไปจากกรอบเดิม ๆ อิหร่านมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เป็นผู้หญิงมากขึ้นทุกครั้งที่มีการเลือกตั้ง สัดส่วนนักเรียนหญิงในมหาวิทยาลัยมีมากกว่าผู้ชายมากขึ้นทุกปี ในปี ค.ศ. 2000 อิหร่านมีสัดส่วนนักศึกษาหญิงและชาย 60:40 และกำลังจะเพิ่มขึ้นถึง 70:30 ในปีต่อ ๆ มา นั่นหมายถึงว่าผู้หญิงกำลังยกระดับการศึกษาของตนถึงขั้นก้าวล้ำหน้าชายในสัดส่วนที่สูงกว่ากันมากทีเดียว

ในทางกฎหมาย มีความพยายามที่จะแก้กฎหมายเพื่อให้สิทธิเสรีภาพแก่ผู้หญิงมากขึ้น และด้วยแรงผลักดันของผู้หญิงทั้งในสภาและนอกสภา ทำให้กฎหมายหลายฉบับที่ผู้หญิงต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบได้รับการแก้ไข อย่างกรณีมะฮ์ร (Mehr) เงินที่ตกลงกันตั้งแต่ตอนแต่งงานว่าจะจ่ายให้เมื่อมีการหย่าร้างกัน ผู้หญิงจำนวนมากพบว่าตัวเองไม่มีอะไรติดตัวเลยหลังหย่าร้าง เพราะค่าเงินที่เปลี่ยนไป จากเงินที่เคยตกลงกันไว้เมื่อ 20 ปีก่อน 12,000 เรียล ซึ่งถือเป็นจำนวนเงินที่มากเอากการปรากฏว่า 20 ปีต่อมา เงิน 12,000 เรียลนั้นยังไม่พอค่าแท็กซี่จากศาลกลับบ้านด้วยซ้ำ ด้วยการต่อสู้เรียกร้องเรื่องนี้ของบรรดา ส.ส. หญิง และองค์กรต่าง ๆ เพื่อสิทธิสตรี ทำให้ในที่สุดราวปี ค.ศ. 1995 กฎหมายก็ออกมาว่าให้ปรับค่าของมะฮ์ร โดยเอาค่าเงินปัจจุบันเข้าไปเทียบ ธนาคารถูกสั่งให้จัดทำตารางเทียบค่าเงินปีต่าง ๆ ออกมาเป็นค่าเงินปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อมิให้หญิงที่หย่าร้างตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ¹⁵

นอกจากนี้ก็มีการแก้กฎหมายใหม่ อนุญาตให้หญิงที่มีลูกอ่อน มีสมาชิกในครอบครัวที่ป่วย ต้องดูแล สามารถทำงานครึ่งเวลาโดยได้รับเงินค่าจ้างครึ่งเวลา หรือหากพนักงานหญิงประสงค์จะทำงานเพียงสองในสามของเวลาเต็ม กฎหมายแรงงานฉบับนี้ก็บังคับให้นายจ้างต้องอนุญาตให้เช่นกัน

¹⁵ ดู Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 157.

นอกจากนี้ยังมีความพยายามที่จะแก้กฎหมายเพื่อเพิ่มอายุของผู้หญิงที่สามารถแต่งงานได้ตามกฎหมาย จากเดิมที่อนุญาตให้ผู้หญิงที่มีอายุครบ 9 ปีบริบูรณ์สามารถแต่งงานได้ตามกฎหมาย ซึ่งหลายฝ่ายมองว่า 9 ขวบถือว่าเด็กเกินไป รวมถึงกฎหมายที่ให้สิทธิการเลี้ยงดูบุตรแก่ฝ่ายชาย ซึ่งกฎหมายอิหร่านยึดตามประเพณีที่ถือกันมาตามหลักอิสลามที่ว่า หญิงที่หย่าสามีมีสิทธิที่จะเอาเด็กผู้หญิงไว้กับตน จนกว่าเด็กจะมีอายุครบ 7 ขวบ สำหรับลูกผู้ชายแม่มีสิทธิเลี้ยงดูจนกว่าจะอายุ 2 ขวบ พ้นไปจากนั้น ลูกจะต้องไปอยู่ในความดูแลของฝ่ายชาย แม้ไม่มีสิทธิแม้แต่จะไปเยี่ยม นอกเสียจากได้รับอนุญาตจากสามี กฎหมายประเพณีข้อนี้ทำให้เกิดปัญหาอย่างมากหลังสงครามกับอิรัก ที่ทำให้เกิดหญิงม่ายสามีตายเป็นจำนวนมาก ที่ลูกต้องตกไปอยู่ในความดูแลของปู่หรือญาติฝ่ายชาย นอกจากนี้ยังมีกรณีที่เป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ว่า หญิงที่หย่าสามีคนหนึ่งมีสิทธิเลี้ยงดูลูกหญิงจนกระทั่งอายุครบ 7 ขวบ หลังครบวันเกิด อายุครบ 7 ปี เด็กผู้หญิงคนนั้นต้องไปอยู่ในความดูแลของพ่อตามกฎหมาย ทั้งที่พ่อคนนี้ติดยา มีประวัติ อาชญากรรมและประวัติทุบตีทำร้ายเด็ก เด็กผู้หญิงคนนั้นเสียชีวิตใน 18 เดือนต่อมา ด้วยร่างกายเหลืองเหลว กระดูกหักทั้งร่าง กะโหลกศีรษะแตก และเพราะว่าตามกฎหมายแม่ถูกห้ามมิให้เยี่ยมลูก แม่ของเด็กผู้หญิงคนนั้นพบว่าลูกตัวเองตายจากข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ เรื่องนี้กลายเป็นเรื่องสะเทือนใจของคนจำนวนมาก และทำให้เกิดการผลักดันให้มีการแก้กฎหมายว่าด้วยสิทธิในการเลี้ยงดูเด็กของคูหย่าร้างขึ้นในปี ค.ศ. 1998 แต่กฎหมายใหม่นี้ก็ได้รับการแก้ไขในประเด็นเพียงแค่อนุญาตให้ลูกไปอยู่กับฝ่ายแม่ในกรณีที่พ่อไม่มีคุณสมบัติเพียงพอที่จะดูแลลูกได้

อาจจะจริงอย่างที่ผู้หญิงอิหร่านหลาย ๆ คนกล่าวไว้ตรงกันว่า มันไม่สำคัญหรอกเรื่องเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ผ้าคลุมศีรษะนั้นไม่ใช่ประเด็นสำคัญ สิ่งสำคัญกว่านั้นคือกฎหมายของอิหร่านที่ยึดถือตามประเพณี อันทำให้สิทธิของผู้หญิงด้อยกว่าผู้ชาย สิ่งนี้ต่างหากที่พวกเธอต้องต่อสู้ และแม้นโยบายของประธานาธิบดีคาเตมีจะชูประเด็นเรื่องสิทธิสตรีเป็นสำคัญ แต่บนสนามของการต่อสู้นั้นก็มิใช่จะราบรื่นเสมอไป ความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงมักจะถูกร่วงดำนจากฝ่ายอนุรักษ์ที่ต้องการรักษาทุกอย่างไว้คงเดิมผลักกลับอยู่ตลอดเวลา สถานะและบทบาทของผู้หญิงอิหร่านจะก้าวเดินไปทางใดในศตวรรษใหม่ ที่อิทธิพลจากโลกภายนอกกำลังบุกรุกทะลวงอิหร่านเข้าไปในทุก ๆ ด้าน เป็นเรื่องน่าสนใจที่จะต้องติดตามดูกันต่อไป

ดูเหมือนสิ่งที่จะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในบทบาทและสถานะของผู้หญิงอิหร่านได้มากที่สุดก็คือ คนรุ่นใหม่ ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา อิหร่านมีอัตราการเกิดสูงมาก อิหร่านเป็นประเทศที่มีสัดส่วนประชากรในวัยรุ่นสูงอันดับต้น ๆ ของโลก นักการศาสนาระดับสูงคนหนึ่งเคยกล่าวว่า อิหร่านต้องการเพิ่มประชากรจำนวนมากเพื่ออ้าวงรักษาอุดมการณ์การปฏิวัติ แต่ทศวรรษต่อมานักการศาสนาทั้งหลายก็ได้ตระหนักว่า การเพิ่มขึ้นของประชากรกลับเป็นตัวการทำลาย

อุดมการณ์ปฏิบัติมากกว่า คนรุ่นใหม่เหล่านี้จะนำพาอิหร่านไปสู่ทิศทางใด เป็นสิ่งที่ไม่มีใครคาดเดา
ได้

บรรณานุกรม

1. AFP. (2001). "Iran: Female reformist MP sentenced in prison." 21 August 2001. From <http://www.arabia.com/life/article/print/english/0,4973,64316,00.html>
2. Afshar, Haleh (1998). *Islam and Feminism: An Iranian Case Study*. New York: ST. Martin's Press.
3. CNNs.com (2001). "Iranian woman reformist jailed" 22 August 2001. <http://www.cnn.com/2001/WORLD/meast/08/21/iran.reformist/>
4. Esfandiari, Haleh. (2001). "The Politics of the "Women's Question" in the Islamic Republic, 1979-1999" *In Iran at the Crossroads*. John L. Esposito and R. K. Ramazani eds. New York: PALGRAVE.
5. Sciolino, Elaine. *Persian Mirrors*. New York: The Free Press, 2000.
6. Wright, Robin. *The Last Great Revolution: Turmoil and Transformation in Iran*. New York: Vintage Books, 2001.

ฟาติมะ ฮากิกาจู-สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหญิงหัวก้าวหน้าของอิหร่านที่ถูกควบคุมตัวเมื่อ
ปี พ.ศ. 2544 ด้วยข้อกล่าวหาว่ากล่าวคำพาดพิงต่อศาสนาอิสลาม โดยฝ่ายอนุรักษ์นิยม

ภาพยนตร์อิหร่านที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิสตรี ปัจจุบันเริ่มมีให้เห็นมากขึ้น

ปัจจุบันการคลุมศีรษะของผู้หญิงชาวอิหร่านมีให้เห็นหลายรูปแบบ

(บน, ล่าง) ผู้หญิงอิหร่านเมื่อปรากฏกายในที่สาธารณะต้องคลุมศีรษะให้เรียบร้อย มิให้เรือนผมโผล่พ้นออกจากผ้าคลุม บางคนอาจสวมทับด้วย “ชาคอ์” —ผ้าคลุมสีดำพื้นใหญ่ รูปครึ่งวงกลมอีกชั้น แต่ปัจจุบันความเข้มงวดในเรื่องดังกล่าวผ่อนคลายลง หญิงสาวใน طهرانจึงคลุมผ้าเพียงหลวม ๆ เผยให้เห็นเรือนผมของเธอ

ร้านเสื้อผ้าผู้หญิงวางขายเสื้อผ้าทันสมัยสำหรับสวมใส่ไว้ข้างใน หรือยามอยู่ในบ้าน

นักเรียนหญิงชาวอิหร่านมาทัศนศึกษาที่เมืองอิสฟาฮาน

ที่เมืองกุม--เมืองสำคัญทางศาสนาของอิหร่าน
หญิงชาวอิหร่านเกือบทุกคนจะสวม “ชาดอร์”
ทับเสื้อผ้าและฮิญาบอีกชั้น อันเป็นเครื่อง
แสดงให้เห็นถึงระดับความเคร่งศาสนาของ
บุคคลนั้น ๆ

ผู้หญิงอิหร่านทำงานร่วมกับผู้ชายในเปอร์เซ็นต์ที่สูงมาก เมื่อเทียบกับประเทศมุสลิมอื่น ๆ
ในตะวันออกกลาง

บทที่ 7

อิหร่าน : สองทศวรรษหลังการปฏิวัติ ความเปลี่ยนแปลงหรือการดำรงอยู่

อัมพร จิรัฐติกกร

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาหลังการปฏิวัติอิสลามเพื่อโค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ลงในปี ค.ศ. 1978 ภาพลักษณ์ของอิหร่านที่ปรากฏต่อโลกภายนอกแลดูน่ากลัว ปิดทึบ ไม่ต้อนรับคนแปลกหน้า อิหร่านหลังการปฏิวัติฉายให้เห็นภาพดินแดนแห่งศรัทธาอันลึกลับ โลกของผู้หญิงภายใต้ผ้าคลุมศีรษะสีดำ และดินแดนที่ถูกสร้างภาพลักษณ์จากโลกภายนอกว่าเป็นแหล่งเพาะเชื้อพันธุ์ผู้ก่อการร้าย

เวลาที่ผ่านมากกว่าสองทศวรรษ อยาตุลเลาะห์ โคไมนี ผู้นำทางศาสนาที่นำพลังมวลชนโค่นล้มพระเจ้าชาห์องค์สุดท้าย ยังคงเป็นดั่งสัญลักษณ์อันดับแรก ๆ เมื่อนึกถึงประเทศอิหร่าน และบนผืนดินอันเคยเป็นอู่อารยธรรมยิ่งใหญ่ที่โลกรู้จักในนาม “เปอร์เซีย” ยังคงมั่งคั่งไปด้วยบ่อน้ำมันอยู่เช่นเดิม แต่ในท่ามกลางหลายสิ่งที่ยังคงเดิมอยู่นั้น อิหร่านได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วไม่น้อย อุดมการณ์ปฏิวัติเริ่มเจือจางเมื่อเวลาผ่านไปถึงสองทศวรรษ ข้อบังคับทางสังคมที่เคยเข้มงวดเริ่มผ่อนคลาย และท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์--กระแสแห่ง “ความทันสมัย” อันหมายถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี หมายถึงวัฒนธรรมจากโลกตะวันตกที่กำลังรุกคืบไปทุก ๆ ที่ในโลก อิหร่านได้เฝ้าประตูบ้านตัวเองออกมาทำความรู้จักกับสิ่งเหล่านี้แล้ว แต่ประตูที่เปิดออกมานั้นจะนำความเปลี่ยนแปลงมาให้อิหร่านมากน้อยแค่ไหน เป็นเรื่องน่าสนใจที่บทความชิ้นนี้มุ่งหาคำตอบ

บทความชิ้นนี้เน้นประเด็นศึกษาที่ว่าสังคมอิหร่านปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ “ความทันสมัย” มากน้อยระดับใด รวมถึงประเด็นที่ว่าคนอิหร่านทุกวันนี้คิดและมองความทันสมัยอย่างไร คนอิหร่านคิดว่าสิ่งที่เรียกว่า “ความทันสมัย” หรือวัฒนธรรมแบบตะวันตกนั้น จะนำความเปลี่ยนแปลง นำชีวิตที่ดีกว่าในทุก ๆ ด้านมาให้หรือไม่ หากเราจะทำความเข้าใจกับความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรมของอิหร่านในยุคปัจจุบันแล้ว ก็เป็นเรื่องจำเป็นที่จะต้องย้อนกลับไปมองว่าเกิดอะไรขึ้นบ้างกับสังคมอิหร่านช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาหลังการปฏิวัติอิสลาม

ทศวรรษแรกแห่งการปฏิวัติ : การจัดระเบียบสังคม

ด้วยเพราะอุดมการณ์พื้นฐานของการปฏิวัติอิสลาม คือ การแยกอิหร่านให้ห่างจากการคุกคามของตะวันตก โดยเฉพาะอเมริกาที่กำลังแผ่อิทธิพลพยายามจะครอบครองอิหร่านในช่วงก่อนการปฏิวัติ อิทธิพลตะวันตกในแง่ของวัฒนธรรม อย่างเช่นการแต่งกาย ความบันเทิง ความฟุ้งเฟ้อในชีวิต การมีเสรีภาพทางเพศ เป็นสิ่งที่ยาตุกละเอย์ โคเมย์นี่ เรียกว่าเป็น “พิษร้ายของตะวันตก”¹ ดังนั้นพันธกิจของการปฏิวัติก็คือ การปฏิรูปวัฒนธรรม ปลดปล่อยประชาชนจากการตกเป็นทาสวัฒนธรรมตะวันตก โดยมีเครื่องมือสำคัญ คือ ศาสนาอิสลาม

กล่าวโดยรวมแล้ว การปฏิวัติก็คือการพยายามสร้างสังคมใหม่ บนพื้นฐานของการอุทิศตนต่อการเป็นมุสลิมซื่อสัตย์ที่ดี ซึ่งมันได้ส่งผลต่อสังคมอิหร่านในทุก ๆ ด้าน ตั้งแต่ชีวิตครอบครัว เศรษฐกิจ การแต่งกาย ศิลปะ ดนตรี และความบันเทิง

ผู้หญิงดูเหมือนจะเป็นคนกลุ่มแรกที่มีการปฏิวัติอิสลามส่งผลโดยตรงต่อชีวิตของพวกเธอ กฎข้อบังคับที่ว่าผู้หญิงต้องสวมใส่ “ฮิญาบ” หรือผ้าคลุมผมนั้นเกิดขึ้นมาหลังการปฏิวัติ และดูเหมือนเป็นหนึ่งในไม่กี่อย่างที่รัฐไม่เคยยอมผ่อนผันหรืออ่อนข้อเลย ในช่วงหลังการปฏิวัติใหม่ ๆ กฎของการคลุมผมถูกบังคับใช้อย่างเข้มงวด การไม่คลุมศีรษะหรือคลุมไม่เหมาะสม เปิดให้เห็นเรือนผมหรือแต่งหน้าทาปาก จะถูกลงโทษจำคุก 10 วัน ถึง 2 เดือน ในตอนกลางคืนมักมีการปิดถนน เพื่อตรวจสอบว่าผู้โดยสารหญิงในรถที่มากับคนขับผู้ชายนั้น เป็นสายเลือดเดียวกันหรือเป็นญาติกันหรือเปล่า และบ้านที่จัดงานเลี้ยงซึ่งมีแขกหนุ่มสาวที่ยังไม่แต่งงานก็มักถูกตำรวจศาสนาบุกเข้าตรวจค้นกลางงานบ่อย ๆ² ความคิดที่ว่าสตรีมุสลิมควรคลุมศีรษะนั้นตั้งอยู่บนหลักการพื้นฐานที่ว่า เรือนร่างของผู้หญิงเป็นสิ่งยั่วยุคมารมณ การมองเห็นเรือนร่างของผู้หญิง การได้สัมผัส เป็นสิ่งที่จะทำให้เพศชายสูญเสียการควบคุมตน ดังนั้นผู้หญิงจึงควรปิดบังเรือนร่างของเธอให้มิดชิด และผู้หญิงกับผู้ชายก็ควรมีพื้นที่แยกจากกัน เพื่อไม่ให้อยู่ใกล้ชิดกัน อย่างเช่นบนรถเมล์ มีการจัดที่นั่งผู้หญิงให้แยกจากผู้ชาย โดยผู้หญิงต้องนั่งอยู่ส่วนท้ายของรถ ในห้องเรียนหญิงชายต้องนั่งแยกกันเป็นสัดส่วน หรือแม้ในโรงหนังก็มีการจัดที่นั่งแยกหญิงชายด้วย

¹ Wright, Robin, *The Last Great Revolution: Turmoil and Transformation in Iran*. (New York: Vintage Books, 2001), pp. 80.

² Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp.138. Wright กล่าวเพิ่มเติมในเรื่องนี้ว่า สำหรับผู้หญิงที่ถูกต้องสงสัยในทั้งสองกรณี คือ นั่งรถมากับผู้ชายยามวิกาล หรือถูกตำรวจศาสนาบุกตรวจตามงานปาร์ตี้ มักจะถูกนำไปตรวจพรหมจรรย์ เรื่องนี้ผู้เขียนได้สอบถามชาวอิหร่านเมื่อเดินทางไปเก็บข้อมูลในเดือนมิถุนายน ปี ค.ศ. 2001 คนอิหร่านกล่าวว่าการปิดถนน และการบุกตรวจตามงานปาร์ตี้เริ่มมีน้อยลง

ภายใต้แนวคิดเช่นนี้ ทำให้สังคมอิหร่านเป็นสังคมที่มีการแยกเพศอย่างชัดเจน แม้แต่ในการกีฬา กีฬาหญิงก็จำกัดให้เฉพาะผู้ชมที่เป็นผู้หญิงเท่านั้น ส่วนกีฬาชายก็ห้ามมิให้ผู้หญิงเข้าชม หากแต่ภายหลังเมื่อทีมฟุตบอลของอิหร่านได้รับชัยชนะต่อทีมชาติออสเตรเลียในกีฬาเอเชียนเกมส์ ทำให้อิหร่านได้เข้าร่วมในการแข่งขันฟุตบอลโลก ผู้หญิงอิหร่านกว่า 5,000 คนได้พากันบุกพังประตูสนามกีฬาเตหะราน เพื่อเข้าไปต้อนรับทีมนักฟุตบอล โดยที่ผู้ดูแลสนามกีฬาทำอะไรพวกเธอไม่ได้ ทำให้หลังจากนั้นเป็นต้นมา มีการเปิดให้ผู้ชมที่เป็นผู้หญิงได้มีโอกาสดูกีฬาชาย เช่น วอลเลย์บอล เทนนิส และฟุตบอล มากขึ้น³

ความคิดพื้นฐานที่ว่าการมองเห็นเรือนร่างของผู้หญิงจะเป็นอันตรายต่อผู้ชาย อันจะส่งผลต่อความสงบสุขของสังคมนี้ ได้มีอิทธิพลไปถึงบรรดางานศิลปะ สิ่งตีพิมพ์ หนังสือ ภาพยนตร์และโฆษณาต่าง ๆ ที่มีผู้หญิงเป็นส่วนประกอบอย่างกว้างขวางและใหญ่หลวง หลังปฏิวัติใหม่ ๆ หนังสือต่างประเทศจำนวนมากถูกกวาดลงจากชั้น หนังสือที่มีรูปผู้หญิงไม่สวมฮิญาบ หรือเปิดเผยให้เห็นแขนขาที่ถูกเอามือปิดบัง หรือแม้กระทั่งกวาดลงจากชั้น ฉลากยาจากต่างประเทศที่มีรูปผู้หญิงไม่คลุมผมก็ต้องถูกเอามือปิดบังปิดทาบแขนขาและเรือนผม หนังสือศิลปะที่มีภาพผู้หญิงอย่างเช่นรูปหญิงเต้นบัลเลต์ของเดกาส์ จิตรกรรมเพรสซันนิสต์ชาวฝรั่งเศส ก็ถูกลบให้เหลือเพียงห้องที่ว่างเปล่า ด้วยข้อกล่าวหาที่ว่าชุดบัลเลต์นั้นไม่ถูกต้องตามหลักฮิญาบของอิหร่าน⁴ รวมทั้งหนังสืออื่น ๆ ที่มีภาพของผู้หญิงซึ่งไม่สวมผ้าคลุม ก็จะถูกเอามือปิดทาบส่วนที่เปิดเผยของเธอ

ศิลปะหลายแขนงต้องถูกปรับเปลี่ยนให้เข้ากับแนวความคิดดังกล่าว งานปั้นรูปเหมือนหรือจิตรกรรมภาพเหมือนสำหรับผู้หญิง จะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้เลยในอิหร่าน เพราะรูปปั้นหรือภาพวาดนั้น ผู้หญิงจะต้องคลุมศีรษะ สวมใส่ชุดที่ปกปิดทุกส่วนของร่างกายเธอ นี่เป็นสิ่งที่ทำให้ศิลปินจำนวนมากพบว่า การทำงานศิลปะในประเทศอิหร่านเป็นเรื่องลำบากที่จะประนีประนอม

หลังการปฏิวัติใหม่ ๆ รัฐบาลออกคำสั่งให้ทำลายรูปปั้นผู้หญิงหน้า Museum of Contemporary Art เนื่องจากผู้หญิงในรูปปั้นแต่งกายไม่เรียบร้อยตามหลักอิสลาม ซึ่งหากไม่ทำลายทิ้งเสีย ก็จะต้องดัดแปลงให้เธอสวม “ฮิญาบ” ท้ายที่สุดผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์ก็ตัดสินใจเดิมผ้าคลุมศีรษะและเสื้อคลุมยาว เพื่อปกปิดแขนและขาของรูปปั้นด้วยไฟเบอร์กลาส⁵

³ Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 135.

⁴ Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 135.

⁵ Elaine Sciolino, *Persian Mirrors; The Elusive Face of Iran*. (New York: The Free Press, 1997), pp.146. และดู Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 135.

ในละครเวทีก็เช่นกัน ในยุคแรก ๆ ละครเวทีแทบจะหายไปจากสังคมอิหร่านเลยทีเดียว เมื่อละครเวทีกลับมาสู่อิหร่านอีกครั้ง ผู้แสดงและผู้กำกับต้องยอมประนีประนอมกับบทของผู้หญิงที่แม้จะสวมบทบาทผู้หญิงในสังคมอื่น อย่างเช่นในบทละครของเช็คสเปียร์ เธอก็จะต้องสวมผ้าคลุมศีรษะที่ถูกต้อง

ในกระบวนการศิลปะทั้งหมด ดนตรีดูจะเป็นสิ่งที่เปราะบางมากสำหรับอิหร่าน รัฐที่เคร่งครัดต่อหลักอิสลามอย่างอิหร่านถือว่า ดนตรี แอกลอสส์ และยาเสพติด มีอิทธิพลอย่างมากที่ทำให้คน ๆ หนึ่งสูญเสียการควบคุมตน อิหร่านจึงไม่ยอมอ่อนข้อให้กับสามสิ่งนี้เลย ด้วยเหตุนี้ในยุคแรก ๆ หลังการปฏิวัติ สื่อของอิหร่านจึงเปิดเพลงน้อยมาก เพลงที่เปิดก็มีแต่เพลงมาร์ชของทหาร หรือเพลงชาติ เพลงต่างชาติโดยเฉพาะดนตรีตะวันตกถือเป็นสิ่งที่น่าสาปแช่ง

อยาตุลเลาะห์ โคมัยนี เคยกล่าวถึงดนตรีตะวันตกว่าส่งอิทธิพลทำลายจิตใจมนุษย์ เพราะมันให้ความเพลิดเพลิน ให้ความสุข หลอนจิตใจให้ยินดี ซึ่งจะว่าไปแล้วก็เหมือนการเสพยาเสพติดนั่นเอง⁶ เพลงต่างชาติไม่ว่าจะเป็นคลาสสิก ป๊อป ร็อค ของตะวันตกจึงถูกห้ามเข้าอิหร่านไปหมด ด้วยแนวความคิดนี้จึงเป็นเรื่องไม่น่าประหลาดใจที่ประเทศนี้ไม่มีนักร้องหญิงเลย แม้ถึงทุกวันนี้ก็ยังเป็นเรื่องยากที่จะหาซื้อเทปเพลงอิหร่านที่มีนักร้องหญิงร้อง คนขับรถชาวอิหร่านซึ่งขับรถให้ทีมวิจัยเกือบตลอด 20 วัน เปิดแต่เพลงของนักร้องหญิงรุ่นก่อนปฏิวัติ ซึ่งเดี๋ยวนี้เสียชีวิตไปแล้ว เพลงที่มีเสียงร้องของผู้หญิงในอิหร่านนั้นมีเพียงแค่สองประเภท ประเภทแรก เป็นบทกลอนหรือนิทานโบราณของกวีเปอร์เซียที่พูดถึงธรรมชาติ กล่าวสรรเสริญพระเจ้า ความสวยงามและชีวิต อีกประเภทหนึ่งเป็นเพลงรักซึ่งอัดมาตั้งแต่สมัยก่อนปฏิวัติ สำหรับเพลงสมัยใหม่ที่ขับร้องโดยนักร้องหญิงนั้นถือว่าเป็นผิดกฎหมาย แต่กระนั้นก็ยังมีการผลิตกันอย่างเป็นล่ำเป็นสันนอกประเทศ โดยอัดแผ่นกันในตุรกีหรืออเมริกา แล้วลักลอบนำเข้าประเทศผ่านทางพรมแดนหลาย ๆ จุด มีการซื้อขายผ่านตลาดมืด โดยที่คนอิหร่านนิยมฟังเพลงเหล่านี้กันมาก⁷

⁶ อ้างใน Wright, Robin, pp. 86. Wright อ้างคำพูดของ อยาตุลเลาะห์ โคมัยนี ที่กล่าวไว้ในยุคแรก ๆ หลังการปฏิวัติอิสลามว่า “Western music dulls the mind because it involves pleasure and ecstasy, similar to drugs.”

⁷ Anderson, John, “Roll Over, Khomeini! Iran Cultivates A Local Rock Scene, Within Limits.” *Washington Post Foreign Service*. August 23, 2001. Anderson กล่าวว่า ความพยายามที่จะปิดกั้นโลกภายนอกของอิหร่านตลอด 20 กว่าปีที่ผ่านมา นั้น ประสบผลสำเร็จเพียงบางส่วน แต่ในเรื่องของดนตรีสมัยใหม่แล้ว ตลาดมืดเปิดช่องให้นักร้องและวงดนตรีตะวันตกอย่าง Eminem, the Blackstreet Boys and ‘N Sync, Madonna, Whitney Houston, Britney Spears เข้ามามีอิทธิพลอย่างมากต่อวัยรุ่นอิหร่าน

ภาพยนตร์ก็ถูกผลกระทบอย่างหนักหลังการปฏิวัติ โรงหนังถูกทำลายหรือเผาไหม้เหลือ เพราะถูกมองว่าภาพยนตร์เป็นแหล่งบ่มเพาะความคิดที่ชั่วร้าย นอกจากนี้ “รูป” ยังถือเป็นสิ่งต้องห้ามที่ขัดต่อหลักอิสลาม ดังนั้นภาพยนตร์ที่จะสร้างได้ต้องเป็นภาพยนตร์ที่เป็น “อิสลาม” อันสื่อสารความคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ทางศาสนาเท่านั้น และในปี ค.ศ. 1982 รัฐบาลก็ออกกฎหมายห้ามมิให้มีการสร้างและฉายภาพยนตร์ที่บ่อนทำลายคุณค่าอิสลาม ภาพยนตร์ที่แสดงให้เห็นความรุนแรง หรือสนับสนุนการกระทำอันชั่วร้าย เช่น เสนอภาพโสเภณี การคอรัปชั่น หรือการคดโกง ผู้หญิงที่จะปรากฏภายในภาพยนตร์จะต้องสวมมิดชิด แต่งกายให้เหมาะสม และสวมบทเป็นแม่ที่ดี

ช่วงทศวรรษแรกรัฐบาลผลิตภาพยนตร์มากกว่าร้อยละ 30 ให้เงินอุดหนุนการสร้างภาพยนตร์ เงินสนับสนุนสตูดิโอ รวมทั้งให้เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำแก่นักสร้างภาพยนตร์อิสระ แต่โดยมีจุดมุ่งหมาย คือ ให้สร้างภาพยนตร์ที่แสดงการเสียสละเพื่อชาติ สะท้อนเรื่องราวของวีรบุรุษสงคราม ยึดมั่นในอุดมการณ์ของการปฏิวัติ

อาจเป็นไปได้ว่าการควบคุมทางสังคมอย่างเข้มงวด เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับอิหร่านในช่วงทศวรรษแรกของการปฏิวัติ ทั้งนี้เพราะทุกสิ่งทุกอย่างยังไม่เข้ารูปเข้ารอย อีกทั้งสงครามระหว่างอิรักกับอิหร่านอันยืดเยื้อยาวนาน ได้ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงทั้งทางเศรษฐกิจและสภาพจิตใจของผู้คน อิหร่านทศวรรษแรกหลังการปฏิวัติในยุคที่มีผู้นำทางศาสนา คือ อายาตุลเลาะห์ โคมัยนี จึงถือเป็นยุคที่ชีวิตผู้คนอยู่ภายใต้กฎระเบียบทางสังคมที่ค่อนข้างเข้มงวด

ทศวรรษที่สองหลังการปฏิวัติ :

แรงปะทะระหว่างฝ่ายปฏิรูปและฝ่ายอนุรักษ์

การปฏิวัติอิสลาม คือ ความพยายามที่จะสร้างสังคมใหม่ที่อุทิศตนต่อการเป็นมุสลิมซื่อสัตย์ดี อันหมายถึงการดำรงตนเคร่งครัดอยู่ในกรอบวิถีทางแห่งอิสลาม ในช่วงแรกหลังการปฏิวัติ ศิลปินอิหร่านจำนวนนับพันจึงต้องหลบหนีออกนอกประเทศ ที่ยังคงอยู่ก็ถูกบีบบังคับให้เงียบเสียงของตนลง รายการทีวีและวิทยุถูกถอดโปรแกรมอื่น ๆ ออกหมด ให้เหลือเพียงรายการศาสนา รายการเด็ก รายการกีฬา และในช่วงสงครามก็จะมีรายการสารคดีทหาร

แต่การปฏิวัติไม่สามารถที่จะปิดกั้นขอบฟ้าได้ ในช่วงทศวรรษแรกหลังการปฏิวัติ โลกภายนอกได้บุกทะลวงเข้าสู่อิหร่าน โดยการลักลอบผ่านพรมแดนหลายจุด ทางอ่าวเปอร์เซีย จากสหรัฐอเมริกาไปอิหร่าน ทางเหนือจากประเทศตุรกี และทางตะวันตกจากประเทศปากีสถาน ทั้งวิดีโอ เทป หนังสือ นิตยสาร จากโลกตะวันตกหลังไหลเข้ามาสู่อิหร่านผ่านช่องทางผิดกฎหมาย บรรดาพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน เมื่อบินไปยุโรปหรือเอเชีย ก็จะทำหน้าที่เป็นผู้นำสินค้าต้องห้าม

ทั้งหลายเข้ามาผ่านช่องทางศุลกากร เงินได้โต๊ะและสินบนเป็นตัวที่ทำให้ด่านต่าง ๆ เปิดได้ง่ายขึ้น สำหรับสินค้าต้องห้ามทั้งหลาย

ทศวรรษที่สองหลังการปฏิวัติ บรรยากาศทางวัฒนธรรมจะค่อย ๆ ผ่อนคลายลงบ้าง ช่วงปี ค.ศ. 1994 รัฐเปิดโอกาสให้นำจานดาวเทียมเข้าประเทศได้ ทำให้จานดาวเทียมกลายเป็นสิ่งยอดนิยมในเตหะรานขึ้นมาทันที ทั้งนี้เพราะรายการโทรทัศน์ของอิหร่านนั้นเป็นสิ่งที่คนอิหร่านเห็นว่าน่าเบื่ออย่างที่สุด เนื่องจากเต็มไปด้วยรายการศาสนา สงคราม รายการเพลงปฏิวัติ บทกวี และเพลง สวดทางศาสนา หรือรายการประกวดให้เด็กแข่งขันอ่านคัมภีร์อัลกุรอาน ที่ทีวีอิหร่านจะมีนักการ ศาสนาออกมาออกรายการอยู่เป็นประจำ จนมีคำกล่าวติดตลกว่า ทีวีอิหร่านนั้นมีแค่สองสี คือ ขาวกับดำ นักการศาสนาที่โพกหัวสีดำจะอยู่ประจำที่ทีวีช่องหนึ่ง ส่วนที่โพกหัวสีขาวจะอยู่ประจำที่ช่องสอง อัน หมายถึงว่า ไม่ว่าเปิดไปช่องไหนก็จะมีแต่เรื่องทางศาสนา ที่สั่งสอนประชาชนผ่านนักการศาสนาที่มี อยู่สองประเภทในอิหร่าน คือ โพกหัวสีขาวและสีดำ

คนอิหร่านหลายคนพูดถึงทีวีอิหร่านว่า พวกเขาจะดีใจและชอบใจมาก หากทีวีทั้งหกช่องของ อิหร่านลดลงเหลือแค่หนึ่ง เพราะว่ามันไม่มีอะไรแตกต่างกันเลยในหกช่องที่มีอยู่ และจะชอบใจ มากกว่านี้ ถ้าหากว่าหนึ่งช่องที่ลดลงมาแล้ว หดุดฉายอะไรก็ตามที่มันกำลังฉายอยู่ ดังนั้นในช่วงเวลา หนึ่งที่เปิดโอกาสให้มีจานดาวเทียมซึ่งสามารถรับช่องของต่างประเทศได้ ทำให้คนอิหร่านพากันไปซื้อ หามาติดบนดาดฟ้าบ้านตัวเองเป็นจำนวนไม่น้อย

แต่ก็เชื่อว่าทีวีอิหร่านจะไม่พยายามปรับตัวเอาเสียเลย ในช่วงทศวรรษที่สอง อันถึอว่าผ่านพ้น ช่วงเวลาของสงครามมาแล้ว รายการทีวีอิหร่านก็ได้พยายามปรับตัวเองลงมาให้เข้ากับความต้องการ ของประชาชนมากขึ้น ในปี ค.ศ. 1994 เกิดช่องทีวีช่องใหม่ มีรายการภาพยนตร์สืบสวนของอากาธา คริสตี้ มีการ์ตูนพิงค์แพนเธอร์ มีรายการถ่ายทอดฟุตบอลโลก แต่ก็ยังต้องดีเลย์ 2-3 วินาที เพื่อที่จะ สามารถตัดภาพผู้หญิงแต่งกายในชุดแบบตะวันตกไม่สวมผ้าคลุมผมออกไปได้ทัน

อย่างไรก็ตาม สังคมอิหร่านที่ค่อย ๆ เปิดขึ้นมาบ้าง ก็ถูกแรงกดดันของฝ่ายอนุรักษ์ใน รัฐสภาผลักดัน เกิดการต่อสู้กันขึ้นเหนือสิ่งที่เรียกว่า “เทคโนโลยี” ที่นำพาค่านิยมของ “ความ ทันสมัย” มาสู่อิหร่าน สิ่งแรกที่เกิดเป็นเป้าก็คือเครื่องฉายวิดีโอเทป ฝ่ายอนุรักษ์นิยมในรัฐสภาในช่วง สมัยของประธานาธิบดีราฟซาจาณี (สมัยแรกในระหว่างปี ค.ศ. 1989-1992 และสมัยที่สองคือ ระหว่างปี ค.ศ. 1992-1997) พยายามที่จะให้ออกกฎหมายแบนเครื่องฉายวิดีโอ เมื่อฝ่ายปฏิรูป พยายามประนีประนอมให้ประชาชนยังคงสามารถที่จะเก็บเครื่องฉายวิดีโอไว้ได้ ฝ่ายอนุรักษ์ก็ เคลื่อนไหวต่อให้แบนม้วนวิดีโอต่างประเทศเกือบทั้งหมด ในที่สุดฝ่ายอนุรักษ์ก็ชนะ สามารถผ่าน กฎหมายต้องห้ามม้วนวิดีโอเทปของต่างประเทศ ยกเว้นที่ผ่านการตรวจ พิจารณาว่ามีเนื้อหาไม่ขัดต่อ

คุณค่าอิสลาม หลังจากกฎหมายนี้ออกมา บรรดาตำรวจศาสนาก็มักจะตระเวนไปตามร้านให้เช่า ม้วนวิดีโอต่าง ๆ เพื่อตรวจสอบว่ามีม้วนวิดีโอต้องห้ามลักลอบให้เช่าหรือไม่⁸

แต่การกระทำแบบนี้ไม่สามารถหยุดยั้งพลังเคลื่อนไหวที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมอิหร่านลงไปได้ ฝ่ายอนุรักษ์นิยมพยายามเคลื่อนไหวต่อไป โดยยื่นข้อเสนอให้สภาออกกฎหมายแบนจานดาวเทียม มีการปราศรัยในสภาประมาณจานดาวเทียมว่าเผยแพร่ความคิดคอร์รัปชัน ปล้นศีลธรรมของเยาวชน เป็นตัวการบ่อนทำลายสถาบันครอบครัว และเป็นเชื้อโรคร้ายของตะวันตก สิ่งไม่ดีต่าง ๆ ล้วนถูก นำมาสู่สังคมอิหร่านด้วยทีวีดาวเทียม

ในที่สุดฝ่ายอนุรักษ์นิยมในรัฐสภาสามารถผลักดันกฎหมายต้องห้ามจานดาวเทียมออกมาได้ ในปลายปี ค.ศ. 1995 อันส่งผลให้จานดาวเทียมที่ติดตั้งอยู่ตามบ้านต่าง ๆ ต้องถูกริบ หากใครฝ่าฝืน ก็จะถูกปรับเป็นเงิน 5-10 เท่าของมูลค่าจานดาวเทียม พวกทหารศาสนาเริ่มออกตระเวนไปตามบ้าน ต่าง ๆ เพื่อจะทุบตีทำลายจานดาวเทียมให้ใช้การไม่ได้ หรือริบเก็บจานนั้นเสีย มีความพยายาม แม้กระทั่งใช้เฮลิคอปเตอร์บินสอดส่องทั่วเมือง เพื่อหาร่องรอยคนที่ยังแอบซ่อนจานดาวเทียมเอาไว้

ความพยายามที่จะปิดกั้นโลกภายนอกมิให้ทะลุทะลวงเข้ามาสู่อิหร่านมีมากขึ้นเท่าไร ตลาดมืดก็กลายเป็นหนทางออกที่คนอิหร่านหันไปใช้บริการ ในการหาซื้อเทปคาสเซต วิดีโอเทป และ แม้กระทั่งจานดาวเทียมมากขึ้นเท่าขึ้น

ภายใต้ความขัดแย้งระหว่างฝ่ายอนุรักษ์กับฝ่ายปฏิรูป ระหว่างฝ่ายที่ต้องการธำรงคุณค่ารัฐ อิสลามของอิหร่านกับฝ่ายที่ต้องการความเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมได้กลายเป็นประเด็นหลักความ ขัดแย้ง อันตั้งอยู่บนฐานของคำว่า “เสรีภาพ” ของประชาชน

ตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดถึงความขัดแย้งระหว่างสองฝ่ายต่อประเด็นทางวัฒนธรรม ก็คือ ความพยายามในการห้ามนำเข้า “ตุ๊กตาบาร์บี้” ด้วยข้อกล่าวหาที่ว่า ตุ๊กตาบาร์บี้นำพาเอาอิทธิพล ตะวันตกมาด้วย ไม่ว่าจะเป็นการแต่งหน้า เสื้อผ้าที่ยั่วยุกามารมณ์ กล่าวคือถุงมินิสเกิร์ต หรือชุดว่ายน้ำ น้ำ ฝ่ายอนุรักษ์นิยมเห็นว่าตุ๊กตาบาร์บี้เป็นตัวแทนผู้หญิงอเมริกันที่ไม่เคยต้องการตั้งท้อง ไม่ต้องการ มีลูก ไม่ต้องการแก่ ซึ่งล้นขัดต่อวัฒนธรรมของอิหร่าน ฝ่ายอนุรักษ์ยืนยันว่าการอนุญาตให้ เด็กผู้หญิงอิหร่านเล่นตุ๊กตาบาร์บี้ จะเป็นตัวการบ่อนทำลายเยาวชนอิหร่าน แต่อย่างไรก็ตามความ พยายามนี้ไม่เป็นผลสำเร็จ ฝ่ายอนุรักษ์ยังไม่สามารถที่จะผลักดันกฎหมายต้องห้ามนี้ออกมาได้ และ ร้านของเล่นในเตหะรานยังคงขายตุ๊กตาบาร์บี้ให้เห็นอยู่¹⁰

⁸ Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 88.

⁹ Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 89.

¹⁰ Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 89-90.

ในเรื่องภาษา ปี ค.ศ. 1995 รัฐสภาได้ออกกฎหมายฉบับใหม่ เป็นกฎหมายที่พยายามจะชำระล้างภาษาตะวันตกออกไปให้หมดสิ้นจากสื่อสิ่งพิมพ์และโฆษณา ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องยากมากสำหรับอิหร่านที่สินค้าจำนวนมากล้วนแต่นำเข้ามาจากตะวันตก มีป้ายฉลากเป็นภาษาต่างชาติทั้งสิ้น แม้กระทั่งกรณีของข้าราชการหรือตัวแทนรัฐบาล ก็ถูกสั่งห้ามไม่ให้กล่าวปราศรัย ให้สัมภาษณ์ หรือเขียนข้อความใด ๆ โดยใช้คำที่ปะปนด้วยภาษาตะวันตก

ในแง่สิทธิเสรีภาพของสื่อมวลชน แม้ในช่วงทศวรรษนี้จะมีความพยายามจากหลาย ๆ ฝ่ายที่เรียกร้องให้มีการให้เสรีภาพแก่สื่อมวลชนมากขึ้น แต่ความพยายามเหล่านี้ก็ยังไม่สามารถก่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติได้ รวมไปถึงบางครั้งกลับก่อให้เกิดผลในทางตรงกันข้าม กล่าวคือทำให้เกิดการควบคุมอย่างเข้มงวดมากขึ้น ตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดก็คือ การเรียกร้องเสรีภาพของบรรดานักเขียนอิหร่าน

ในปี ค.ศ. 1995 นักเขียนอิหร่านจำนวน 134 คนได้ร่วมกันลงนามในจดหมายเปิดผนึก We Are Writers เพื่อเสนอข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลสามข้อด้วยกันคือ

1. ขอให้หยุดการเซ็นเซอร์ เปิดโอกาสให้มีการให้เสรีภาพทางความคิด การแสดงออก และการพิมพ์

2. ให้อนุญาตให้มีการจัดตั้งสมาคมนักเขียนได้

3. ให้หยุดการแทรกแซงคุกคามชีวิตส่วนตัวของนักเขียน¹¹

จดหมายเปิดผนึกเหล่านี้ไม่เคยถูกตีพิมพ์เผยแพร่ในอิหร่าน แม้จะได้ถูกส่งไปให้หนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ถึง 40 ฉบับ ก็ไม่มีบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ฉบับไหนกล้าตีพิมพ์ มีเพียงสื่อต่างประเทศอย่าง BBC, Voice of America เท่านั้นที่ลงตีพิมพ์ข่าวนี้ แต่ถึงแม้จะไม่ได้รับการตีพิมพ์ในประเทศอิหร่าน ข้อความเรียกร้องและการกระทำครั้งนี้ก็ดูเหมือนจะเป็นที่รับรู้และกล่าวขานถึงกันทั่วไป ซึ่งในท้ายที่สุดกลับก่อให้เกิดผลในทางตรงกันข้าม กล่าวคือบรรดานักเขียนเหล่านี้ถูกคุกคามมากขึ้น ทั้งในเรื่องส่วนตัวและผลงานที่จะตีพิมพ์ในอนาคต

หลังการรวมตัวของนักเขียน บรรดาผู้กำกับและนักแสดงภาพยนตร์ก็ออกมาเรียกร้องให้มีการลดหย่อนการเซ็นเซอร์ภาพยนตร์บ้าง เนื่องจากการเซ็นเซอร์ภาพยนตร์อิหร่านนั้นเต็มไปด้วยกฎระเบียบจุกจิกมากมาย แต่การณกลับกลายเป็นตรงกันข้าม มีการเซ็นเซอร์ภาพยนตร์ที่เข้มงวดมากขึ้น กระทรวงวัฒนธรรมที่ควบคุมและกำกับดูแลการสร้างภาพยนตร์ สั่งให้มีการเซ็นเซอร์หนังทุกเรื่องที่จะส่งไปฉายต่างประเทศ อันแสดงให้เห็นภาพด้านลบเกี่ยวกับประเทศอิหร่าน¹²

¹¹ Wright, Robin, อ้างแล้ว, pp. 92.

¹² Wright, Robin, อ้างแล้ว, pp. 95.

ในช่วงทศวรรษแรกหลังการปฏิวัติ อิหร่านต้องเผชิญกับสงครามกับอิรักอยู่นานถึงแปดปี ทำให้ต้องทุ่มเทเวลาและเงินทองไปกับการสงครามเป็นอันมาก หลังสงครามจึงมีความพยายามที่จะฟื้นฟูประเทศ พอถึงช่วงกลางทศวรรษ 1990 เมื่อหลายสิ่งหลายอย่างเริ่มเข้าที่เข้าทาง ความต้องการที่จะเปิดและผ่อนคลายทางสังคมก็เริ่มมีมากขึ้น ขณะเดียวกันฝ่ายศาสนายังคงกุมอำนาจอยู่ ทำให้เกิดการเผชิญหน้ากันอยู่เนือง ๆ ระหว่างฝ่ายที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงและฝ่ายอนุรักษ์ ซึ่งไม่พร้อมสำหรับความเปลี่ยนแปลงใด ๆ อันอาจจะกระทบถึงอำนาจเดิม อย่างไรก็ตามการปฏิรูปในสังคมอิหร่านนั้น ได้เริ่มมองเห็นอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้นในช่วงสมัยของประธานาธิบดีคาเตมี หลังปี ค.ศ. 1997 เป็นต้นมา

ทศวรรษใหม่ : สนามแห่งการต่อสู้ ระหว่างฝ่ายปฏิรูปและฝ่ายอนุรักษ์

อิหร่านก้าวเข้าสู่ยุคใหม่หลังชัยชนะอย่างถล่มทลายของประธานาธิบดีคาเตมีในปี ค.ศ. 1997 ประธานาธิบดีคาเตมี อดีตนักการศาสนาหัวก้าวหน้าชูนโยบายปฏิรูป ผ่อนคลายกฎระเบียบทางสังคม และให้สิทธิเสรีภาพแก่สื่อมวลชนมากขึ้น กล่าวกันว่าองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้คาเตมีได้รับชัยชนะอย่างท่วมท้นก็คือ เยาวชนและผู้หญิง เนื่องจากตามกฎหมายอิหร่านแล้ว ผู้มีสิทธิเลือกตั้งได้มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป ซึ่งอิหร่านมีสัดส่วนของประชาชนที่เป็นเยาวชนสูงมาก คนรุ่นใหม่เหล่านี้ต้องการความเปลี่ยนแปลง และพวกเขาคาดหวังว่าประธานาธิบดีคาเตมีจะนำมาให้ ประธานาธิบดีคาเตมีกล่าวในวันที่สาบานตนเข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดีว่า “ระบบการปกครองใด ๆ ก็ตามที่จะคงอยู่ได้นานและมั่นคงถาวร ก็คือ ระบบที่มีข้อจำกัดน้อยที่สุดในด้านเสรีภาพการแสดงออก ในทัศนะของข้าพเจ้า เสรีภาพหมายถึงเสรีภาพทางความคิด และการแสดงออกทางความคิดอย่างไม่ต้องกลัวที่จะถูกกล่าวหาใด ๆ”¹³

ในแง่ของสภาพภาพของผู้หญิง ประธานาธิบดีคาเตมีชูนโยบายที่จะให้ความเท่าเทียมกันในแง่สิทธิเสรีภาพแก่ผู้หญิงมากขึ้น เขากล่าวย้ำบ่อยครั้งในที่สาธารณะว่า สังคมมนุษย์เรานั้นมีพื้นฐานความเชื่อดั้งเดิมที่ผิด ๆ ว่า ผู้ชายเหนือกว่าผู้หญิง “แท้จริงแล้วเราควรจะตระหนักว่าหญิงและชายนั้น

¹³ Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 77. Wright อ้างคำพูดของประธานาธิบดีคาเตมี ที่กล่าวไว้เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2541 ที่มหาวิทยาลัยเตหะราน ในโอกาสครบรอบปีแรกของการเข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดีของเขา คาเตมีกล่าวว่า “The most stable and lasting system is the one which creates the least limitations to freedom of expression. In my view, freedom means freedom of thought and security to express those thought without fear of prosecution.”

มีคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียม อันสมควรได้รับการพัฒนาทางด้านสติปัญญา สังคม วัฒนธรรม และทางการเมืองอย่างเท่าเทียม”¹⁴

เป็นไปได้ว่าสังคมอิหร่านนั้นเก็บกดมานานภายใต้ระบอบสังคมอันเข้มงวด เวลาสองทศวรรษภายใต้ความเป็นรัฐอิสลามอันเข้มงวด ทำให้สังคมอิหร่านสูงอมนเต็มทีสำหรับความเปลี่ยนแปลง อิหร่านในปลายทศวรรษ 90 เป็นอิหร่านที่ผ่านพ้นทศวรรษของโคมัยนีมานานกว่าทศวรรษ เป็นอิหร่านที่ผ่านสงครามระหว่างอิรักมาแล้วกว่าทศวรรษ เยาวชนคนรุ่นใหม่เต็มไปด้วยพลังแห่งความอยากรู้ ว่าเกิดอะไรขึ้นบ้างกับโลกภายนอก แรงปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมนี้พบได้ในคนทุกระดับ ตั้งแต่พ่อค้าในบาซาร์ ผู้หญิง เยาวชน และสื่อมวลชน

หลังการเข้าบริหารประเทศของประธานาธิบดีคาเตมีในปี ค.ศ. 1997 พร้อมกับที่รัฐมนตรีฝ่ายปฏิรูปของเขา อย่างอับดุลเลาะห์ นูรี (Abdullah Nouri) รัฐมนตรีมหาดไทย อยาตุลเลาะห์ โมฮาเจรานี (Ataollah Mohajerani) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมอิสลาม มีความเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ อย่างเกิดขึ้นในสังคมอิหร่าน เช่น การผ่อนคลายกฎข้อห้ามอันเข้มงวดของอิสลาม ในการปฏิบัติตนในที่สาธารณะ การอนุญาตให้มีการรวมตัวกันในทางการเมือง โดยเฉพาะพวกนักศึกษา การยกเลิกคำสั่งต้องห้ามหนังสือ หนังสือพิมพ์ และภาพยนตร์หลายต่อหลายเรื่อง ความเปลี่ยนแปลงใหญ่ ๆ ที่ค่อนข้างเห็นได้ชัดก็คือ เรื่องเสรีภาพของสื่อสารมวลชน และประเด็นเรื่องผู้หญิง

ในเรื่องเสรีภาพของสื่อมวลชน ตามปกติแล้วหนังสือที่จะตีพิมพ์บนละครและบทภาพยนตร์ จะต้องไปถูกแขวนที่กระทรวงวัฒนธรรมเป็นเวลานานมากกว่าจะผ่านการอนุมัติ บทภาพยนตร์ต้นฉบับหนังสือ และบทละครจำนวนมากที่ทำเรื่องขออนุญาตถ่ายทำ ตีพิมพ์ หรือจัดแสดง ส่วนใหญ่แล้วจะถูกแขวนดองไว้นานนับปี และท้ายที่สุดก็มักจะไม่ผ่านการอนุมัติ แต่หลังจากที่โมฮาเจรานี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมอิสลาม ที่มงานของประธานาธิบดีคาเตมีขึ้นดำรงตำแหน่ง เขาก็เริ่มเปิดให้เสรีภาพแก่สื่อมวลชนและศิลปะแขนงต่าง ๆ มากขึ้น วันแรกที่ขึ้นรับตำแหน่ง โมฮาเจรานีได้ยกเลิกคำสั่งห้ามฉายภาพยนตร์สองเรื่องทันที หนึ่งในนั้นคือเรื่อง The Snowman ซึ่งเป็นเรื่องของชายคนหนึ่งหลบหนีออกนอกประเทศอิหร่านทาง ตุรกี ระหว่างที่อยู่ในตุรกี เขาพยายามทุกวิถีทางที่จะให้ได้วีซ่าไปอเมริกา แต่ต้องปลอมตัวเป็นผู้หญิงเพื่อจะแต่งงานกับคนอเมริกัน เพื่อให้ได้วีซ่าเข้าประเทศอเมริกาในท้ายที่สุด หนังสือเรื่องนี้ถูกแบนด้วยเหตุผลหลายประการ ประการแรกนั้นเพราะเนื้อ

¹⁴ ประธานาธิบดีคาเตมีกล่าวปาฐกถาในวันเปิดประชุมทั่วไป ครั้งที่ 53 ขององค์การสหประชาชาติ (United Nations General Assembly) วันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2541 ข้อความในภาษาอังกฤษมีดังนี้ "We should recognize that both men and women are valuable components of humanity that equally possess the potential for intellectual, social, cultural and political development." อ้างจาก Wright, Robin, pp. 133.

เรื่องที่ทำให้ตัวเอกมองเห็นอเมริกาเป็นแดนสวรรค์ แต่ที่สำคัญกว่านั้นก็คือ บทที่ให้พระเอกเล่นเป็นผู้หญิง ในหลักอิสลามนั้น การข้ามเพศเป็นเรื่องต้องห้ามเด็ดขาด การเป็นเกย์นั้นถือเป็นบาปมากกว่าการก่ออาชญากรรมเสียอีก

การที่รัฐบาลชุดใหม่ยกเลิกการสั่งต้องห้ามหนังเรื่องนี้ เปิดโอกาสให้หนังที่สะท้อนภาพชีวิตของผู้ชายที่ต้องปลอมตัวเป็นผู้หญิงออกฉายสู่สาธารณชนได้นั้น สะท้อนให้เห็นว่าสังคมอิหร่านได้เริ่มผ่อนคลายทางวัฒนธรรมมากขึ้น ยุคสมัยแห่งกฎเหล็กได้ผ่านพ้นไปแล้ว

แต่ก็เชื่อว่าสังคมอิหร่านทั้งหมดจะพร้อมต่อการปฏิรูปเปลี่ยนแปลง หลังจาก The Snowman ได้รับอนุญาตให้ฉายในอิหร่านได้ ก็กลายเป็นหนังที่ได้รับความนิยมอย่างสูง แต่ที่เมืองอิสฟาฮาน เมืองหลวงเก่าของอิหร่าน พื้นที่ที่หนังเรื่องนี้เข้าฉาย บรรดาทหารอิสลามอาสาสมัครของอิหร่านก็ยกพวกเข้ามาบุกทำลายทุบตีข้าวของ ช่มชู้ประชาชนที่เข้าคิวซื้อตั๋วหนัง¹⁵ เรื่องนี้เป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นว่าแรงต่อต้านของฝ่ายอนุรักษ์กับฝ่ายปฏิรูปยังคงมีอยู่ตลอดเวลา

โมฮาเจรานี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมอิสลาม ภายใต้การนำของประธานาธิบดีคาเดมี เริ่มยุคใหม่ของกระทรวงวัฒนธรรม ด้วยการยกเลิกคำสั่งต้องห้ามหนังสือ และภาพยนตร์ที่เคยถูกสั่งห้ามมาก่อน พร้อมทั้งอนุญาตให้มีการฉายภาพยนตร์ต่างประเทศมากขึ้น ในช่วงสองสามปีที่ผ่านมา หนังสือลึกลับอย่าง Little Buddha, Mr.Bean, Titanic, Matrix, และ Seven ได้มีโอกาสบุกทะลวงกำแพงที่เคยปิดตายต่อวัฒนธรรมอเมริกาเข้ามาฉายในโรงภาพยนตร์อิหร่าน การอนุญาตให้หนังสือลึกลับเข้าประเทศอิหร่านได้ส่งผลประการหนึ่ง ที่เห็นได้ชัดก็คือ ทำให้ลีโอคาร์โน เดอ คาปิโอดารานาชายในภาพยนตร์เรื่อง Titanic กลายเป็นดาราที่วัยรุ่นอิหร่านคลั่งไคล้มากที่สุด ในช่วงเวลาที่หนังเรื่องนี้เข้าฉาย สินค้าที่ระลึก เสื้อยืด Titanic กลายเป็นสินค้ายอดฮิตไปทันที นอกจากภาพยนตร์แล้ว หนังสือภาษาต่างประเทศก็ได้รับการแปลและตีพิมพ์มากขึ้น หนังสืออย่าง Men Are from Mars, Women Are from Venus กลายเป็นหนังสือขายดีติดอันดับหนึ่งในอิหร่าน หลังจากที่ได้รับการแปลออกมาเป็นภาษาฟาร์ซี ส่วนรายการโทรทัศน์ก็ผ่อนคลายให้มีรายการบันเทิงมากขึ้น มีทั้งรายการตลกประเภท “ซีทคอม” เกมสโว์ รวมทั้งมิวสิควิดีโอเพลงภาษาตะวันตกก็ได้รับอนุญาตให้เผยแพร่ทางโทรทัศน์ นอกจากนี้ในยุคนี้ยังมีหนังสือพิมพ์หัวก้าวหน้าเกิดขึ้นหลายฉบับ ที่สามารถตีพิมพ์บทความวิพากษ์วิจารณ์สังคมและการเมืองได้มากขึ้น

¹⁵ ดู “Iran Film about Quest for U.S. Visa Draws Fire” *FarsiNet*, 17 December 1997.

(<http://www.farsinet.com/news/dec97wk3.html>) Adam Barfi นักแสดงนำในภาพยนตร์เรื่องนี้กล่าวว่า เหตุผลที่ทหารอิสลามและนักการเมืองฝ่ายอนุรักษ์นิยมรับไม่ได้กับภาพยนตร์เรื่องนี้ ก็เพราะว่าเนื้อหาของมันเป็นเรื่องของคนที่คนอิหร่านจะทำทุกอย่างเพื่อให้ได้วีซ่าเข้าประเทศอเมริกา เนื้อหาเช่นนี้ถือเป็นการสบประมาทชาติอิหร่านโดยตรง นอกจากนี้ดู Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 118.

ในด้านของกฎข้อบังคับในที่สาธารณะก็ผ่อนคลายมากขึ้น สมัยก่อนหากหญิงและชายนั่งคู่กันในส่วนสาธารณะ จะมีตำรวจมาคอยขอคุบตรประชาชนว่าทั้งคู่เป็นสามีภรรยาหรือไม่หรือเปล่า ปัจจุบันกฎเหล่านี้ไม่ถูกบังคับใช้อย่างเข้มงวดนัก ไม่มีการปิดถนนตอนกลางคืนเพื่อคอยตรวจสอบว่าผู้โดยสารหญิงในรถมากับคนขับผู้ชายซึ่งเป็นญาติเกี่ยวข้องกันทางสายเลือด หรือเป็นสามีภรรยาหรือไม่ นอกจากนี้ยังผ่อนคลายโดยอนุญาตให้มีการชุมนุมของนักศึกษาในที่สาธารณะมากขึ้น

แต่การให้เสรีภาพแก่ประชาชนและสื่อมวลชนมากขึ้นเรื่อย ๆ นั้น ถือเป็นภัยคุกคามต่อฝ่ายอนุรักษนิยมที่ยังคงครองเสียงข้างมากอยู่ในสภา เพียงเวลาหนึ่งปีหลังฝ่ายปฏิรูปเข้าบริหารประเทศ สมาชิกสภาฝ่ายอนุรักษก็ยื่นข้อกล่าวหาอันทำให้ อับดุลเลาะห์ นูรี รัฐมนตรีมหาดไทยและโมฮาเจรานี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมอิสลาม ต้องเข้าสู่กระบวนการพิจารณาเพื่อลงมติถอดถอน (impeachment) สำหรับอับดุลเลาะห์ นูรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เขาถูกตั้งข้อกล่าวหาว่าสร้างกระแสกดดันสังคม หละหลวม ไม่เข้มงวดต่อกฎระเบียบสังคม และให้การสนับสนุนการชุมนุมของนักศึกษา นักการศาสนา ในที่สุดนูรีก็ถูกกระบวนการพิจารณาลงมติถอดถอน ทำให้ต้องหลุดจากตำแหน่ง

ส่วนอียาดุลเลาะห์ โมฮาเจรานี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมอิสลามนั้น ข้อกล่าวหาสำหรับเขาคือ

1. ล้มเหลวในการธำรงคุณค่าอิสลามและการปฏิวัติ
2. ลบหลู่ศาสนา
3. ให้เสรีภาพแก่สื่อมวลชนมากเกินไป

ในทุกครั้งที่มีการกล่าวหาฝ่ายตรงข้าม ประเด็นเรื่องการล้มเหลวในการธำรงคุณค่าอิสลามมักถูกนำมาอ้างทุกครั้งไป แต่เหตุผลที่แท้จริงแล้วเชื่อกันว่า น่าจะเป็นการที่โมฮาเจรานีเปิดโอกาสให้สภานักเขียน ปัญญาชนพื้นถิ่นชีฟ อันเท่ากับเป็นการคุกคามอำนาจเก่า กระบวนการพิจารณาเพื่อลงมติถอดถอนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมอิสลามในครั้งนี้ ไม่มีใครคาดคิดว่าเขาจะรอดพ้นจากข้อกล่าวหาได้ แต่ในที่สุดเขาก็ตอบโต้ข้อกล่าวหาได้ ภายหลังจากที่โมฮาเจรานีรอดพ้นจากการพิจารณาลงมติถอดถอนมาได้ไม่นาน เขาก็ประกาศยกเลิกคำสั่งต้องห้ามงานดาวเทียม โดยกล่าวว่า “มันถึงเวลาแล้วที่จะหยุดกลัวโลกภายนอก”¹⁶

นี่เป็นเพียงตัวอย่างอันหนึ่งของการต่อสู้ระหว่างฝ่ายอนุรักษนิยมและฝ่ายปฏิรูป ที่ยังคงดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่องตลอดเวลาทั้งในสภาและนอกสภา นอกสภานั้นการต่อสู้ทางความคิด

¹⁶ Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 116-117.

ระหว่างความทันสมัยกับระเบียบประเพณีมิให้เห็นอยู่ทั่วไปในทุกพื้นที่ และหนึ่งในพื้นที่ที่น่าสนใจอันหนึ่งก็คือ ดนตรี

อย่างที่กล่าวแล้วว่า นักดนตรีอิหร่านที่อยู่นอกประเทศนั้นมีอยู่จำนวนไม่น้อย คนเหล่านี้ยังคงทำการผลิตเทปเพลงภาษาฟาร์ซีออกขาย โดยมีตลาดอยู่ทั้งในและนอกประเทศอิหร่าน ในอิหร่านเทปเพลงเหล่านี้ถูกนำเข้าผ่านทางพรมแดนต่าง ๆ ลักลอบซื้อขายกันในตลาดมืด นอกประเทศนั้นซื้อหากันได้ทั่วไป และที่น่าสนใจก็คือ ทุกวันนี้เทคโนโลยีสมัยใหม่ได้เปิดช่องทางให้โลกภายนอกทะลวงเข้ามาสู่อิหร่านได้มากขึ้นอย่างไม่มีใครหยุดยั้งได้ เมื่อเร็ว ๆ นี้ นักดนตรีอิหร่านในสหรัฐอเมริกาที่มีฐานอยู่ที่ลอสแอนเจลิส ได้รวมตัวกันจัดตั้งสถานี National Iranian Television (NITV) ขึ้น เพื่อผลิตรายการภาษาฟาร์ซีผ่านช่องเคเบิลทีวี ซึ่งสามารถรับคลื่นได้ในอิหร่านผ่านจานดาวเทียม สถานีโทรทัศน์ NITV ผลิตรายการขึ้นเพื่อตอบสนองรสนิยมของคนอิหร่านที่อาศัยอยู่ในสหรัฐอเมริกา แต่ภายหลังได้กลายเป็นที่นิยมอย่างมากในประเทศอิหร่าน¹⁷

สำหรับดนตรีตะวันตกนั้น ซีดีเถื่อนเพลงฝรั่งนานาประเภทมีขายกันอยู่ทั่วไปในตลาดมืด แม้เมื่อเร็ว ๆ นี้จะมีการจับกุมผู้ลักลอบนำเข้าซีดีเถื่อนมาขายในตลาดมืด โดยมีบทลงโทษ คือ การเฆี่ยนในที่สาธารณะ 80 ที แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีการลักลอบเพื่อหาทางนำดนตรีตะวันตกเข้ามาสู่อิหร่านจนได้ ทุกวันนี้เกิดร้านอินเทอร์เน็ตที่รับจ้างดาวน์โหลดเพลงฝรั่งจากอินเทอร์เน็ตลงแผ่นซีดีในราคาเพียงแผ่นละ 40-50 บาท แต่ก็มีมีการจับกุมร้านอัดซีดีเพลงเหล่านี้อยู่บ่อยครั้ง ด้วยข้อกล่าวหาที่ว่า รัฐมองเห็นว่าเพลงเหล่านี้ไม่เหมาะสมสำหรับเยาวชนอิหร่าน ดังนั้นจึงไม่ควรได้รับการเผยแพร่ออกสู่สังคม

ลูกค้ารายหนึ่งของร้านซีดีเถื่อนเหล่านี้กล่าวว่า “ร้านพวกนี้เป็นตัวอย่างเล็ก ๆ ที่สะท้อนให้เห็นว่าเกิดอะไรขึ้นในสังคมอิหร่าน ไม่มีใครสามารถหยุดความเปลี่ยนแปลงได้ รัฐบาลไม่มีสิทธิและเหตุผลใด ๆ ที่จะห้ามไม่ให้ประชาชนฟังเพลงได้ ในทุก ๆ สังคมมนุษย์ควรได้รับสิ่งที่ดีและเลว สิ่งที่มีคุณค่าและชั่วร้าย มนุษย์ควรที่จะมีสิทธิตัดสินใจและเลือกได้ด้วยตัวของเขาเอง”¹⁸

กล่าวสำหรับกรณีของผู้หญิง แรงปรารถนาของผู้หญิงที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมอิหร่านนั้นรุนแรงจนแทบจะระเบิด เนื่องจากถูกเก็บกดเอาไว้มานาน เมื่อก้าวเข้าสู่ทศวรรษที่สามหลังการปฏิวัติอิสลาม ความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมอิหร่านไปสู่ความทันสมัยในประเด็นที่ว่าผู้หญิงควรมีสิทธิที่เท่าเทียมกับผู้ชายมากกว่านี้ ได้ส่งผลออกมาให้เห็นชัดเจนในทุก ๆ ด้าน

¹⁷ Anderson, John, “Roll Over, Khomeini! Iran Cultivates A Local Rock Scene, Within Limits.” *Washington Post Foreign Service*. August 23, 2001.

¹⁸ Anderson, John, เพิ่งอ้าง.

ในทางการเมือง ปี ค.ศ. 1996 มีผู้หญิง 200 คนลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนสมาชิกสภาเป็นจำนวนมากอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน และผลปรากฏว่า 14 คนได้รับเลือกตั้งเข้าสภา ซึ่งเป็นจำนวนที่มากกว่าวุฒิสมาชิกหญิงทั้งหมดของอเมริกาเสียอีก ในปี ค.ศ. 1997 มีผู้หญิง 4 คนประกาศตัวลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดี ซึ่งนิตยสาร Zanan ของอิหร่านได้ทำการสำรวจความคิดเห็นของประชาชน ปรากฏว่ามีถึงร้อยละ 72 ที่ยอมรับให้ผู้หญิงดำรงตำแหน่งประธานาธิบดี อย่างไรก็ตามผู้ประกาศตัวลงสมัครรับเลือกตั้งทั้งสี่คนถูกปฏิเสธโดยสภาผู้ชี้แนะ โดยให้เหตุผลว่าไม่มีคุณสมบัติเพียงพอ¹⁹

ทางการศึกษา ในปี ค.ศ. 1998 อิหร่านได้รับการจัดอันดับให้เป็นหนึ่งใน 10 ประเทศที่ก้าวหน้าที่สุดในการลดช่องว่างหญิงชายในด้านการศึกษา ร้อยละ 95 ของผู้หญิงอิหร่านได้รับการศึกษาชั้นประถม และในจำนวนนักศึกษามหาวิทยาลัยทั่วประเทศ มีนักศึกษาหญิงมากกว่าร้อยละ 40 เมื่อเปรียบเทียบกับปี ค.ศ. 1978 ก่อนหน้าการปฏิวัติ มีนักศึกษาหญิงในมหาวิทยาลัยเพียงแค่ร้อยละ 28 และปัจจุบันมีผู้หญิงเป็นเจ้าหน้าที่ เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยมากกว่าหนึ่งในสามของบรรดาเจ้าหน้าที่ มหาวิทยาลัยทั้งหมด²⁰

แต่ก็ใช่ว่าความปรารถนาของผู้หญิงที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมนั้น จะได้รับการตอบสนองในทุก ๆ ด้าน อิหร่านยังคงไม่พร้อมที่จะเปิดมากนักในกรณีของผู้หญิง พวกเธอยังคงถูกปิดกั้นโอกาสทางการศึกษาในต่างประเทศ ผู้หญิงที่จะเดินทางไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ ต้องได้รับอนุญาตจากผู้ปกครองของเธอที่เป็นชาย และผู้ชายเท่านั้นที่มีสิทธิได้รับเงินทุนสนับสนุนในการศึกษาต่างประเทศ หากเป็นผู้หญิงก็ตกเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองที่จะต้องรับภาระค่าใช้จ่าย

ในด้านการศาล สันทศวรรษที่ 2 เริ่มมีตำรวจหญิง มีผู้พิพากษาหญิง ซึ่งถือเป็นจุดเปลี่ยนครั้งใหญ่ เพราะตลอดเวลาที่ผ่านมา ศาสนาอิสลามได้กีดกันผู้หญิงออกจากกระบวนการพิพากษาอย่างสิ้นเชิง

ในแง่ของการแต่งตัวก็เริ่มมีการผ่อนคลายมากขึ้น ผู้หญิงในเตหะรานจำนวนไม่น้อยที่สวมใส่เสื้อผ้าทันสมัย ใส่กางเกงยีนส์ สวมแว่นตากันแดด ใส่คลุมทันสมัย แต่งหน้า ทาเล็บ และผูกผ้าคลุมผม โดยเปิดให้เห็นเรือนผม ตำรวจศาสนาผ่อนคลายในเรื่องเหล่านี้มากขึ้น นับเป็นเรื่องน่าสนใจที่ผู้หญิงอิหร่านจำนวนมาก เมื่อถูกถามเรื่องผ้าคลุมผม ส่วนใหญ่จะตอบว่ามันไม่สำคัญเลยว่าพวกเธอจะสวมใส่ชาดอร์ หรือฮิญาบหรือไม่ เพราะพวกเธอมีเรื่องสำคัญกว่านั้นที่จะต้องต่อสู้ อย่างเช่นเรื่อง

¹⁹ ดู Wright, Robin, อ้างแล้ว, pp. 136.

²⁰ ดู Wright, Robin, อ้างแล้ว, pp. 137.

สิทธิในการจ้างงาน การหย่าร้าง สิทธิในการได้รับมรดก การเลี้ยงดูบุตร อย่างไรก็ตามผ้าคลุมผมถือเป็นสัญลักษณ์ของการปฏิบัติอิสลาม ที่เชื่อได้ว่าคงไม่มีทางจะยกเลิกไปได้

ในแง่ของระบบการเมือง ซึ่งหากจะมองว่าระบบรัฐศาสนาเป็นสิ่งที่ดั้งเดิม และประชาธิปไตยคือ ความทันสมัยแล้ว อิหร่านกำลังอยู่ในระหว่างการตั้งคำถามว่าตัวเองจะเลือกเดินไปทางใด ระหว่างกฎของพระเจ้าหรือสิทธิของประชาชน รัฐธรรมนูญอิหร่านให้อำนาจสูงสุดกับผู้นำสูงสุด (Supreme Leader) ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นตัวแทนของพระเจ้า มีอำนาจสูงสุดเหนืออำนาจของประธานาธิบดี การศาล และรัฐสภา ตำแหน่งผู้นำสูงสุดนี้ได้รับการแต่งตั้งจากนักการศาสนาราว 90 คน (Assembly of Experts) ที่ได้รับเลือกโดยตรงจากประชาชน โดยหลักการแล้วเป็นไปได้ที่ผู้นำสูงสุดจะถูกปลด แต่มันไม่เป็นเช่นนั้น เนื่องจากผู้นำสูงสุดถูกวางไว้ในตำแหน่งที่สูงจนดูเหมือนไม่มีใครแตะต้องได้

ในความสัมพันธ์ทางการเมืองอันซับซ้อนของอิหร่านนั้น ประธานาธิบดีถือเป็นผู้ได้รับการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชนให้เป็นผู้บริหารประเทศ แต่ในความเป็นจริงแล้ว ประธานาธิบดีก็ถูกควบคุมโดยอำนาจที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง ผู้นำสูงสุดสามารถเข้ามาก้าวำการทำงานของฝ่ายบริหารได้ ตัวอย่างเช่น ในเดือนสิงหาคม ปี ค.ศ. 2001 ผู้นำสูงสุด (คามาเนอี-ผู้นำสูงสุดคนปัจจุบัน ขึ้นดำรงตำแหน่งต่อจากอยาตุลเลาะห์ โคมัยนี ในปี ค.ศ. 1989) ได้ส่งจดหมายชี้แจงสภาให้หยุดการอภิปรายเรื่องร่างกฎหมายใหม่อันว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของนักข่าว การใช้อำนาจของผู้นำสูงสุดชี้ให้เห็นว่าในประเทศนี้ แม้ประธานาธิบดีที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนก็ยังคงถูกควบคุม โดยอำนาจที่ไม่ได้มาจากการแต่งตั้งของผู้นำสูงสุด

หลังจากผ่านประสบการณ์สี่ปีในรัฐสภาอิหร่านมาแล้วอย่างโชกโชน พร้อม ๆ กับการได้รับเลือกตั้งให้เข้าดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีเป็นครั้งที่สองด้วยคะแนนเสียงอันท่วมท้น ประธานาธิบดีคาเตมีก็ได้ริเริ่มข้อเสนอขึ้นมาว่า ควรจะมีการปฏิรูปจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำสูงสุดกับสถาบันอื่น ๆ เสียใหม่ เพื่อไม่ให้ขัดแย้งกัน และกลไกต่าง ๆ ก็ควรถูกนำมาใช้เพื่อหลีกเลี่ยงการก้าวำการทำงานของฝ่ายบริหารกับฝ่ายรัฐสภา แต่ในความเป็นจริงแล้วข้อเสนอนี้ดูไม่มีวิวัฒนาการเป็นไปได้เอาเสียเลย เพราะโดยหลักการแล้ว กลไกที่ซับซ้อนในระบบการเมืองของอิหร่านนั้นถูกคิดค้นขึ้นมา โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้มีการควบคุมและตรวจสอบการทำงานของฝ่ายบริหารโดยฝ่ายศาสนาเป็นประการสำคัญ

ความจริงการเมืองอิหร่านนั้นยึดหลักการพื้นฐานมาจากตะวันตก นั่นก็คือการสร้างระบบการถ่วงดุลอำนาจกันไปในทางบริหาร ตุลาการ นิติบัญญัติ แต่ในทางปฏิบัติแล้วเนื่องจากนักการศาสนาเป็น ผู้ร่างรัฐธรรมนูญ มันก็เลยเหมือนมี “เงา” ที่มีอำนาจเท่า ๆ กันถูกตั้งขึ้นมาโดยพวกนักการศาสนา

ในการทหารนั้น อิหร่านมีหน่วยทหารบก ทหารเรือ และทหารอากาศ แต่ก็มี Revolutionary Guards และพวก Basij ซึ่งเป็นกลุ่มอาสาสมัครเข้ามาช่วยรบในสงครามอิรัก-อิหร่าน เป็น “เงา” ของกองทัพ

ในทางการศาล มีศาลอาญาและศาลประชาชน แต่ก็มี “ศาลปฏิวัติ” ที่ดูแลโดยพวกนักการศาสนา ซึ่งเข้ามาดูแลคดีที่ทำทลายการปฏิวัติ เป็น “เงา” ของอำนาจตุลาการ ศาลนี้เป็นศาลปิด

ในทางการรักษากฎหมาย มีระบบตำรวจคอยทำหน้าที่อยู่แล้ว แต่ก็มี “เงา” คือ “ตำรวจศาสนา” คอยดูแลควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม เช่น ห้ามหญิงชายออกไปไหนสองต่อสองยามวิกาล

ในอำนาจนิติบัญญัติ มีสภาที่ได้รับการเลือกตั้งเข้ามาทำหน้าที่ออกกฎหมาย แต่ก็มี “สภาผู้ชี้นำ” (Council of Guardians) มีอำนาจที่จะยับยั้งร่างกฎหมายที่ทำทลายหลักการอิสลาม และมีอำนาจที่จะตรวจสอบถอดถอนผู้สมัครรับเลือกตั้งประธานาธิบดี

โดยทั่วไปแล้วสภาผู้แทนราษฎรของอิหร่านมีสมาชิกที่ได้รับการเลือกตั้ง 270 คน ทำหน้าที่เสนอกฎหมาย ตัดสินใจด้านเศรษฐกิจ ในการออกกฎหมาย เมื่อร่างกฎหมายนั้นผ่านสภาแล้ว ก็จะต้องถูกส่งไปที่สภาผู้ชี้นำ (Council of Guardian) ซึ่งมีสมาชิกเพียงแค่ 12 คน ประกอบด้วยนักกฎหมายอิสลามและผู้เชี่ยวชาญด้านการศาสนา สมาชิกสภาผู้ชี้นำทั้ง 12 คนนี้ได้รับการแต่งตั้งโดยผู้นำสูงสุด หน้าที่สำคัญของสภาผู้ชี้นำก็คือ อารักขาคุณค่าอิสลาม สอดส่องรัฐสภาให้ปลอดจากการคอร์รัปชัน และมีหน้าที่ที่จะตรวจสอบถอดถอนผู้มีสิทธิลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดี ในแง่ของกฎหมาย สภาผู้ชี้นำมีหน้าที่ที่จะทบทวนร่างกฎหมายนั้นอีกครั้ง สามารถที่จะยับยั้งร่างกฎหมาย หรือส่งกลับให้สภาเพื่อแก้ไข เรียกได้ว่าสภาผู้ชี้นำนี้มีอำนาจอย่างมากเหนือสมาชิกสภาทั้ง 270 คนที่ได้รับการเลือกตั้งเข้ามาโดยประชาชน²¹

กล่าวสำหรับประธานาธิบดีแล้ว เงาของเขาก็คือผู้นำสูงสุด ผู้นำสูงสุดมีอำนาจในการแต่งตั้งหรือปลดผู้นำกองทัพ ประกาศภาวะสงคราม ยับยั้งการเลือกตั้งหรือปลดประธานาธิบดี และมีอำนาจสูงสุดในการตัดสินใจเรื่องสำคัญของประเทศ

สี่ปีของการดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีในสมัยแรก มีเสียงกล่าวว่าคาเดมีทำให้คนที่คาดหวังในตัวเขาต้องผิดหวัง เพราะเขาทำอะไรไม่ได้มากนัก หนังสือพิมพ์หัวก้าวหน้าถูกปิด ปัญญาชนและนักข่าวที่กล่าววิพากษ์วิจารณ์การเมืองอิหร่านถูกจับ นักการเมืองที่อยู่ฝ่ายเดียวของ

²¹ ผู้สนใจระบบการเมืองของอิหร่าน ดู Elaine Sciolino, *Persian Mirrors; The Elusive Face of Iran*. (New York: The Free Press, 1997). และดู Wright, Robin, *The Last Great Revolution: Turmoil and Transformation in Iran*. (New York: Vintage Books, 2001).

ประธานาธิบดีคาเตมีถูกตั้งข้อกล่าวหา และบ้างก็ถูกกระบวนการลงมติเพื่อถอดถอนให้ต้องหลุดจากตำแหน่ง

แม้ว่าจะมีคนจำนวนหนึ่งที่ผิดหวังต่อแนวทางของประธานาธิบดีคาเตมี ที่ดูเหมือนจะทำอะไรไม่ได้มาก และความเปลี่ยนแปลงก็มาช้าเกินไป แต่คนจำนวนมากยังคงเห็นด้วยต่อแนวทางการปฏิรูปของประธานาธิบดีคาเตมี โดยยอมรับว่าความเปลี่ยนแปลงนั้นควรจะเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป และอย่างน้อยมันก็ได้หยั่งรากลงแล้ว ตอนนี้ก็คือเวลาเฝ้ามองเมล็ดพันธุ์แห่งการปฏิรูปค่อย ๆ เติบโตอย่างช้า ๆ เพื่อความยั่งยืนและถาวร

หลังจากประธานาธิบดีคาเตมีได้รับเลือกเข้ามาดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีอีกครั้ง เป็นสมัยที่สองในปี ค.ศ. 2001 ด้วยชัยชนะอย่างท่วมท้น ได้รับคะแนนเสียงถึงร้อยละ 77 ประชาชนเริ่มคาดหวังกับรัฐบาลชุดใหม่มากขึ้นว่า จะนำความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่มาให้ แต่แม้ว่าจะแสดงให้เห็นว่าเขาต้องการปฏิรูป ประธานาธิบดีคาเตมีก็ไม่ใช่คนที่จะหักลำเรือ เขาไม่ได้ต้องการเปลี่ยนแปลงอิหร่านอย่างรวดเร็ว เนื่องจากตระหนักดีว่าสังคมอิหร่านแม้จะต้องการความเปลี่ยนแปลง แต่ก็ควรเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป

เวลานี้ดูเหมือนสิ่งที่คนอิหร่านต้องการให้รัฐบาลคาเตมีทำอย่างเร่งด่วนก็คือ การสร้างอาชีพ สร้างงานให้กับเด็กที่จบการศึกษาออกมาเป็นจำนวนมากในแต่ละปี ให้เสรีภาพกับสื่อมวลชน และสร้างความสัมพันธ์กับต่างประเทศ แต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่ประชาชนอิหร่านต้องการคงไม่ใช่เพียงแค่นี้ สังคมอิหร่านนั้นถูกปิดมานาน เมื่อประตูบ้านกำลังจะแง้มเปิด มันก็เป็นเรื่องน่าสนใจว่าแรงผลักดันไหนจะแข็งแกร่งกว่ากัน การเปิดให้สื่อต่างประเทศเข้ามา ก็ย่อมนำพาค่านิยมและวิถีชีวิตแบบตะวันตกเข้ามาด้วย ทุกวันนี้เด็กวัยรุ่นอิหร่านคลั่งไคล้ในลิโอนาร์โด เดอ คาปรีโอ อยากฟังเพลงของบริทนี สเปียร์ และอยากดูเคเบิลทีวีกันมากขึ้นทุกวัน

วิเคราะห์กันลงไปแล้ว จะเห็นว่าสิ่งที่จะผลักดันให้อิหร่านเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็วที่สุดก็คือ เยาวชนคนรุ่นใหม่ คนกลุ่มนี้ไม่เคยมีประสบการณ์ร่วมในการปฏิวัติ ในสงครามอิรัก-อิหร่าน พวกเขาไม่รู้จักยาตุลละห์ โคมัยนี คนที่พวกเขารู้จักก็คือลิโอเนาร์โด เดอ คาปรีโอ พวกเขาชอบดู MTV มากกว่ารายการทีวีที่เกี่ยวกับศาสนา วัยรุ่นในเตหะรานทุกวันนี้ไม่สนใจเรื่องการทำละหมาดวันละห้าครั้งอีกแล้ว เมื่อผนวกกับข้อมูลที่ว่าจำนวนคนอายุต่ำกว่า 30 ปีในอิหร่านมีมากถึง 30 ล้านคน หรือสองในสามของประชากรทั้งหมด อิหร่านเป็นหนึ่งในประเทศที่มีเด็กวัยรุ่นมากที่สุดในโลก และเด็กวัยรุ่นแทบทุกคนใฝ่ฝันอยากออกนอกประเทศไปหางานทำที่ออสเตรเลีย สหรัฐอเมริกา ทำให้หลายฝ่ายเห็นตรงกันว่าปัญหาของเยาวชนคนรุ่นใหม่เป็นเรื่องเร่งด่วนที่สุดของรัฐบาลชุดใหม่

ปัญหาที่กำลังทับถมอิหร่านทุกวันนี้ก็คือ ปัญหา baby boom คนที่จบการศึกษาในแต่ละปีที่จะต้องเข้าสู่ตลาดงานมีถึง 850,000 คน แต่ตลาดสามารถรองรับได้เพียง 300,000 คน สำหรับทุกช่วงอายุ และสำหรับคนที่โชคดียังสามารถหางานทำได้ ก็จะมีพบว่าเงินรายได้มันไม่เพียงพอกับค่าครอง

ชีพในแต่ละเดือนเอาเสียเลย ในมหาวิทยาลัยก็มีที่เพียงพอที่จะรับนักศึกษาได้เพียง 1 ใน 10 ของจำนวนเด็กที่สมัครเข้าเรียน คนหนุ่มสาวในวัยที่แต่งงานได้ของอิหร่านจำนวน 8 ล้านคนไม่มีปัญญาที่จะแต่งงาน เพราะภาระค่าสินสอด ค่าครองชีพ ค่าเลี้ยงดูบุตรนั้นสูงเกินกว่าที่จะรับผิดชอบไหว นักเศรษฐศาสตร์คาดการณ์ว่าในอีก 10 ปี ข้างหน้า เศรษฐกิจอิหร่านจะเป็นเหมือนอินเดียหรือบังคลาเทศ ทั้งนี้เพราะปัญหาประชากร²²

ดูเหมือนมีปัญหามากมายที่สะสมรอการแก้ไขจากรัฐบาลเทอมที่สองของประธานาธิบดีคาเตมี ที่น่าอันตรายก็คือ คนหนุ่มสาวจำนวนมากเหล่านี้ไม่สามารถเข้าเรียนมหาวิทยาลัยได้ ไม่มีงานทำ วันหนึ่งด้วยอารมณ์เก็บกดไม่พอใจสังคม พวกเขาอาจลุกขึ้นมาเปลี่ยนแปลงล้มล้างระบอบเดิม ๆ ก็เป็นไปได้

อิหร่านเป็นตัวอย่างที่น่าสนใจของสังคมที่พยายามปิดกั้นอิทธิพลจากตะวันตกมานาน แต่วันนี้สิ่งที่เรียกว่าโลกาภิวัตน์ ได้ทำให้ประตูที่เคยปิดตายแน่นเปิดออกมา ความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นต่อไปข้างหน้าหลังจากนี้ บนสนามของการต่อสู้ระหว่างสิ่งเก่าและสิ่งใหม่ บนเวทีของการช่วงชิงพื้นที่ระหว่างฝ่ายอนุรักษ์และฝ่ายปฏิรูป ฝ่ายใดจะมีชัย เป็นสิ่งน่าสนใจที่ควรต้องติดตามชมกันต่อไป

²² Wright, Robin, เพิ่งอ้าง, pp. 162 และ pp. 276.

ล้อมกรอบ

น่านาทัศนะต่อความทันสมัยของชาวอิหร่าน

ช่วงเวลาที่ทีมงานวิจัยเดินทางไปเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประเทศอิหร่าน (พ.ศ. 2544) ได้มีโอกาสสัมภาษณ์คนจากต่างกลุ่มอาชีพ ต่างวัย ต่างเพศ ถึงทัศนคติที่มีต่อความทันสมัย คนเหล่านี้เรียกร้องให้อิหร่านเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยมากแค่ไหน คำตอบที่ทีมงานได้รับล้วนแตกต่างกันไป แต่โดยภาพรวมแล้วดูเหมือนอิหร่านกำลังก้าวเดินไปสู่ความเปลี่ยนแปลงของทศวรรษใหม่อย่างช้า ๆ และคนอิหร่านจำนวนมากก็พร้อมและรอคอยความเปลี่ยนแปลง

@ **พ่อค้าขายพรมในตลาดเมืองเตหะราน** กล่าวว่า “religion is enough” เขาเห็นว่าถึงเวลาที่อิหร่านจะเปิดตัวออกติดต่อกับโลกภายนอกเสียที ถ้าเป็นอย่างนั้นตลาดการค้าพรมก็จะกว้างขวางมากขึ้น และเศรษฐกิจของประเทศก็คงจะก้าวหน้าดีขึ้นกว่านี้

@ **นักประวัติศาสตร์ของเมืองกุม** เมืองที่ผลิตนักการศาสนาของอิหร่าน กล่าวว่า สองทศวรรษแรกหลังการปฏิวัติ คือ ช่วงเวลาของสงครามและการพยายามแก้ไขปัญหามาจากชาติที่แทบจะไม่มีอะไรเลย แต่พอถึงช่วงเวลาที่สปีแรกๆของคาเตมี ปัญหาต่าง ๆ ได้ถูกแก้ไขไปมากแล้ว รัฐบาลของเขาได้พยายามที่จะปฏิรูปสังคมใหม่ขึ้นมา เมื่อถามว่าประชาชนคิดอย่างไรกับการที่ประธานาธิบดีคาเตมีกำลังนำประเทศไปสู่การปฏิรูป ไปสู่ความทันสมัย นักประวัติศาสตร์ท่านนี้บอกว่า ทุกวันนี้ใคร ๆ ก็รู้ว่ากระแสหลักของโลกอยู่ที่อเมริกา โลกาภิวัตน์หรือการถูกทำให้เป็นอเมริกา การถูกบังคับให้เดินตามวัฒนธรรมกระแสหลักเป็นเรื่องที่ยากจะฝัน แต่ประชาชนก็เอาใจช่วยรัฐบาลและเชื่อว่ารัฐบาล

คาเตมีจะนำประเทศไปสู่การปฏิรูปอย่างไม่สูญเสียคุณค่าของอิสลาม

@ **นาฮิด** เด็กผู้หญิงอายุ 17 ปีที่เมืองชีราส กล่าวถึงอิหร่านกับการเปิดตัวเองไปสู่โลกภายนอกว่า เธอต้องการใช้อินเตอร์เน็ต ต้องการอ่านนิตยสารต่างประเทศ และอยากรู้เรื่องโลกภายนอก นาฮิดเป็นคนรุ่นใหม่ที่เลือกคาเตมีเพราะนโยบายที่จะปฏิรูปประเทศของเขา นโยบายติดต่อกับประเทศอื่น ๆ นาฮิดเป็นเด็กผู้หญิงอิหร่านที่อาจจะเรียกได้ว่าเป็นตัวแทนของเด็กรุ่นใหม่ที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงและเชื่อมั่นว่าความเป็นผู้หญิงในสังคมอิหร่านนั้นไม่ได้ถูกปิดกั้นโอกาส พวกเธอมีการศึกษา และเชื่อว่าผู้หญิงนั้น มีศักยภาพมากกว่าผู้ชาย เป็นเจ้านายผู้ชายได้ในสังคมนี้

@ **คนขับแท็กซี่ในเตหะราน** กล่าวว่า สถานการณ์ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจของอิหร่านในปัจจุบันนี้ถือว่าดีขึ้นมากแล้ว เขาคิดว่า 22 ปีหลังการปฏิวัติอิสลาม อิหร่านได้พัฒนาประเทศมาได้มาก เท่าที่เป็นอยู่ก็ถือว่ามากเพียงพอแล้ว แต่มันยังต้องกลับไปอีกแปดปีช่วงทำสงครามกับอิรัก สมัยก่อนนี้อิหร่านมีเพียงแค่น้ำมันกับแก๊ส ตอนนี้อิหร่านผลิตทีวีของตัวเองได้ ผลิตรถได้ มี

การร่วมลงทุนกับนักธุรกิจต่างชาติ เกาหลี ญี่ปุ่น แอมอิหร่านก็มีทรัพยากรไม่น้อย เขาต้องการให้อิหร่านเป็นไปเช่นที่เป็นอยู่อย่างนี้ เพียงแต่ให้รัฐบาลรักษาสัญญาที่ให้ไว้ว่าจะพัฒนาประเทศ ทำให้เศรษฐกิจดีขึ้นกว่านี้

@ โค้ดคนหนึ่งทำงานให้กับบริษัททัวร์ของรัฐบาลที่เมืองอิสฟาฮาน อายุ 57 ปี ผ่านชีวิตทั้งสามช่วงคือ ช่วงเวลาของเสรีภาพในสมัยพระเจ้าชาห์แห่งอิหร่าน ผ่านช่วงเวลาของการปฏิวัติ และมีชีวิตอยู่ในช่วงปัจจุบันที่อิหร่านกำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่การปฏิรูป เขากล่าวถึงความแตกต่างระหว่างยุคสมัยพระเจ้าชาห์กับสมัยปฏิวัติว่า เป็นธรรมดาที่ในทุกสังคมย่อมจะมีคนกลุ่มหนึ่งที่มีความสุข ในขณะที่คนอีกกลุ่มหนึ่งไม่มีความสุข ในสมัยชาห์ โครงสร้างสังคมประกอบด้วยคนสามกลุ่มคือ ชนชั้นสูง ชั้นกลาง และชั้นล่าง สมัยปัจจุบันก็เช่นกัน มีคนสามกลุ่มเหมือนกัน แต่ช่องว่างของคนชั้นกลางกับชั้นล่างนั้นห่างกันไม่มาก และช่องว่างของคนชั้นกลางกับคนชั้นสูงก็ห่างกันไม่มากเช่นกัน ไม่เหมือนกับในยุคสมัยของชาห์ พูดอีกอย่างก็คือ ความแตกต่างเรื่องชนชั้นมีน้อยกว่า ซึ่งถือเป็นสิ่งที่ดีที่การปฏิวัตินำมาให้สังคมอิหร่าน นอกจากนี้ในสมัยของชาห์ สังคมอิหร่านมีสุรามากมาย โสเภณีก็มีมาก สมัยนี้ไม่มีทั้งสุราและโสเภณี (ในทางกฎหมาย) นี่คือการแตกต่างที่เขามองเห็น

แม้กระทั่งคำว่า “เสรีภาพ” ในสมัยชาห์และสมัยปฏิวัติก็มีความหมายที่แตกต่างกันไป ความหมายของเสรีภาพที่ในปัจจุบันกำลังเป็นที่พูดถึงกันอย่างมากนั้น ไม่ได้หมายความว่าทุกคนสามารถดื่มสุราได้ เล่นการพนันได้อย่างเสรี เพราะเราเป็นประเทศอิสลาม ในความหมายของรัฐอิสลาม คือ สิ่งใดก็ตามที่ขัดต่อหลักอิสลามก็ต้องห้าม สิ่งใดที่สร้างความเสียหายให้กับสังคมก็ต้องห้าม ความหมายของเสรีภาพไม่ใช่ หมายถึงเสรีภาพในการดื่มสุรา แต่คือเสรีภาพในการลงทุน เสรีภาพของสื่อมวลชนที่จะพูดความจริง

(บน, ล่าง) ความทันสมัย อันหมายถึงความเปลี่ยนแปลงในสถานภาพของผู้หญิงอิหร่าน การออกมาทำงานนอกบ้าน และมีโอกาสได้ทำงานประเภทที่สมัยก่อนไม่เคยเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้

เข้ามามีส่วนร่วม เริ่มมีปรากฏให้เห็นมากขึ้น

ในกรุงเทพฯ ทุกวันนี้ นิทรรศการแสดงผลงานทางศิลปะเริ่มปรากฏมากขึ้นและมีผู้คนสนใจเข้าชมเป็นจำนวนไม่น้อย แต่ขณะเดียวกันอิหร่านก็ยังคงไม่สามารถเปิดกว้างงานศิลปะที่มีภาพผู้หญิงได้มากนัก

สังคมอิหร่านเริ่มผ่อนคลายมากขึ้น ดังเห็นได้จากตามแผงหนังสือที่มีนิตยสารหลากหลายประเภทเพื่อตอบสนองคนหลายกลุ่ม หากเป็นสมัยก่อน ระบบการเซ็นเซอร์ที่เข้มงวดทำให้มีนิตยสารเพียงไม่กี่เล่มที่สามารถอยู่รอดได้

ครอบครัวชาวบัคเตรียที่ใช้ชีวิตเร่ร่อนอยู่ตามหุบเขาทางภาคใต้ของอิหร่านกล่าวว่า พวกเขาไม่ต้องการชีวิตทันสมัย เปี่ยมล้นไปด้วยแสงสี เพราะสำหรับชนเผ่าเร่ร่อนแล้ว เต็นท์ก็คือบ้าน และทุ่งหญ้าคือแหล่งทำมาหากิน

อิหร่านเป็นหนึ่งในประเทศที่มีเด็กวัยรุ่นมากที่สุดในโลก น่าจับตามองว่าเยาวชนคนรุ่นใหม่เหล่านี้

ผลักดันให้สังคมอิหร่านเปลี่ยนแปลง
ไปได้อย่างรวดเร็วแค่ไหน

สังคมอิหร่านทุกวันนี้ยังคงเป็นสังคมที่มีการแยกเพศอย่างชัดเจน ผู้หญิงจะถูกจัดที่นั่งไว้ในส่วนท้ายของรถเมล์

บทที่ 8

พรมเปอร์เซีย การเดินทางของลวดลายอันวิจิตร

จักรพันธ์ กังวาท

ก่อนหน้านี้ สุมัยเยาะห์ ชิดดีก เป็นเพียงลูกมือช่วยแม่ของเธอทอพรมมาตั้งแต่เด็ก ๆ กระทั่งอายุครบ 16 ปีนี้ เด็กสาวจึงได้ทอพรมผืนแรกในชีวิตของตัวเอง

เช่นเดียวกับสตรีชาวอิหร่านคนอื่น สุมัยเยาะห์สวมผ้าคลุมผมเรียบริ้ว โผล่พ้นเพียงใบหน้าขาวเนียนประดับด้วยดวงตากลมโตคมวับ เธอกำลังนั่งอยู่หน้ากี่ทอพรม ลักษณะเป็นกรอบโครงไม้สีเหลี่ยม ด้ายยืนถูกขึงลงมาเป็นแผงสีขาว สองมือของเด็กสาวง่วนอยู่กับการดึงด้ายหลากสีมาผูกขมวดเป็นปมบนด้ายยืนเหนือแนวด้ายขาว แล้วใช้มีดตัดปลายด้ายออก ทำเช่นนั้นครั้งแล้วครั้งเล่าอย่างคล่องแคล่ว

พรมผืนแรกของเด็กสาวมีขนาดกว้าง 1 เมตร ยาว 1 เมตรครึ่ง สุมัยเยาะห์ใช้เวลาทอมาแล้ว 9 เดือนก็ยังไม่แล้วเสร็จ บางตำราบอกว่าพรมเปอร์เซียคุณภาพปานกลางจะมีจำนวนปม 30-50 ปมต่อพื้นที่ 1 ตารางเซนติเมตร หากนับตามมาตรฐานนี้ หมายความว่าสุมัยเยาะห์ต้องผูกปมไม่ต่ำกว่า 45,000 ปม ปมแต่ละปมที่เธอผูกก็คือ จุดสีเล็ก ๆ ที่จะค่อย ๆ ประกอบกันขึ้นเป็นลวดลายอันวิจิตรแห่งผืนพรม เช่นเดียวกับที่สุมัยเยาะห์คืออีกคนหนึ่งในบรรดาคนอิหร่านรุ่นแล้วรุ่นเล่า ผู้สืบสานงานทอพรมเปอร์เซียจากยุคต้นมาจวบจนปัจจุบัน

พรมเปอร์เซียถือกำเนิดขึ้นตั้งแต่ประเทศอิหร่านยังคงเป็นอาณาจักรเปอร์เซียโบราณที่ยิ่งใหญ่ มั่งคั่ง ทั้งทรัพยากรและวัฒนธรรม ผ่านพัฒนาการเป็นเวลายาวนาน จนถึงทุกวันนี้ไม่มีใครปฏิเสธแล้วว่า พรมเปอร์เซียได้ก้าวไปไกลกว่าเป็นแค่วัสดุปูพื้น สู่ขอบเขตของงานศิลป์ที่ได้รับการยอมรับไปทั่วโลก จากคุณภาพอันยอดเยี่ยม จากลวดลายประณีตละเอียดอ่อนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เราจึงสามารถพบพรมเปอร์เซียผืนเก่าแก่ถูกจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์ทางศิลปะของหลายประเทศ พรมเปอร์เซียยังเป็นสินค้าออกที่ทำรายได้เข้าประเทศอิหร่านจำนวนมหาศาลตลอดมา ที่สำคัญก็คือ พรมเปอร์เซียผูกพันลึกซึ้งกับชีวิตของชาวอิหร่านอย่างแยกไม่ออก นับแต่เกิดจวบจนตาย กิจกรรมแทบทุกอย่างของคนอิหร่านล้วนกระทำบนผืนพรม ทั้งยามกิน ยามนอน ทำงาน ไปเที่ยวพักผ่อน แม้กระทั่งพิธีกรรมทางศาสนา

คณะของเราเดินทางไปสู่ประเทศอิหร่านช่วงกลางเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2544 มีเป้าหมายเริ่มต้นที่กรุงเตหะราน เมืองหลวงที่ตั้งอยู่เกือบทางเหนือสุดของประเทศ ใช้เวลากว่า 20 วันเดินทางลงใต้ ผ่านเมืองกุม คาซาน กัมซาร์ อิสฟาฮาน สู่มืองชีราส รวมระยะทางมากกว่า 1,000 กิโลเมตร

ประสบการณ์ตลอดการเดินทางช่วยยืนยันให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างพรมเปอร์เซียกับคนอิหร่าน เราพบพรมเปอร์เซียแทบทุกสถานที่ ในวังกษัตริย์อันโอ่อ่าโอฬารที่บัดนี้กลายเป็นพิพิธภัณฑสถาน ปลูกด้วยพรมเปอร์เซียลวดลายละลานตา ไม่ว่าในมัสยิด ในโรงแรมหรูหรา บ้านหลังใหญ่ของคนมีฐานะ บ้านคนทั่วไป กระทั่งในกระโจมชนเผ่าเร่ร่อนในแดนกันดารที่เรามีโอกาสไปเยือน ล้วนมีพรมปูรองพื้นเช่นเดียวกัน ตลาดหรือบazaarทุกแห่งมีย่านขายพรม ที่ซึ่งผืนพรมทุกขนาดเรียงซ้อนกันเป็นกองพะเนิน หรือแขวนโชว์เรียงรายบนผนัง รอลูกค้ามาเลือกสรร วันหยุดสุดสัปดาห์ที่คนอิหร่านนิยมไปเที่ยวปิกนิกตามสวนสาธารณะ แต่ละครอบครัวก็หอบม้วนพรมไปปูรองนั่ง หรือแม้ในภาพยนตร์อิหร่าน เมื่อผู้ร้ายเปิดกระโปรงท้ายรถยนต์ยังเห็นว่ามีพรมปูรองพื้นอยู่ในนั้น

ช่วงแรกของการเดินทาง เราเคยขอคำแนะนำจากชาวอิหร่านที่รู้จักกันว่า พวกเขาถามข้อมูลเรื่องพรมกับใครได้บ้าง เขาตอบว่าถามใครก็ได้ คนอิหร่านรู้เรื่องพรมเปอร์เซียอย่างแตกฉานกันทุกคน

1.

รถของเราวิ่งอยู่บนถนนที่พุ่งตรงไปสู่เทือกเขาซาโกรสอันสูงตระหง่าน แม้ขณะนั้นอยู่ในช่วงปลายเดือนมิถุนายน กำลังจะเข้าสู่ฤดูร้อนของประเทศอิหร่าน ทว่าบนยอดเขาแต่ละลูกยังมีหิมะสีขาวปกคลุม เป็นลายพริ้วตัดกับสีเขียวของดินหิน เทือกเขาซาโกรสทอดตัวยาวเหยียดจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือสู่ตะวันออกเฉียงใต้ ข้ามแนวสันเขาไปก็จะเข้าเขตเมืองชาห์โครด์อันเป็นจุดหมายของเรา

วันนั้นคณะของเราเช่ารถและจ้างไกด์ชาวอิหร่านจากอิสฟาฮาน--เมืองสำคัญทางตอนกลางของประเทศ มุ่งสู่ชาห์โครด์ที่อยู่ห่างไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้เป็นระยะทางประมาณ 90 กิโลเมตร เพื่อตามหาชนเผ่าบัคเตรีย ซึ่งอยู่ระหว่างอพยพมาตั้งกระโจมเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่แถบนี้

รถไต่ระดับความสูงของถนนขึ้นไปบนภูเขา จนถึงบริเวณที่มีกระโจมตั้งเรียงรายอยู่ตามไหล่เขา เมื่อลงจากรถ เรามองเห็นคนต้อนฝูงแกะเดินเป็นแถวยาวเหยียดในหุบเขาเบื้องล่าง ไกด์พาเราเดินไปหากระโจมหนึ่ง ใกล้ ๆ กันมีทั้งแพะและยีนมวกกลุ่มหลายตัว บางตัวนอนมึ้งแดดอย่างสบายอารมณ์ พวกเราหลบแดดจัดจ้เข้าไปนั่งในกระโจม เด็ก ๆ เข้ามาดูด้วยความสนใจ ผู้หญิงนำน้ำชารสเข้มข้นเลี้ยง เจ้าของกระโจมเป็นชายวัยกลางคน ค่อนข้างท้วม ไร้หนวด บุคลิกกระฉับกระเฉง พูดเสียงดังและรวดเร็ว พลอยทำให้ผู้ฟังคึกคักตามไปด้วย

ชาวบัคเตรียมีภาษาพูดของตัวเอง แต่ส่วนใหญ่พูดภาษาฟาร์ซีได้ ล่ามซึ่งเป็นนักเรียนไทยในอิหร่านแปลคำพูดเจ้าของกระโจมให้เราฟังว่า กระโจมหลังหนึ่งอยู่อาศัยหนึ่งครอบครัว แต่ละกระโจมในละแวกนี้ส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน และเคลื่อนย้ายไปด้วยกันเป็นกลุ่มบนเส้นทางที่ใช้มาทุกปี เพื่อต้อนรับผู้แวะและไปตามแหล่งที่มีหญ้า น้ำอุดมสมบูรณ์

ชาวบัคเตรียจะทอพรมช่วงฤดูหนาว เพราะแพะและแกะไม่ได้ออกไปสู่ทุ่งหญ้า พวกผู้หญิงจึงมีเวลาว่างมาทอพรม โดยนำขนแกะที่ตัดแล้วมาตีให้ฟู นำไปปั่นเป็นเส้นด้าย ย้อมสีเคมีผสมเปลือกไม้บางชนิดเพื่อให้สีคงทน แล้วนำด้ายไปทอ ก็ทอพรมของชาวบัคเตรียเป็นเช่นเดียวกับที่ของชนเผ่าอื่น ๆ คือ เป็นก๊อตตามแนวนอน วางราบกับพื้น ส่วนที่ทอพรมของคนในเมืองเป็นก๊อตตามแนวตั้ง

แม้ทุกวันนี้โลกก้าวสู่ยุคคอมพิวเตอร์ แต่อิหร่านยังคงมีชนเผ่าเร่ร่อนเช่นเดียวกับบัคเตรียอีกหลายกลุ่ม เช่น เผ่ากัชกัย บาลูจิส ลูร์ เติร์กมาน และเผ่าเคิร์ด กระจายอยู่แทบทุกส่วนของประเทศ พวกเขายังใช้ชีวิตอยู่ไม่เป็นที แต่ละปีจะต้องอพยพไปตามแหล่งที่มีอาหารสำหรับฝูงสัตว์ บางเผ่าอาจใช้รถยนต์หรือรถบรรทุกบ้างแล้ว แต่หลายกลุ่มยังคงเดินเท้าและใช้ม้าลาในการขนสัมภาระ ถึงที่ก็ปักหลักกางกระโจม ใช้ชีวิตเรียบง่าย ก่อไฟจากไม้ฟืนเพื่อทำอาหาร รูปแบบเช่นนี้คงแทบไม่แตกต่างจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของบรรพบุรุษชาวอิหร่านเท่าไรนัก

กว่า 2,000 ปีมาแล้วที่ชาวอารยันกลุ่มแรก ๆ อพยพเข้ามาสู่ที่ราบสูงอิหร่าน อากาศเยือกเย็นจัดในฤดูหนาวทำให้ภายในกระโจมหรือที่พักจำเป็นต้องมีวัสดุอบอุ่นปูรองพื้น นักวิชาการบางคนเชื่อว่าจากเดิมที่เป็นเพียงผืนหนังแกะ เนื่องจากแกะเป็นสัตว์เลี้ยงดั้งเดิมของถิ่นนี้ พวกเขาได้เรียนรู้การทอพรมจากด้ายที่ปั่นจากขนแกะ ต่อมาค่อย ๆ พัฒนาทักษะด้านการทอ ลวดลาย และสีสัน พร้อมกับที่ชนเผ่าเร่ร่อน บางส่วนเริ่มตั้งถิ่นฐาน สร้างบ้านเรือนเป็นหลักแหล่ง กระทั่งพรมเปอร์เซียได้รับความนิยมใช้อย่างแพร่หลายในที่สุด

ทว่าเนื่องจากพรมเปอร์เซียส่วนใหญ่ทอจากด้ายขนสัตว์หรือใยฝ้าย ซึ่งเป็นวัสดุธรรมชาติที่ผู้เปื่อยไปตามกาลเวลา จึงไม่มีพรมเปอร์เซียยุคแรกเหลือให้เห็น ทำให้ไม่มีหลักฐานระบุได้แน่ชัดว่าพรมเปอร์เซียถือกำเนิดขึ้นในช่วงเวลาใด

กระทั่ง ค.ศ. 1949 กลุ่มนักโบราณคดีชาวรัสเซียได้ขุดพบพรมผืนหนึ่งจากหลุมศพใต้ผืนน้ำแข็งในหุบเขาพาซิริก (Pazyryk) เขตไซบีเรีย ประเทศรัสเซีย ต่อมามันถูกตั้งชื่อว่าพรมพาซิริกตามสถานที่ที่พบ การทดสอบโดยรังสีคาร์บอน 14 แสดงผลว่ามันเป็นพรมที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในโลกเท่าที่ถูกรื้อค้นพบ เพราะถูกทอขึ้นในช่วง 500 ปีก่อนคริสตกาล แต่ที่สำคัญก็คือลวดลายบนพรม ไม่ว่าจะลายม้า กวาง หรือลวดลายเรขาคณิต ล้วนเป็นรูปแบบเดียวกับรูปปั้นที่ประดับประดาตามโครงสร้างสถาปัตยกรรมของพระราชวังเปอร์ซิโปลิส พระราชวังนี้สร้างในสมัยอาร์คีมีนิด--ราชวงศ์แรกที่ปกครองอาณาจักรเปอร์เซียเมื่อ 500 ปีก่อนคริสตกาล หลักฐานเหล่านี้บ่งว่า พรมผืนนี้เป็นพรมเปอร์เซีย และการทอพรมถือกำเนิดในอิหร่าน ไม่ต่ำกว่า 2,500 ปีมาแล้ว

พรมพาสติกมีขนาด 1.83 x 2 เมตร โทนสีเหลืองและส้ม มีจำนวน 36 ปมในพื้นที่ 1 ตารางเซนติเมตร เราได้เห็นพรมพาสติกจำลองที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์พรมแห่งอิหร่าน (Carpet Museum of Iran) ที่กรุงเตหะราน

ในหนังสือแนะนำเที่ยวประเทศอิหร่านทุกเล่ม ไม่ว่าเขียนโดยชาวตะวันตกหรือชาวอิหร่านเอง ล้วนแนะนำพิพิธภัณฑ์พรมแห่งอิหร่านว่าเป็นสถานที่ที่ทุกคนไม่ควรพลาด เพราะพิพิธภัณฑ์แห่งนี้รวบรวมพรมเปอร์เซียที่มีคุณค่าทางศิลปะตั้งแต่สมัยศตวรรษที่ 16 จนถึงปัจจุบัน กว่า 200 ผืน ทั้งยังจัดแสดงวัสดุ อุปกรณ์ และให้ความรู้เกี่ยวกับการทอพรมอย่างละเอียด

2.

พิพิธภัณฑ์พรมแห่งอิหร่านตั้งอยู่ในย่านกลางกรุงเตหะราน คณะของเราไปเที่ยวที่นั่นตั้งแต่มาถึงอิหร่านได้สัปดาห์แรก

ตัวอาคารพิพิธภัณฑ์รูปทรงทันสมัย สีขาวสะอาดตาท่ามกลางสนามหญ้าและแมกไม้สีเขียว ภายในอาคารตกแต่งแบบสมัยใหม่ โปร่งโล่งเป็นระเบียบ พรมเปอร์เซียหลายขนาด ตั้งแต่ผืนเล็กจนถึงใหญ่โตมโหฬาร ประดับอยู่บนผนังและแผงบอร์ดจัดแสดง รวมทั้งปูลาดบนแท่นยกพื้นเรียงรายตลอดแนวทางเดิน สีเส้นและลวดลายแต่ละผืนละลานตาอยู่ในแสงไฟสปอร์ตไลท์ที่ส่องต้อง

วิทยากรนำชมเป็นสตรี ชื่อ ชะห์รอ รอฮัต เป็นคนพูดจาคล่องแคล่วและมีความรู้เรื่องพรมเป็นอย่างดี อันดับแรกเธอพาเราไปดูเครื่องไม้เครื่องมือ และอธิบายขั้นตอนต่าง ๆ ของการทอพรม

เราได้รู้ว่าด้ายที่ใช้ทอพรมทำจากวัสดุสามประเภท ด้ายขนสัตว์มีคุณภาพดีที่สุด ด้ายปั่นจากใยฝ้าย มีราคาต่ำกว่า แต่ทอได้ง่ายกว่า ส่วนพรมทอจากเส้นไหมมักใช้แขวนประดับตกแต่ง

“ขนสัตว์ที่ใช้ทอพรมก็มีหลายชนิด พรมเมืองส่วนใหญ่ทอจากขนแกะ พวกขนเฒ่าอาจใช้ขนแพะ หรือขนอูฐซึ่งแข็งแรงกว่าขนแกะ หรือแม้แต่ขนแกะด้วยกันก็มีคุณสมบัติแตกต่างกัน ขนลูกแกะจะให้เส้นใยที่นุ่มและละเอียดกว่าแกะโตเต็มวัย ขนแต่ละส่วนบนร่างกายของแกะตัวเดียวกันก็ไม่เหมือนกัน หรือขนแกะจากต่างพื้นที่ เช่นแกะจากอาเซอร์ไบจาน ก็ให้ขนที่มีคุณภาพต่างจากขนแกะเมืองโคราซาน ปัจจัยเหล่านี้ทำให้สามารถบอกได้ว่าพรมผืนนี้ทอจากที่ไหน”

ด้ายที่ปั่นเป็นเส้นแล้วจะถูกนำไปย้อมสี ในสมัยก่อนสีย้อมทำจากวัสดุธรรมชาติ เช่น สีน้ำเงินได้จากคราม สีแดงได้จากรากไม้บางชนิด หรือจากแมลงชนิดหนึ่งที่อาศัยอยู่ในลำต้นไม้ สีเหลืองมาจากหญ้าฝรั่ง ผู้ย้อมต้องนำวัสดุเหล่านี้มาบด ต้ม กระทั่งให้สีออกมา ทว่าปัจจุบันคนนิยมใช้สีเคมี เพราะหาซื้อง่าย ใช้สะดวก แต่ความคงทนของสีไม่เท่าสีธรรมชาติ พรมเมืองทุกวันนี้ทอจากด้ายย้อมสีเคมีเกือบหมดแล้ว ขนเฒ่าบางกลุ่มยังคงใช้สีธรรมชาติอยู่ แต่บางกลุ่มก็ใช้สีเคมีผสมเปลือกไม้เพื่อให้สีมีความคงทน

ชะหรือพาเราไปยังที่ที่มีผู้ชายกำลังนั่งสาธิตวิธีทอพรมอยู่ เธออธิบายว่า

“พรมประกอบด้วยด้ายเส้นยืน (wrap) กับด้ายขวาง (weft) ผู้ทอจะนำด้ายสีต่าง ๆ มาผูกปมบนด้ายยืน เรียงไปเหนือแนวด้ายขวาง ตามลวดลายที่ออกแบบไว้”

เธอชี้ให้เราดูแผ่นพับไม้ขนาดกว้างยาวประมาณหนังสือใบลานของไทย วางที่ชั้นวางบนที่ใกล้ผู้ทอ แต่ละหน้าแปะกระดาษซึ่งดีเป็นช่องตารางเล็กละเอียด ลงสีวาดเป็นลวดลายเครือเถา蔓พัน ประดับด้วยใบและดอกไม้ งดงามอ่อนช้อยเหมือนกับลายที่ปรากฏอยู่บนผืนพรม

ปมที่ใช้ทอพรมเปอร์เซียมีสองชนิด คือ ปมตุรกี (Turkish knot) เป็นปมแบบสมมาตร (Symmetrical knot) เรียกอีกชื่อว่า Ghiordes knot โดยให้ปลายเส้นด้ายที่ผูกปมโผล่ออกมาตรงกลางระหว่างด้ายยืนสองเส้นที่มันพันรอบอยู่ ส่วนปมเปอร์เซีย (Persian knot) หรือ Senneh knot เป็นปมแบบไม่สมมาตร (Asymmetrical knot) ผูกโดยสอดด้ายเข้าด้านหลังด้ายยืนเส้นหนึ่ง แล้วม้วนเข้ากับด้ายยืนเส้นถัดไป (ดูภาพประกอบ)

พรมที่ทอด้วยปมตุรกีส่วนใหญ่มาจากทางภาคตะวันตกของประเทศอิหร่าน เช่น จากแคว้นอาร์เซอร์ไบจัน ขณะที่ปมเปอร์เซียมีผู้ใช้ทอพรมแพร่หลายกว่า พรมจากเมืองอาร์ก เคอร์มาน อิสฟาฮาน และกุม ล้วนทอด้วยปมเปอร์เซีย

ชะหรือกล่าวว่า พรมยังมีจำนวนปมมากเท่าไรยิ่งมีคุณภาพดี เพราะมันแสดงถึงความละเอียดและความแน่นหนาของพรมผืนนั้น ตำราพรมบางเล่มระบุว่า พรมทั่ว ๆ ไปมีจำนวน 30 ปมขึ้นไปต่อ 1 ตารางเซนติเมตร พรมคุณภาพปานกลางมี 30 ถึง 50 ปมต่อ 1 ตารางเซนติเมตร พรมคุณภาพดีมี 50 ปมขึ้นไปใน 1 ตารางเซนติเมตร และพรมในระดับคุณภาพยอดเยี่ยมที่มีราคาสูงมากอาจมี 500 ปมขึ้นไป ใน 1 ตารางเซนติเมตร

เมื่อเราเดินดูพรมที่จัดแสดง เห็นบนป้ายระบุคุณสมบัติของพรมแต่ละผืน หน่วยที่บอกจำนวนปม เรียกว่า ราบด์จ์ (Radj) ชะหรืออธิบายว่าเป็นหน่วยวัดของอิหร่าน หมายถึงจำนวนปมต่อแนวยาว 7 หรือ 6.5 เซนติเมตร ขึ้นอยู่กับแต่ละพื้นที่หรือแต่ละเมือง เช่นพรมที่มี 50 ราบด์จ์ หมายถึงมี 50 ปมในความยาว 7 หรือ 6.5 เซนติเมตร

พิพิธภัณฑ์แห่งนี้รวบรวมพรมผืนสำคัญที่ทอจากทั่วประเทศอิหร่าน ทั้งจากเตหะราน อาเซอร์ไบจัน เคอร์ดิสถาน คาซาน อาร์ก โคราซาน อิสฟาฮาน เคอร์มาน และพรมจากชนเผ่าต่าง ๆ

พวกเราได้เห็นลวดลายอันหลากหลายของพรมเปอร์เซีย และเพราะพรมก็เหมือนกับผ้าทอลวดลายบนพรมได้รับการสืบทอดและพัฒนาโดยผู้ทอรุ่นแล้วรุ่นเล่า ผืนพรมจึงกลายเป็นพื้นที่แสดงตัวตน ทัศนคติ วิถีชีวิต และความทรงจำของคนอิหร่านด้วย

เหนืออื่นใด ลวดลายพรมที่งดงามอ่อนช้อย ประดับดอกไม้ละเอียดอ่อนล้นซับซ้อน บ่งบอกว่าชาวอิหร่านมิใช่เป็นกลุ่มชนที่ป่าเถื่อนหยาบกร้าน แต่มีความสามารถทางศิลปะและมีรสนิยมสุนทรีย์ พรมลายดอกไม้ใบไม้ เถาไม้เลื้อย แสดงว่าชาวอิหร่านเป็นผู้มีใจรักธรรมชาติ สีเขียวของพืช

พรรณดังที่สวนเปอร์เซียมีชื่อเสียงไปทั่วโลก พรหมลายล่ำสัตรก็จำลองเหตุการณ์ที่บรรดาซาร์และขุนนางในยุคต่าง ๆ นิยมจัดขบวนออกไปล่าสัตว์ ทั้งยังแสดงถึงชนิดพันธุ์สัตว์ต่าง ๆ ของอิหร่าน ยังมีพรหมลวดลายคล้ายภาพวาด แสดงเหตุการณ์ต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์หรือความเชื่อทางศาสนา หรือพรหมที่มีจารึกอักษร ข้อความจากคัมภีร์อัลกุรอานบ่งบอกถึงอิทธิพลของศาสนาอิสลามที่มีต่อจิตใจของคนอิหร่าน

พรหมของแต่ละชนเผ่าก็มีเอกลักษณ์ของตัวเอง เช่นพรหมของเผ่าบาลูจิสจะมีสีเข้ม ส่วนใหญ่สีแดงเข้ม เพราะพวกเขาเชื่อว่าสีแดงเป็นสัญลักษณ์ของสุขภาพ ความมีชีวิตชีวา แต่บางคนกล่าวว่าเพราะชนเผ่าบาลูจิสอาศัยอยู่ในทะเลทราย จึงแทบไม่มีสีเขียวหรือสีอื่น ๆ ให้เห็น ขณะเผ่ากักชัยเคลื่อนย้ายระหว่างภูเขาและที่ราบ ได้เห็นทุ่งหญ้าและธารน้ำ พรหมของเผ่านี้จึงมีสีสดใสหลากหลาย

พรหมของชนเผ่าอีกชนิดหนึ่ง เรียกว่า เกบเบ (Gabbah) ทอโดยเผ่ากักชัย มีลักษณะพิเศษคือหนาและนุ่มกว่าพรหมทั่วไป เพราะทอด้วยปมขนาดใหญ่ เส้นไหมของมันเป็นอยู่ที่สีส้มอันอ่อนหวาน และลวดลายที่จำลองชีวิตของชนเผ่า เช่น คนขี่ม้า คนเดินร่ำรอบกองไฟ ฯลฯ หรือภาพสัตว์เลี้ยง ซึ่งมีทั้งแกะ แพะ ม้า ลา สุนัข อยู่ในทุ่งหญ้าสีเขียว รวมทั้งภาพภูเขา ท้องฟ้า ก้อนเมฆ สายน้ำ ต้นไม้แผ่กิ่งก้าน ภาพเหล่านี้เป็นลายเส้นง่าย ๆ แต่น่ารัก ชวนให้นึกถึงภาพประกอบนิทานสำหรับเด็ก

เราถามว่าพรหมของแต่ละเผ่ามีเอกลักษณ์เป็นของตัวเองหรือไม่ ชะห์รอตอบว่า

“ในสมัยก่อนเป็นแบบนั้น แต่ในปัจจุบันเมื่อการคมนาคมขนส่งพัฒนาขึ้น แต่ละท้องถิ่นมีการแลกเปลี่ยนลวดลายกัน ใครเห็นว่าพรหมลายใดสวย ชาติดี ก็นำลายนั้นไปทอพรหมของตัวเองบ้าง”

ชะห์รอเห็นว่าปรากฏการณ์เช่นนี้ไม่ใช่เรื่องที่ดี เพราะพรหมแต่ละท้องถิ่นควรที่จะรักษาเอกลักษณ์และลวดลายเฉพาะของตนเองไว้ เธอกล่าวเพิ่มเติมว่า

“อย่างไรก็ตามพรหมเปอร์เซียได้รับการยอมรับไปทั่วโลก แม้ภายหลังมีหลายประเทศ เช่น จีน อินเดีย ปากีสถาน ได้ลอกเลียนแบบลวดลายของพรหมเปอร์เซีย แล้วขายสู่ท้องตลาดในราคาต่ำกว่า แต่คุณภาพก็สู้พรหมเปอร์เซียไม่ได้”

หลังจากได้เดินดูพรหมในพิพิธภัณฑ์ที่เรียบร้อยแล้ว ต่อไปเราจะเปลี่ยนบรรยากาศไปเดินย่านขายพรหมในบาร์ซาร์ที่ผู้คนพลุกพล่าน เต็มไปด้วยชีวิตชีวากันบ้าง

3.

ถนนที่มุ่งสู่เมนบาร์ซาร์หรือตลาดใหญ่กลางกรุงเตหะรานมีสภาพจราจรคับคั่งจอแจไม่ผิดจากเมืองใหญ่ของประเทศอื่น รถแท็กซี่ที่เรานั่งตกอยู่กลางวงล้อมแน่นหนาของรถยนต์ที่แออัดกันอยู่ ขบวนรถทั้งหมดเคลื่อนไปข้างหน้าได้อย่างช้า ๆ คิววินไอเสียโชยเข้ามาผ่านหน้าต่างรถที่ไม่ได้ปิด

กระจก เสียงแตรรถดังขึ้นตรงโน้นตรงนี้เป็นระยะ ลงรถได้เรารีบเดินฝ่าแดดร้อนจนแทบผิวตรงทางเท้าไปยังทางลงบาร์ซาร์

เพราะมีหลังคาคลุมภายในบาร์ซาร์จึงมืดและเย็นกว่ากลางแจ้ง ทางเดินที่มีคนเดินพลุกพล่านไม่ขาดสายถูกขนาบด้วยร้านรวงเรียงรายทั้งสองฝั่ง เมินบาร์ซาร์กรุงเทพฯเป็นตลาดอายุเก่าแก่ที่มีขนาดใหญ่มาก ทางเดินไปสู่ส่วนต่าง ๆ เชื่อมกันเป็นโครงข่ายเส้นทางที่ซับซ้อนวกเวียน อาจทำให้คนที่มาครั้งแรกหลงทางได้ง่าย ๆ แต่ลูกค้าประจำย่อมรู้ดีว่าจะหาสินค้าที่ต้องการได้ที่ไหน เพราะร้านค้าที่ขายสินค้าประเภทเดียวกันจะตั้งอยู่ติดกันเป็นหย่อมย่าน

บาร์ซาร์แห่งนี้เป็นแหล่งรวมสินค้าแทบทุกประเภท ทั้งอาหารสด อาหารแห้ง เครื่องเทศ ผลไม้ ภาชนะเครื่องครัว งานฝีมือ เสื้อผ้า เครื่องมือโลหะ ของใช้เบ็ดเตล็ด และอีกสารพัด รวมทั้งพรมเปอร์เซียด้วย

ตลาดพรมคึกคักไม่แพ้ส่วนอื่น ร้านขายพรมเรียงเป็นแนวยาวเหยียดตลอดสองฝั่งทางเดิน แขนพรมสารพัดสีและลวดลายดึงดูดสายตาคนผ่านไปมา คนงานเข็นรถเข็นบรรทุกม้วนพรมร้องบอกเสียงดังให้คนข้างหน้าหลีกทาง คนชอบพรมเก่าเดินเร่ขาย โถงกลางขนาดกว้างขวางมีพรมผืนใหญ่เรียงซ้อนเป็นตั้ง กองกระจัดกระจายเกือบเต็มพื้นที่ คนหนาตาแฉะเวียนมาดู บ้างยืนพูดคุยกัน

พวกเราบางคนเปรยขึ้นว่า หากเกิดเพลิงไหม้ย่านขายพรม ไม่รู้ว่ามีมูลค่าความเสียหายมหาศาลขนาดไหน? ภายหลังพอจะทราบคำตอบเมื่อได้เข้าไปพูดคุยในร้านขายพรมของเมตัส

ร้านดังกล่าวอยู่บนชั้นสองของอาคารร้านค้า ส่วนใหญ่ขายพรมของชนเผ่า ราคามีตั้งแต่ผืนละหมื่น แสน จนถึงหลายแสนบาท พรมในร้านมีมากกว่าร้อยผืน ร้านนี้ร้านเดียวจึงมีมูลค่าซื้อขายนับล้านบาท คนในร้านให้ข้อมูลว่าบาร์ซาร์แห่งนี้มีร้านขายพรมมากกว่า 100 ร้าน จึงพอประเมินได้ว่าพรมทั้งตลาดมีมูลค่าซื้อขายหลายร้อยล้านบาท

เมตัสยังอยู่ในวัยหนุ่ม ตระกูลเขาทำธุรกิจเรื่องพรมมาตั้งแต่รุ่นปู่รุ่นพ่อ ตัวเขาเดิมไม่ได้สนใจนัก แต่เป็นคนชอบล่าสัตว์ ปืนเขา และเดินทางอยู่เสมอ บ่อยครั้งเข้าไปถึงที่อยู่ของชนเผ่าต่าง ๆ เห็นคนเหล่านี้ทอพรม จึงเริ่มสนใจและศึกษา กระทั่งทำธุรกิจขายพรมชนเผ่าในที่สุด

เมตัสหยิบพรมอีกประเภทให้เราดู มันคือกิลิม (Kilim) เป็นพรมที่ทอขึ้นโดยไม่มีการผูกปม มีเพียงด้ายยืนและด้ายนอนสอดสลับกันเป็นลวดลาย กิลิมจึงบางกว่าพรมทั่วไป แต่มีความนุ่ม มักใช้เป็นพรมสำหรับการทำละหมาด

เมตัสกล่าวว่าชนเผ่าต่าง ๆ ทอขายพรมโดยอาศัยความทรงจำและจินตนาการ ไม่ต้องมีแบบ ขณะพรมเมืองผู้ทอจะทอจากลวดลายที่มีผู้ออกแบบไว้ให้ เขาพาเราไปรู้จักกับ มาร์เซล มูซาเวียน นักออกแบบลายพรมวัย 47 ปี

ห้องทำงานของมาร์เซลอยู่บนชั้นสองของอาคาร ไม่ไกลจากร้านของเมตัสนัก ขนาดประมาณห้องแถวเล็ก ๆ สองคูหาต่อกัน โต๊ะของมาร์เซลตั้งอยู่ด้านหน้าใกล้กับประตูทางเข้า เป็นทั้ง

โต๊ะทำงานออกแบบและติดต่อลูกค้า โต๊ะทำงานลูกน้องของเขาตั้งอยู่ลึกเข้าไปด้านใน ระหว่างกลางตั้งโต๊ะอีกตัว บรรดาขวดสี พู่กันเบอร์ต่าง ๆ และถ้วยใส่น้ำวางอยู่เต็มโต๊ะ ตู้ไม้แบ่งเป็นช่องบรรจุมวล กระดาษวาดลายพรมตั้งอยู่ชิดผนังด้านหนึ่ง ผนังส่วนอื่น ๆ มีกระดาษวาดลายพรมแปะติดรอบห้อง ส่วนใหญ่เป็นลายดอกไม้ใบไม้ พัดลมพัดานหมุนช้า ๆ ไล่ความร้อนอบอ้าว มาร์เซลและลูกน้องเงยหน้าขึ้นจากแผ่น กระดาษบนโต๊ะเมื่อเห็นเมตัสพาเราเข้าไปหา

มาร์เซลกล่าวว่า อาชีพคนออกแบบลายพรมเพิ่งเกิดขึ้นเมื่อ 300 ปีที่แล้ว ก่อนหน้านั้นเวลาใครจะทอพรม เขาจะดูจากแบบที่เป็นผ้าปักผืนเล็ก ๆ ปัจจุบันคนออกแบบวาดลวดลายลงบนกระดาษที่ดีเป็นช่องตารางขนาดเล็กละเอียด เขาอธิบายว่า 1 ช่องตารางแทนปม 1 ปม เมื่อคนทอพรมถึงตำแหน่งนั้น ก็จะเลือกด้ายสีตรงกับแบบมาผูกปม

มาร์เซลทำงานออกแบบลวดลายพรมมา 30 ปีแล้ว เริ่มต้นด้วยการเรียนรู้จากพี่ชาย ส่วนพี่ชายเขาเรียนจากอาจารย์หลายคน เพราะสมัยก่อนยังไม่มีโรงเรียนหรือสถาบันทางศิลปะที่เปิดสอนออกแบบลวดลายพรมอย่างเป็นทางการเช่นปัจจุบัน ทุกวันนี้มาร์เซลยังเป็นอาจารย์ที่แผนกทอพรม มหาวิทยาลัยอัล-ชะห์รอ เมืองวานัก ด้วย

“ขั้นตอนการทำงาน เริ่มลงลายด้วยดินสอก่อน แล้วลงสีน้ำ”

มาร์เซลกล่าวว่าสมัยก่อนลวดลายพรมเปอร์เซียมีลักษณะแบน เป็นสองมิติ จำพวกลายดอกไม้ ลายเรขาคณิต หรือแม้แต่ลวดลายสัตว์ต่าง ๆ ต่อมาในระยะหลังเริ่มมีลายที่มีระยะใกล้ไกล ลายภาพคนในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ มีแสงเงาคล้ายของจริง

“ทุกวันนี้ยังมีพรมลายภาพเหมือนบุคคล (portrait) ด้วย” เขาชี้ให้เราดูกระดาษวาดลายแผ่นหนึ่งบนผนัง เป็นภาพวาดลงสีใบหน้าชายผู้หนึ่ง เห็นได้ว่าต้นแบบคือชายในภาพถ่ายใบที่ใช้คลิกหนีบอยู่กับมุมหนึ่งของกระดาษวาดลาย “ลายพวกนี้ลูกค้าจะเป็นคนเอาภาพถ่ายมาให้เราวาด บางคนก็ให้วาดภาพของตัวเอง หรือภาพคนรู้จักที่เขาจะเอาแบบไปทอพรมเป็นของขวัญให้ พรมภาพเหมือนพวกนี้จะนำไปใส่กรอบประดับบ้าน”

ลูกค้าส่วนใหญ่ของนักออกแบบลายพรมคือกลุ่มนายทุนชายพรม เมื่อได้ลายแล้ว พวกเขาจะนำไปให้คนทอพรมที่เป็นเครือข่ายของตนเอง นายทุนจะสนับสนุนก็ทอ เครื่องไม้เครื่องมือต่าง ๆ และด้ายให้ผู้ทอ โดยมีข้อผู้มัดว่าคนทอต้องขายพรมผืนนั้นให้กับนายทุน นายทุนจะนำพรมไปขายในราคาที่สูงขึ้นอีก

พวกเรามีโอกาสได้พูดคุยกับนายทุนคนหนึ่งในเมืองกุม

4.

เมืองกุ่มมีอาณาเขตติดกับด้านทิศใต้ของกรุงเตหะราน เชื่อมต่อกันด้วยถนนไฮเวย์ กว้างขวางราบเรียบ พวกเราเดินทางจากเตหะรานโดยรถยนต์สภาพดี ใช้เวลาเพียงชั่วโมงเศษก็ถึงเมืองกุ่ม

กุ่มเป็นเมืองสำคัญทางศาสนาของอิหร่านในสมัยปฏิวัติอิสลามเพื่อโค่นล้มราชวงศ์ปาห์เลวี เมื่อปี ค.ศ. 1978-1979 การลุกฮือของประชาชนเริ่มต้นที่นี่ ปัจจุบันกุ่มเป็นที่ตั้งของโรงเรียนและมหาวิทยาลัยสอนศาสนาอิสลาม เป็นศูนย์กลางของนักการศาสนาและนักเรียนศาสนานับหมื่นคน ทั้งชาวอิหร่านเองและนักศึกษาจากนานาประเทศ

ชาวเมืองกุ่มยังได้ชื่อว่าเป็นผู้นับถือศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด ผู้หญิงต่างเมืองอาจเพียงคลุมศีรษะ สวมชุดมีสีสันบ้าง ขณะที่ผู้หญิงกุ่มแทบทุกคนเมื่อออกจากบ้าน ล้วนสวมชุดยาวสีดำคลุมตลอดลำตัว โผล่แต่เพียงใบหน้า ที่เรียกว่าชุด “ชาดอร์” มองดูคล้ายเงาดำเคลื่อนไปมาเต็มถนนหนทาง

แต่กุ่มก็เป็นเช่นเมืองอื่น ๆ มีย่านตลาดขายพรมที่คึกคัก

เราพบ อบุลฟัดล ฮายาตบัคช ในบาร์ชาร์ของเมืองกุ่ม เขาเป็นนายทุนที่มีเครือข่ายคนทอพรมของตนเองถึง 250 ครอบครัว เขากล่าวว่าธุรกิจประเภทนี้ใช้เงินลงทุน 50-100 ล้านดอลลาร์ (อัตราแลกเปลี่ยนขณะนั้น 1 ดอลลาร์สหรัฐ ประมาณ 800 โทมาน)

อบุลฟัดลพาเราไปบ้านย่านชานเมืองของสุมัยเยห์ ซิดดีก ครอบครัวเธอเป็นหนึ่งในเครือข่ายของเขา

สุมัยเยห์กำลังนั่งทอพรมอยู่หน้าก๊abinชั้นสองของบ้าน พรมผืนนี้มีลายดอกไม้ หากทอเสร็จนายทุนจะรับซื้อที่ราคา 2 ล้าน 5 แสนเรียล ถึง 3 ล้านเรียล และนำไปขายในบาร์ชาร์ในราคา 7-8 ล้านเรียล (1 ดอลลาร์สหรัฐ ประมาณ 8,000 เรียล)

จากเมืองกุ่ม เราเดินทางลงใต้ไปที่เมืองกัมซาร์ เมืองเล็ก ๆ แห่งนี้เต็มไปด้วยสีเขียวของแมกไม้ อากาศเย็นสดชื่น ไม่ร้อนแล้งเหมือนกุ่มหรือเตหะราน

เราได้ไปบ้านผู้หญิงทอพรมชื่อ นอฮี รอฟีอี เธออายุ 35 ปี แต่งงานและมีลูกชาย 2 คน ลูกสาว 1 คน ลูกทุกคนยังเล็กอยู่

นอฮีกำลังทอพรมขนาด 2 x 3 เมตร ที่ที่ใช้มีขนาดใหญ่กว่าที่บ้านสุมัยเยห์ เป็นที่แนวดั่งสูงไม่เกิน 2 เมตร แต่กว้างกว่า 2 เมตร กินเนื้อที่เกือบเต็มความกว้างผนังด้านหนึ่งของห้องที่มันตั้งอยู่ พรมผืนใหญ่เช่นนี้อาจมีผู้ทอร่วมกันหลายคน ขณะนี้ทั้งนอฮี ลูกชายอายุ 10 ขวบ และลูกสาวอายุ 7 ขวบ นั่งเรียงกันอยู่หน้าก๊abin ช่วยกันทอพรมอย่างคล่องแคล่ว ต่างคนต่างดึงด้ายสีมาผูกปมโดยแทบไม่

ต้องดูแบบ ภาพที่เห็นทำให้เราเข้าใจได้ว่า คนอิหร่านเติบโตขึ้นมาพร้อมกับพรอย่างไร ทั้งเด็กหญิง เด็กชายสามารถทอ พรได้ตั้งแต่ยังเล็ก ๆ “ลูก ๆ ชอบมาช่วยทอพร บางครั้งถึงกับแย่งกันทอ” นอฮ์บอຍ်ม ๆ

นอฮ์บอຍ်มกล่าวว่า ชาวเมืองกัมซาร์ทอพรกันประมาณ 70 ถึง 80 เปอร์เซนต์ เธอไม่ได้เป็นลูกจ้างใคร แต่ลงทุนซื้ออุปกรณ์และด้ายเอง พรผืนนี้ทอจากด้ายขนแกะ ลงทุน 85,000 โตมาน คาดว่าใช้เวลาทอ ประมาณ 1 ปีจึงเสร็จ มีพ่อค้าเจ้าประจำมาจองไว้แล้วในราคา 250,000 โตมาน

“เวลาที่ทอพรคิดถึงอะไร” พวกเราคนหนึ่งถาม

“ก็คิดเรื่องของศิลปะ ความงาม แล้วก็คิดเรื่องอนาคตของลูก ๆ ว่าที่ทำได้เพื่อเป็นทุนการศึกษาของลูก แล้วเด็ก ๆ เมื่อมีเวลาว่างก็จะไดมานั่งดู นั่งทอ ไม่ไปทำสิ่งที่ไม่ดี”

พรผืนหนึ่งอาจใช้เวลาทอหลายเดือนหรือเป็นปี การทอพรจึงเปรียบเหมือนเป็นการอมทรัพย์ของครอบครัวชาวอิหร่านอีกทางหนึ่ง เมื่อแม่บ้านนั่งอยู่หน้าก็ทอ ปมแต่ละปมที่เธอผูก จึงไม่เพียงทำให้ลวดลายปรากฏขึ้น แต่หมายถึงมูลค่าของพรผืนนั้นน้อย ๆ เพิ่มขึ้นทุกขณะอีกด้วย

มีกลุ่มคนทอพรอยู่ทุกเมืองทั่วประเทศอิหร่าน แต่นอกจากพรทอมือแล้ว อิหร่านยังมีพรทอจากเครื่องจักรด้วย ต่อไปเราจะไปดูโรงงานทอพรที่เมืองคาซาน

5.

เมืองคาซานอยู่ทางใต้ของเดหะรานประมาณ 240 กิโลเมตร และอยู่ทางเหนือของอิสฟาฮานประมาณ 220 กิโลเมตร นอกจากเป็นเมืองใหญ่ที่สวยงามแล้ว คาซายังมีชื่อในฐานะแหล่งผลิตงานฝีมือ ไม่ว่าจะเป็นเซรามิก ภาชนะทองแดง มีโรงงานทอผ้าไหม โรงงานทำน้ำกุหลาบ แต่สาเหตุสำคัญที่ทำให้คณะของเราไปที่นี้ก็เพราะคาซานเป็นที่ตั้งของโรงงานทอพรจำนวนมาก

โรงงานที่พวกเราเข้าเยี่ยมชมเป็นเพียงหนึ่งในโรงงานทอพรกว่า 500 แห่งในเมืองคาซาน

“โรงงานทอพรมีอยู่หลายเมืองในอิหร่าน เช่น มาซาด เคอร์มาน ยาซด์ แต่เมืองที่มีโรงงานทอพรมากที่สุดและมีชื่อเสียงที่สุดคือ คาซาน”

เจ้าของโรงงานบอก เขาสืบทอดกิจการโรงงานทอพรจากรุ่นพ่อ

ที่ผ่านมาเราได้เห็นเพียงผู้หญิงทอพร แม้สองมือทำงานคล่องแคล่วแต่ให้ความรู้สึกเข้มข้นอยู่ภายในบ้านอันเงียบสงบ วันนี้จึงได้มาอยู่ในโรงงานทอพรที่บรรยากาศต่างกันลิบลับ

อาคารโรงงานมีขนาดใหญ่ พื้นที่ภายในกว้างขวาง เพดานสูงลิ่ว แต่อากาศค่อนข้างอบอ้าว มีเครื่องจักรทอพร 5 เครื่องตั้งเรียงราย แต่ละเครื่องเป็นแท่นสี่เหลี่ยมใหญ่โต กว้างยาวด้านละ 2 เมตรเศษ ส่วนสูงประมาณ 3 เมตร ดูดิบตันหนักแน่นด้วยเนื้อโลหะแข็งแกร่ง ม้วนด้ายหลากสีเรียง

เป็นแผงอยู่บนแท่นที่ห่างออกไป เส้นด้ายพุ่งเป็นสายสู่ตัวเครื่องจักร ขณะเครื่องทำงานก้านโลหะต่าง ๆ ขยับ ขึ้นลงส่งเสียงกึกก้องสนั่นหวั่นไหว ทำให้เวลาพวกเราคุยกันต้องส่งเสียงดังแทบจะตะโกน

เครื่องจักรแต่ละเครื่องมีคนควบคุมสองถึงสามคน มันทำงานตามโปรแกรมซึ่งเป็นกระดาษเจาะรูที่ติดตั้งอยู่ส่วนบนของเครื่อง ชักนำด้ายแต่ละสีมาสอดถักเป็นลายตามแบบที่ต้องการ

เจ้าของโรงงานอธิบายว่า กลไกของเครื่องทอพรมไม่สามารถผูกปมได้ พรมทอเครื่องจึงเป็นเพียงเส้นด้ายที่สอดสลับกันอยู่เท่านั้น

“พรมทอมือที่ผูกปมจึงเหนียวแน่นทนทานกว่าพรมทอเครื่อง” เจ้าของโรงงานกล่าว “ขณะที่พรมทอ เครื่องมีอายุการใช้งาน 15-20 ปี แต่พรมทอมือมีอายุการใช้งานถึงร้อยปี”

ข้อเปรียบเทียบอีกอย่างคือ ขณะที่พรมทอมือสามารถทอด้วยด้ายที่สีก็ได้ แล้วแต่ผู้ทอจะเลือกสรร แต่เครื่องจักรไม่อาจทำเช่นนั้นได้ เครื่องจักรทอพรมรุ่นใหม่ที่สุดและทันสมัยที่สุดสามารถทอพรมจากด้ายจำนวน 7 สี ส่วนเครื่องจักรของโรงงานแห่งนี้ทอพรมจากด้าย 5 สี

แต่เครื่องจักรมีข้อได้เปรียบตรงที่ทอพรมได้อย่างรวดเร็ว พรมทอมือผืนหนึ่งอาจใช้เวลาทอครึ่งปีถึงหนึ่งปี ขณะที่เครื่องจักรสามารถทอพรมขนาด 3 x 4 เมตร ได้เดือนละ 500 ผืน หรือประมาณวันละ 5-6 ผืน

ลักษณะที่แตกต่างกันหลายประการ ทำให้ราคาพรมทอมือและพรมทอเครื่องแตกต่างกันด้วย โดยพรมทอมือจะมีราคาแพงกว่าพรมทอเครื่องที่มีขนาดเท่ากันถึง 10 เท่า แต่ถ้าเป็นพรมทอมือคุณภาพดีมาก อาจมีราคาแพงกว่าพรมทอเครื่อง 20-30 เท่า แต่เจ้าของโรงงานพรมให้ข้อมูลว่า ชาวอิหร่านโดยทั่วไปนิยมใช้พรมทอเครื่องมากกว่า เพราะราคาถูกกว่า

“พรมไม่ได้ขายดีตลอดเวลา มันขึ้นอยู่กับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจด้วย แต่โดยทั่วไปถ้าใครมีโรงงานพรมในอิหร่านก็สามารถอยู่ได้สบาย มีฐานะดี”

นอกจากเมืองเตหะราน กุม กัมซาร์ และคาซาน เรายังได้ไปเก็บข้อมูลเรื่องพรมที่เมืองอิสฟาฮานอีกด้วย

6.

อิหร่านมีคำกล่าวว่า “อิสฟาฮานคือครึ่งหนึ่งของโลก” ด้วยเมืองนี้คือศูนย์กลางทางอารยธรรมที่สำคัญของอิหร่าน

อิสฟาฮานเป็นเมืองขนาดใหญ่ เต็มไปด้วยพระราชวัง มัสยิด และสถานที่สำคัญต่าง ๆ บรรดายอดโดมอันโอฬาร หอคอยสูงตระหง่าน และอาคารทั้งภายนอกภายใน ล้วนประดับตกแต่งด้วยลวดลายวิจิตรตระการตา เป็นแหล่งผลิตงานฝีมือชั้นเลิศ ตั้งแต่อดีตจวบปัจจุบัน ทั้งงานโลหะ

ประดิษฐ์ งานไม้แกะสลัก งานถักลูกไม้ จิตรกรรมที่เขียนบนภาชนะวัตถุเครื่องใช้ งานฝังมุก กระเบื้องเคลือบ รวมทั้งพรมเปอร์เซีย

ประวัติพรมเปอร์เซียช่วงที่สำคัญก็เกี่ยวเนื่องกับความเป็นมาของอิสฟาฮาน

นับแต่ ค.ศ. 1220-1507 เป็นเวลาเกือบ 300 ปีที่ชาวมองโกล ทั้งราชวงศ์ข่านที่ 2 ของเจงกิสข่าน และราชวงศ์ติมูร์ของตาเมอเลน เข้ามารุกรานและปกครองเปอร์เซีย นับเป็นยุคมืดที่ประชาชนตกอยู่ในความหวาดกลัว ศิลปวิทยาการต่าง ๆ เสื่อมถอย

ผู้ปกครองชาวเปอร์เซียสามารถกลับคืนสู่อำนาจอีกครั้ง เมื่อชาห์อิสมาอิล ได้เข้ายึดเมืองทาบรีซ ตั้งตนเป็นกษัตริย์ สถาปนาราชวงศ์ซาฟาวิดปกครองเปอร์เซีย ชาห์องค์ต่อ ๆ มาของราชวงศ์นี้ได้ให้การสนับสนุนผู้ทอพรม พรมเปอร์เซียจึงถึงยุครุ่งเรืองอีกครั้ง โดยเฉพาะในสมัยของชาห์ทมาบส์ที่ 1 และชาห์อับบาสที่ 1

ชาห์อับบาสที่ 1 เป็นกษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถ ได้กำหนดระบบการศึกษาต่าง ๆ ที่สู้รบและก่อความวุ่นวาย จนอาณาจักรกลับสู่ความสงบและเป็นปึกแผ่น รวมถึงทรงริเริ่มสร้างความสัมพันธ์กับประเทศทางยุโรป พระองค์ได้ย้ายเมืองหลวงจากกาสวินมาที่อิสฟาฮาน ทำให้เมืองนี้เป็นศูนย์กลางของการค้า อุตสาหกรรม และทางวัฒนธรรม ในสมัยดังกล่าวศิลปกรรมเปอร์เซียได้ถึงซึ่งความเจริญสูงสุดเกือบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรม วรรณกรรม ดนตรี และงานฝีมือต่าง ๆ ทั้งยังเป็นยุคทองของพรมเปอร์เซียอีกด้วย

ทุกองค์ประกอบของพรมเปอร์เซีย ไม่ว่าจะเป็นวัสดุที่ใช้ทอ เทคนิคการทอ ลวดลาย สีเส้น และคุณภาพ ความทนทาน ล้วนพุ่งสู่จุดสูงสุดอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในอดีต คนทอพรมกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน พรมเปอร์เซียเป็นที่รู้จักทั่วโลก ถูกส่งไปยังพระราชวังกษัตริย์หลาย ๆ ประเทศ พรมเปอร์เซียที่มีชื่อเสียงซึ่งจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์สำคัญทั่วโลกในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นพรมจากยุคซาฟาวิด

หลังสิ้นสุดคริสต์ศตวรรษที่ 17 คุณภาพพรมเปอร์เซียเริ่มคงที่และตกต่ำลง สาเหตุหนึ่งเป็นเพราะการรุกรานของพวกอัฟกัน กระทั่งเริ่มเฟื่องฟูขึ้นอีกครั้งในศตวรรษที่ 19

จากอิสฟาฮาน เราได้เดินทางไปเยือนชนเผ่าบัคเตรียที่ตั้งกระโจมบนเทือกเขาซาโกรส ชานเมืองชาห์ริคอร์ด บ่ายวันเดียวกันเราเดินทางต่อเข้าไปในตัวเมือง เพื่อชมงานแสดงวิถีชีวิตชนเผ่าที่จัดในระหว่างนั้นพอดี ภายในงานเต็มไปด้วยกระโจมตั้งเรียงราย ชนเผ่าต่าง ๆ ทั้งกัชกัย บัคเตรีย เตอร์กมาน ฯลฯ อยู่ในเครื่องแต่งกายหลากสีสัน เราได้เห็นพวกเขาสาธิตการทอพรมด้วยกี่แวนอนอยู่ในกระโจม

7.

การเดินทางมาเยือนอิหร่านครั้งนี้ เราได้เห็นทั้งพรมชนเผ่าที่ทอแบบดั้งเดิม พรมที่ทอโดยคนในเมือง และพรมโรงงานทอจากเครื่องจักร

ปัจจุบันพรมทุกประเภทยังถูกผลิตอย่างต่อเนื่อง เป็นที่ต้องการของตลาดภายในประเทศ และตลาดต่างประเทศ ทั้งประเทศในทวีปยุโรป ประเทศอเมริกา ประเทศแถบตะวันออกกลาง และหลายประเทศในทวีปเอเชีย นับเป็นสินค้าออกที่ทำรายได้เข้าประเทศอิหร่านมูลค่ามหาศาลในแต่ละปี

ระหว่างปี ค.ศ. 2000-2001 พรมขนสัตว์ทอมือของอิหร่านมีสถิติการส่งออกถึงราว 25,570,588 กิโลกรัม มูลค่าประมาณ 619,496,470 ดอลลาร์สหรัฐ กล่าวได้ว่าจากยุคเริ่มต้นของพรมเปอร์เซียในสมัยโบราณ สู่ยุคทองในสมัยซาฟาวิด จวบจนปัจจุบัน แม้โฉมหน้าและลวดลายพรมเปอร์เซียอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เนื่องจากระบบอุตสาหกรรมและธุรกิจ แต่คุณค่าและเอกลักษณ์ของพรมเปอร์เซียยังไม่สูญหาย

พรมเปอร์เซียยังคงเป็นแกนสำคัญของวัฒนธรรม และสัมพันธ์แนบแน่นกับวิถีชีวิตของคนอิหร่านไม่เสื่อมคลาย

บรรณานุกรม

1. ไรน่าน อรุณรังษี. อิหร่าน อุ้งแห่งอารยธรรม. (กรุงเทพฯ : ศูนย์วัฒนธรรมสถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน, 2544).
2. Arberry Arther John. *The Legacy of Persia*. Imprint Oxford, Clarendon Press, 1953.
3. *The Indigenous Elegance of Persian Carpet*. The Carpet Museum of Iran, Andishe Zand Publishing Co.Ltd., 2001.
4. www.iranexporters.org.

หญิงสาวกำลังผูกปมหน้ากึ่งทอพรม พรมเปอร์เซียผืนหนึ่งอาจใช้เวลาทอหลายเดือนหรืออาจจะนานเป็นปี

ลวดลายพรมปรากฏบนแผ่นกระดาษ จากฝีมือของนักออกแบบลายพรม

เด็กชายช่วยแม่ของเขาทอพรหมอย่าง
ขะมักเขม้น คนอิหร่านทอพรหมกันตั้งแต่ยังเด็ก

บรรยากาศในโรงงานทอพรหม

ช่างกำลังซ่อมแซมพรมที่ชำรุด

บาซาร์ขนาดใหญ่ของอิหร่าน อาจมีร้านขายพรมนับร้อยร้าน พรมเปอร์เซียเป็นสินค้าส่งออก
ทำรายได้มหาศาลในแต่ละปี

บทที่ 9

เล่าเรื่องหนังอิหร่าน

จักรพันธ์ กังวาฬ

อิหร่านในความรู้สึกของคนไทยหลายคน อาจเป็นเพียงประเทศทางตะวันออกกลางที่ไม่กินเส้นกับอเมริกา มีอากาศร้อนจัด เต็มไปด้วยผู้หญิงคลุมหน้า ผู้ชายหน้าเข้ม ผู้เคร่งศาสนา และภาพของสงคราม ยิ่งเมื่อกล่าวถึงภาพยนตร์หรือหนังอิหร่านด้วยแล้ว ผู้ที่นิยมดูแต่หนังตามโรงภาพยนตร์ประเภทมัลติเพล็กซ์ทั้งหลายคงนึกไม่ออก เพราะแทบไม่มีหนังอิหร่านหลุดเข้ามาฉายตามโรงภาพยนตร์เหล่านี้เลย

แต่สำหรับผู้ที่สนใจวงการหนังนานาชาติ คงรู้แล้วว่าหลายปีมานี้ หนังอิหร่านกำลังมาแรง ถูกบรรจุในโปรแกรมของเทศกาลหนังทุกประเทศ กวาดรางวัลระดับโลกมานับไม่ถ้วน และได้รับการยกย่องอย่างมากจากโลกตะวันตก

ดังเช่น The White Balloon (1995) คำว่ารางวัล Camera D'or จากเทศกาลหนังเมืองคานส์ Children of Heaven (1997) ได้เข้าชิงรางวัลออสการ์สาขาหนังต่างประเทศยอดเยี่ยม The Taste of Cherry ได้รับรางวัลปาล์มทองคำจากเทศกาลหนังเมืองคานส์ ปี ค.ศ. 1997 The Wind Will Carry Us รับรางวัลกรังปรีซ์จากเทศกาลหนังเวนิซ ปี ค.ศ. 1999 และเรื่อง Blackboard ได้รับรางวัล Jury Prize จากเทศกาลหนังเมืองคานส์ ปี ค.ศ. 2000

ปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ผู้กำกับภาพยนตร์อิหร่านหลายคนกลายเป็นผู้มีชื่อเสียง ได้รับการยกย่องชื่นชมอย่างมากในระดับนานาชาติ เช่น ดาริอุส มารีจย, อับบาส เคียรอสตามิ, โมห์เซน มัคห์มาลบาฟ, จาฟาร์ ปานาฮี หรือ มาจิด มาจิดี

หลายคนอาจสงสัยว่าอะไรทำให้หนังอิหร่านได้รับความสำเร็จอย่างกว้างขวางเช่นนี้?

ขณะที่หนังฮอลลีวูดยุคปัจจุบันส่วนใหญ่เฝ้าอารมณ์คนดูด้วยฉากมหัศจรรย์การตา โชว์สเปเชียลเอฟเฟกต์พิศดารพันลึก แข่งกันนำเสนอเหตุการณ์สะท้านโลก ทั้งตึกถล่ม แผ่นดินไหว คลื่นยักษ์ จานบินมนุษย์ต่างดาวบุกโลก สัตว์ประหลาดยักษ์ถล่มเมือง หรือฉากต่อสู้ระทึกขวัญ รถชนวินาศสันตะโร ทว่าใน The White Balloon ของผู้กำกับ จาฟาร์ ปานาฮี เสนอเพียงเหตุการณ์ที่เด็กหญิงตัวเล็ก ๆ คนหนึ่งตามหาเงินที่หายไป ระหว่างการเดินทางไปซื้อปลาทอง ก็สามารถตรึงผู้ชมให้ตื่นเต้นและเอาใจช่วยเธอไปตลอดเรื่อง

หนังอิหร่านไม่นิยมสร้างเรื่องประเภทสายลับ การจารกรรม สงครามล้างผลาญ หรือเหตุการณ์ใหญ่โต แต่มักเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของคนทั่วไป ตัวละครในหนัง

อิหร่านก็ไม่ใช่พวกสุดโต่งประเภทสวยที่สุด รวยที่สุด ฉลาดล้ำลึก หรือมีอำนาจล้นฟ้า แต่เป็นคนธรรมดาสามัญ ประเภทพ่อบ้านแม่บ้าน คนเดินถนน พ่อค้าขายของ และคนยากจน นักสร้างหนังอิหร่านมีความสามารถอย่างยิ่งในการทำเรื่องธรรมดาให้สนุก ชวนติดตาม โดยเฉพาะเรื่องราวประเภทการผจญภัยของเด็ก ๆ ซึ่งที่ผ่านมามีผู้สร้างออกมาเป็นจำนวนมาก จนทำให้ “หนังเด็ก” ดูจะกลายเป็นเครื่องหมายการค้าของหนังอิหร่านไปเสียแล้ว

ใน *The White Balloon* กล่าวถึงเหตุการณ์ในวันขึ้นปีใหม่ เรซา เด็กหญิงวัย 8 ขวบ เกิดอยากได้ปลาทองตัวใหม่ที่เธอเห็นในร้านค้า เธอรีบร่ำขอเงินแม่เพื่อไปซื้ออย่างยากลำบาก แต่ระหว่างทางกลับทำเงินหาย เธอตามหาเงินด้วยความร้อนใจ ต้องพบกับเหตุการณ์และผู้คนประเภทต่าง ๆ กระทั่งพบธนบัตรตกอยู่ในท่อใต้ช่องที่มีตะแกรงเหล็กครอบบนถนน เธอต้องนั่งทับตะแกรงเหล็ก เพื่อปกปิดไม่ให้คนที่เข้ามาทำทางสนใจว่ามีเงินอยู่ใต้那儿 จนกระทั่งพี่ชายตามมาพบ ทั้งสองคนต้องทำทุกวิถีทางเพื่อนำธนบัตรใบนั้นขึ้นมาจากท่อให้ได้

ส่วน *Children of Heaven* เรื่องราวเริ่มต้นขึ้นเมื่อพี่ชายทำรองเท้าของน้องสาวที่มีอยู่เพียงคู่เดียวหายไป ทั้งสองคนแก้ปัญหาอย่างทุลักทุเล ด้วยการมัดกันใส่รองเท้าของพี่ชายวิ่งไปโรงเรียน น้องสาวไปเรียนรอบเช้า เลิกเรียนแล้วต้องรีบวิ่งกลับเอารองเท้ามาให้พี่ชาย ซึ่งจะรอคอยเพื่อสวมรองเท้าและรีบวิ่งไปเรียนให้ทันรอบบ่าย ทำให้เขาต้องไปโรงเรียนสายเป็นประจำ จนถูกครูลงโทษบ่อย ๆ เรื่องที่เกิดขึ้นเป็นความลับที่จะให้พ่อแม่รู้ไม่ได้เป็นอันขาด มิฉะนั้นจะถูกลงโทษ เพราะครอบครัวของสองพี่น้องยากจนมาก และแล้วพี่ชายก็พบความหวัง เมื่อได้ยินว่าการแข่งขันวิ่งระดับประถมศึกษาที่จะมีขึ้นอีกไม่กี่วันจะมอบรองเท้าเป็นรางวัล เด็กชายมีฝีมือเท้าดีพอจะคว้ารางวัลที่ 1 แต่กลับพบปัญหาใหญ่ เพราะต้องวิ่งเข้าเส้นชัยให้ได้อันดับ 3 จึงจะได้รองเท้า ซึ่งยากกว่าการวิ่งเข้าเส้นชัยเป็น

อันดับ 1 เสียอีก

หรือใน *Where is My Friend's Home* ของ อับบาส เคียรอสตามี เด็กชายอาลี วัย 10 ขวบ เผลอหยิบสมุดการบ้านของเพื่อนไป อาลีรู้ว่าถ้าเพื่อนไม่ส่งการบ้านวันรุ่งขึ้น ต้องถูกครูเจ้าอารมณ์ลงโทษอย่างหนัก อาลีจำต้องออกเดินทางไปตามหาเพื่อนที่อยู่อีกหมู่บ้าน เขาพบกับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ นานา วนเวียนหาอยู่จนคำก็ยังไม่เจอบ้านเพื่อน อาลีจึงกลับบ้านด้วยความท้อแท้ แต่แล้วคืนนั้นเด็กชายก็นึกขึ้นได้ ว่าทำไมเขาไม่ทำการบ้านให้เพื่อนเสียเลย

เหตุที่อิหร่านสร้างหนังเด็กจำนวนมาก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะรัฐบาลให้การสนับสนุน โดยสถาบัน Institute of Intellectual Development of Children and Young Adults มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้หนังเด็กอิหร่านได้รับความสำเร็จบนเวทีโลก แต่อีกสาเหตุหนึ่ง เป็นเพราะผู้กำกับต้องการหลีกเลี่ยงปัญหาจากระบบเซ็นเซอร์ที่เข้มงวดมากนั่นเอง

ผู้กำกับอย่าง โมห์เซน มัคห์มาลบาฟ เคยให้สัมภาษณ์เรื่องนี้ว่า “เมื่อคุณสร้างหนังเกี่ยวกับเด็ก คุณก็ไม่ต้องยุ่งเกี่ยวกับเรื่องที่จะมีปัญหาเกี่ยวกับการเซ็นเซอร์ เช่น เรื่องการเมือง”

เช่นเดียวกับ จาร์ฟา ปานาฮี “หลายสิ่งหลายอย่างที่ตัวละครผู้ใหญ่ทำไม่ได้ ตัวละครเด็กสามารถทำได้”

ระบบเซ็นเซอร์ภาพยนตร์ของอิหร่านเต็มไปด้วยกฎระเบียบและข้อห้ามเคร่งครัด นักแสดงหญิงในหนังต้องสวมผ้าคลุมศีรษะแม้อยู่ในบ้านของตัวเอง ซึ่งในสภาพความเป็นจริง เธอจะสวมชุดอะไรก็ได้ภายในบ้าน ห้ามถ่ายภาพใบหน้าผู้หญิงในระยะใกล้ ห้ามผู้หญิงแสดงกิริยาที่ยั่ววน ห้ามผู้ชายถูกเนื้อต้องตัวผู้หญิงที่มีอายุมากกว่า 9 ปี ห้ามมีฉากเกี่ยวกับกิจกรรมทางเพศและความรุนแรงที่ไร้เหตุผล และห้ามแตะต้องความเชื่อทางศาสนา

นักสร้างหนังประเทศอื่นอาจถึงกับนึกไม่ออกเลยที่เดียวว่าจะสร้างหนังสักเรื่องได้อย่างไร ถ้าไม่มีฉากพระเอกนางเอกจูบปาก ร่วมรัก หรือฉากรุนแรงเลือดท่วมจอ แต่ไม่ใช่ผู้กำกับชาวอิหร่าน

กฎระเบียบของระบบเซ็นเซอร์ รวมทั้งเรื่องสภาพอุปกรณ์ถ่ายหนังในอิหร่านที่ค่อนข้างไม่ทันสมัย เมื่อเทียบกับกองถ่ายของประเทศอื่น และทุนสร้างหนังแต่ละเรื่องที่มีไม่มากนัก อาจทำให้การสร้างหนังในอิหร่านดูจะมีขีดจำกัดมาก อุปสรรคเหล่านี้แทนที่จะทำให้บรรดาผู้กำกับหนังอิหร่านถอดใจ แต่กลับตรงกันข้าม มันยิ่งทำให้พวกเขาพัฒนาความคิด จินตนาการ และความสามารถของตัวเอง เพราะต้องพยายามสร้างภาพยนตร์ให้ชวนติดตามภายใต้ข้อจำกัด และหาวิธีสื่อสารกับคนดูให้ได้

ดังนั้นภายใต้เรื่องราวที่ดูเหมือนธรรมดาสามัญ หนังอิหร่านจึงเต็มไปด้วยสัญลักษณ์และเหตุการณ์ที่แฝงนัยยะ ความน่าสนใจในการชมหนังอิหร่านจึงอยู่ที่มันชวนให้ผู้ชมตีความ หรือค้นหาความหมายที่ซ่อนอยู่ได้ตลอดเรื่อง

แม้เรื่องราวทางเพศจะเป็นข้อห้ามสำคัญ แต่ “เกบแบ้” ของผู้กำกับ โมห์เซน มัคห์มาลบาฟ กลับได้รับการยกย่องว่าเป็นเรื่องราวพิศวาสที่มีพลังสูงมาก

ในหนังเรื่องนี้นางเอกเป็นหญิงสาวชนเผ่าเร่ร่อน ต้องอพยพตามครอบครัวไปทุกหนแห่ง ไม่รู้ว่าข้ามทะเลทราย หรือขึ้นภูเขาหิมะปกคลุม พ่อของเธอก็ดกกันไม่ให้เธอและชายคนรักแต่งงานกัน และพูดว่าจะฆ่าถ้าทั้งคู่หนีตามกันไป ชายคนรักได้แต่ขี่ม้าติดตามครอบครัวของเธออยู่ห่าง ๆ

ตลอดทั้งเรื่องคนดูไม่ได้เห็นหน้าตาคนรักของนางเอกเลย เพราะเขาปรากฏตัวเพียงเป็นเงาร่างเล็ก ๆ ซี่ม้ายู่ในระยะไกลมาก ไม่มีบทพูด ไม่มีโอกาสได้พบนางเอก ได้แต่ขี่ม้าตามนางเอกไปทุกหนแห่งดังทาสผู้ซื่อสัตย์ นานที่จึงส่งเสียงร้องโหยหวนคล้ายเสียงหอนของหมาป่า เพื่อให้นางเอกรู้ถึงความเปล่าเปลี่ยวเดียวดาย

ในฉากหนึ่ง หลังจากติดตามหญิงสาวเป็นเวลาหลายปีจนรู้สึกสิ้นหวัง เขาหยุดม้าและส่งเสียงร้อง นางเอกหันกลับไปมอง เห็นคนรักของเธอเป็นจุดเล็ก ๆ ท่ามกลางหิมะสีขาวแว้งว้าง เธอจึง

ใช้มือควักหิมะมาปั้นเป็นก้อนกลม วางทับลงบนผ้าโพกหัวสีฟ้าสดของตน แล้วรีบตามครอบครัวไปไม่ให้เป็นที่ผิดสังเกต

เมื่อคนรักตามมาถึงจุดนั้น เขาลงจากม้า แต่คนดูยังเห็นเฉพาะขาและมือของเขา เขาหยิบก้อนหิมะขึ้นมาเคล้าคลึงอย่างทนุถนอม ขณะเดียวกันนางเอกที่เฝ้าดูอยู่ในระยะไกลก็เคล้าคลึงมือของตนเอง ประดุจทั้งสองกำลังสัมผัสให้ความอบอุ่นซึ่งกันและกันผ่านหิมะก้อนนั้น

ในเรื่อง *Own Waiting* ของผู้กำกับ อมรีร์ นาเดอรี ตัวละครหลักคือเด็กชายวัยรุ่นผู้โดดเดี่ยว เขาอาศัยอยู่กับญาติชราในจังหวัดที่ร้อนที่สุดแห่งหนึ่งในอิหร่าน ความสุขในแต่ละวันของเขาคือเวลาที่วิ่งไปเอาน้ำแข็งที่บ้านหลังหนึ่ง ทุกวันจะมีมือเด็กสาวที่งดงามถือชามใส่น้ำแข็งยื่นจากประตูที่แง้มไว้ออกมาให้ เด็กชายหลงรักมือข้างนั้นโดยที่ไม่เห็นตัวเจ้าของ แต่แล้ววันที่เด็กชายหัวใจสลายก็มาถึง เมื่อเขาไปที่บ้านหลังนั้นตามปกติ แล้วพบว่ามือที่ยื่นชามใส่น้ำแข็งออกมาจากประตู เป็นมือของหญิงชราที่เหี่ยวแห้ง

หนังเกี่ยวกับชะตากรรมของผู้หญิงอิหร่านเป็นอีกประเภทที่มีผู้สร้างมากขึ้นในระยะสองสามปีมานี้ แม้ว่ามันจะทำทลายกฎหมายเซนเซอร์ กระทั่งบางเรื่องถูกสั่งห้ามฉายในประเทศก็ตาม

ดังเช่น *The Apple* มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับเด็กหญิงฝาแฝดคู่หนึ่งที่ถูกพ่อของตนขังเอาไว้ในบ้าน ตั้งแต่เป็นทารกกระทั่งอายุ 12 ปี ครอบครัวพวกเขอยากจน ส่วนแม่ก็ตาบอด ในที่สุดเพื่อนบ้านทนไม่ไหว จึงไปแจ้งเจ้าหน้าที่รัฐมาช่วยให้พวกเขาคืออิสระ

พ่อของเด็กหญิงให้เหตุผลว่า เขากลัวว่าลูกสาวจะเสียผู้เสียคน ถ้าไปข้องแวะกับพวกผู้ชายแปลกหน้า เขากล่าวว่า “ลูกสาวของฉันก็เหมือนดอกไม้ พวกเขาต้องไม่โดนแสงแดด”

แต่ผลการกระทำดังกล่าว กลับทำให้เด็กหญิงมีพัฒนาการทั้งทางร่างกายและจิตใจดีกว่าคนทั่วไป พวกเขาไม่ได้เรียนหนังสือ พูดเกือบไม่ได้ สติปัญญาการรับรู้ไม่ทัดเทียมเด็กคนอื่นๆ

แม้เรื่องราวฟังดูน่าหดหู่ แท้จริงหนังกลับดำเนินไปอย่างไม่เคร่งเครียด ซ้ำยังเจืออารมณ์ขันที่ผูกโยงกับเหตุการณ์ที่เด็กหญิงได้ออกจากบ้านไปสัมผัสเรียนรู้โลกภายนอกเป็นครั้งแรก พวกเขาได้เดินสำรวจตรอกซอกซอย ลองกินไอศกรีม ใช้นิ้วหัวแม่มือส่องกระจก รวมถึงอาการอยากได้ลูกแอปเปิ้ลสีแดงของเด็กชายตัวเล็ก ๆ คนหนึ่ง

The Apple เป็นผลงานเรื่องแรกของ ซามิรา มัคห์มาลบาฟ ลูกสาวของผู้กำกับชื่อดัง โมห์เซน มัคห์มาลบาฟ ซามิรากับหนังเรื่องนี้เมื่ออายุ 17 ปี โดยพ่อของเธอเป็นผู้เขียนบทและตัดต่อให้

หนังเรื่องนี้ไม่ได้เกิดจากจินตนาการ แต่สร้างจากเรื่องจริง มีหน้าซ้ำยังใช้ตัวแสดงจริงอีกด้วย จุดเริ่มต้นมาจากรายงานข่าวทางวิทยุที่ซามิราได้ฟังในเย็นวันหนึ่ง เกี่ยวกับผู้ชายที่ขังลูกตัวเอง ซึ่งจุดประกายความสนใจกระทั่งเธอตัดสินใจนำมาทำหนัง ซามิราทำเรื่องขออนุญาตกระทรวงได้ตัว

เด็กหญิงคู่แฝดที่ถูกเจ้าหน้าที่นำตัวจากบ้านกลับมาเข้าฉากแสดงเป็นตัวเอง รวมทั้งพ่อและแม่ผู้ดาบอดก็ยอมแสดงด้วย เมื่อหนังสือออกฉาย มันได้รับความนิยมในระดับสากล

ซามิราแสดงความเห็นเมื่อถูกนักข่าวจาก Newyork press สัมภาษณ์ว่า “สิ่งที่ฉันสังเกตเห็นก็คือ ยิ่งเด็กหญิงทั้งสองคนได้สัมผัสกับสังคมและโลกภายนอกเท่าไร ก็ยิ่งทำให้พวกเธอเป็นคนที่สมบูรณ์ขึ้นเท่านั้น ฉันคิดว่าสิ่งเหล่านี้มีความหมายเช่นเดียวกันสำหรับผู้หญิงทุกคน”

มาริอุส ดาริจุย ผู้กำกับอาวุโสที่ถูกขนานนามว่าเป็นบิดาของหนังอิหร่านยุคใหม่ เป็นอีกผู้หนึ่งที่สร้างหนังเกี่ยวกับผู้หญิง หนังสือ **Banoo** (1992) มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับผู้หญิงที่ถูกสามีทิ้ง ถูกสั่งห้ามฉายในอิหร่านเป็นเวลา 7 ปี แต่ก็ไม่ได้ทำให้มาริอุสเข็ดขยาด เห็นได้จากผลงานแนวคล้ายกันหลายเรื่องที่ตามมา รวมทั้งเรื่อง **Leila** ที่เขากำกับเมื่อปี ค.ศ. 1997 ด้วย

นักวิจารณ์บางคนกล่าวว่า **Leila** สะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งในสังคมอิหร่าน เมื่อความเชื่อของศาสนาอิสลามที่เคร่งครัดปะทะกับแรงผลักดันของโลกสมัยใหม่ ผู้ได้รับผลกระทบที่สุดคือเพศหญิงซึ่งสังคมไม่เปิดโอกาสให้มีบทบาทหรือมีปากเสียงใด ๆ

ตัวเอกของเรื่องชื่อ เลลา เธอได้แต่งงานกับผู้ชายที่เธอรัก ทั้งสองพยายามมีลูกด้วยกัน แต่เวลาผ่านไปโดยไม่มีอะไรเกิดขึ้น ชาวร้ายที่สุดมาถึงเมื่อแพทย์ผู้ตรวจเลล่าบอกว่าเธอเป็นหมัน

หลังจากนั้นเคราะห์ร้ายก็ตามมาไม่หยุดหย่อน เมื่อแม่ผัวไม่พอใจอย่างมากที่ลูกชายไม่มีผู้สืบสกุล หญิงชราใช้สารพัดวิธีเพื่อบีบบังคับลูกสะใภ้ กระทั่งเปิดบ้านเพื่อหาเมียคนที่สองให้ลูกชาย แม้สามีเลล่าไม่อยากได้ลูก แต่ก็ไม่อยากขัดใจแม่ของตน

เลล่าถูกกดดันทั้งร่างกายและจิตใจ จนหมดสภาพที่จะต่อสู้ขัดขืน ในที่สุดยอมให้สามีนำผู้หญิงอีกคนเข้ามาอยู่ร่วมชายคา

หนังอีกเรื่องที่อยู่ในข่ายเดียวกันและอื้อฉาว เพราะถูกทางการสั่งห้ามฉายในอิหร่าน คือ เรื่อง **The Circle** หลายคนอาจทราบแล้วว่า ผู้กำกับหนังเรื่องนี้คือ จาฟาร์ ปานาฮี ผู้กำกับหนังว่าด้วยการผจญภัยของหนูน้อยน่ารักเรื่อง **The White Balloon**

หนังเปิดเรื่องด้วยความมืดดำ ได้ยินเสียงคร่ำครวญอย่างเจ็บปวดของผู้หญิง

หญิงชราผู้หนึ่งเฝ้าคอยอยู่หน้าห้องคลอดในโรงพยาบาล พอพยาบาลมาบอกว่าลูกสาวเธอคลอดลูกผู้หญิง สีน้าหญิงชราพลันเศร้าสลดและเต็มไปด้วยความวิตกกังวล เมื่อหญิงชรานำข่าวไปบอกกับบรรดาญาติ ท่าที่ที่รื่นเริงของพวกเขาพลันเปลี่ยนเป็นนิ่งอึ้งเงียบงันราวกับได้รับข่าวร้าย

ต่อมาเป็นเรื่องของผู้หญิงหลายคน

คนแรกเพิ่งหลบหนีออกมาจากคุก เธอไปที่สถานีขนส่งเพื่อซื้อตั๋วรถทัวร์กลับบ้าน แต่เธอต้องเจอเรื่องยุ่งยาก เมื่อถูกคนขายตั๋วถามถึงจุดหมายปลายทาง บัตรประชาชน และทำไมถึงเดินทางคนเดียว เพราะผู้หญิงเดินทางคนเดียวไม่ใช่เรื่องที่ทำได้ง่ายในสังคมอิหร่าน สุดท้ายเธอไม่ได้กลับบ้าน ต้องหลบหนีจากสถานีขนส่งเพราะหวาดกลัวตำรวจที่เดินตรวจตราอยู่

ผู้หญิงคนต่อมาตั้งท้องโดยที่ยังไม่ได้แต่งงาน เธอพยายามขอให้เพื่อนที่เป็นพยาบาลทำแท้งให้ แต่ไม่ได้รับความช่วยเหลือ เธอต้องถูกคนในครอบครัวทุบตี ถูกไล่ออกจากบ้าน

คนที่สามเป็นหญิงหม้าย ผู้เอาลูกสาวตัวน้อยของเธอไปทิ้งไว้ข้างถนน เพื่อหวังให้มีครอบครัวฐานะดีมารับไปอุปการะ เธอทำเช่นนี้มาสามครั้งแล้ว แต่ไม่มีใครเหลียวแลลูกสาวเธอ แต่ครั้งนี้เด็กน้อยถูกตำรวจจับไป

ผู้หญิงคนสุดท้ายแต่งงานห้าครั้ง เธอขึ้นรถไปกับชายแปลกหน้าและเจอกับด้านตรงในอิหร่านถ้าตำรวจตรวจพบว่าชายหญิงที่อยู่ด้วยกันยามค่ำคืนสองต่อสอง ไม่ได้เป็นสามีภรรยาหรือเป็นญาติกัน ทั้งสองคนจะมีความผิด

สุดท้ายเธอถูกนำไปขังในคุกร่วมกับหญิงอีกหลายคน

ที่ยกตัวอย่างมาทั้งหมดเป็นเพียงส่วนหนึ่งของหนังสืออิหร่าน ที่ได้รับความสำเร็จในระดับนานาชาติช่วงหลายปีที่ผ่านมา นักวิจารณ์ชาวตะวันตกบางคนกล่าวว่า หนังสืออิหร่านเป็นศิลปะบริสุทธิ์ ช็อกสตัย และเปี่ยมปัญญา ความสำเร็จดังกล่าวย่อมเป็นผลมาจากการที่อิหร่านมีประวัติศาสตร์รุ่งเรืองยาวนานนับตั้งแต่อาณาจักรเปอร์เซีย ผ่านการสังคมนิยมปัญญาและพัฒนากิจทางศิลปวัฒนธรรมมาหลายพันปี สมกับที่มีผู้ยกย่องว่าอิหร่านคือ “อู่อารยธรรมของโลก”

แต่ในอีกแง่หนึ่งอาจสรุปได้ว่า หนังสืออิหร่านกลุ่มนี้ไม่ได้นำเสนอความบันเทิงเพียงอย่างเดียว แต่ได้อาศัยกลวิธีทางภาพยนตร์ เช่นการสอดแทรกสัญลักษณ์บางอย่างลงไปในเรื่อง หรือแม้แต่นำเสนออย่างตรง ๆ เพื่อสะท้อนภาพบางด้านของสังคมอิหร่าน ซึ่งไม่อาจนำเสนอผ่านสื่ออื่น เช่นหนังสือพิมพ์หรือโทรทัศน์ได้ หรืออีกนัยหนึ่ง หนังสืออิหร่านก็คือเครื่องมือที่ผู้กำกับใช้ตีแผ่ความคิดเห็นหรือระบายความในใจที่ตนมีต่อสังคมอิหร่านในปัจจุบันออกมา ซึ่งกล่าวได้ว่าส่วนใหญ่เป็นความคิดเห็นเชิงต่อต้านหรือไม่เห็นด้วย

แม้กระทั่งหนังสือของอิหร่านก็ยังมีหลายคนกล่าวว่า มันคือหนังที่สร้างให้ผู้ใหญ่ดู ดังเช่น The White Ballon หรือ Children of Heaven ในระหว่างการผจญภัยของหนูน้อยไร้เดียงสาตัวเอง ที่ผู้ชมจะได้พบภาพสะท้อนของสังคมชนชั้นล่างที่ยากจน ถูกเอารัดเอาเปรียบจากคนที่รวยกว่า ครอบครัวที่ขัดสนกระทั่งลูก ๆ ไม่กล้าขอเงินซื้อรองเท้าจากพ่อแม่ แม้ว่าจะไม่มีรองเท้าใส่ไปโรงเรียน

หนังบางเรื่องมีนัยยะเสียดสีการเมือง หรือผลพวงเลวร้ายจากการทำสงครามอิหร่านอิรัก เช่น Marriage of the Blessed ของ โมห์เซน มัคห์มาลบาฟ กล่าวถึงชายหนุ่มที่สมัยเป็นนักศึกษาเคยเข้าร่วมการประท้วงขับไล่พระเจ้าซาร์ และเรียกร้องให้ยาตุลเลาะให้โคหมันนี้กลับอิหร่าน ต่อมาเขาเป็นทหารเข้าร่วมในสงครามอิหร่านอิรัก ผ่านการสู้รบที่โหดเหี้ยม ซึ่งกลายเป็นบาดแผลในจิตใจที่มีแต่ความทุกข์ทรมาน จนกระทั่งเขากลับจากสงครามในสภาพของคนเพี้ยนสติไม่ดี

หรือหนังหลายเรื่องที่ถูกกล่าวขาน ผู้กำกับได้นำเสนอภาพผู้หญิงอิหร่านที่ไร้อิสรภาพ ถูกควบคุมอย่างเข้มงวด หรือไม่ได้รับความเป็นธรรมจากสังคม ดังเช่น The Circle ของจาฟาร์ ปานาอี ที่บอกผู้ชมว่าชีวิตผู้หญิงอิหร่านเหมือนถูกคุมขังในคุกตั้งแต่เกิดจนตาย

ในช่วงหลังผู้กำกับบางคนยังสนใจปัญหาของประเทศเพื่อนบ้าน ดังเช่นโมห์เซน มัคห์มาล-บาฟ กำกับภาพยนตร์เรื่อง Kandahar นำเสนอภาพประเทศอัฟกานิสถานที่บอบช้ำจากสงคราม ผู้คนมีแต่ความยากจนข้นแค้น สูญเสียญาติมิตรและคนรัก หลายคนกลายเป็นผู้พิการ

ประเทศอิหร่านไม่มีสถานบันเทิงประเภทคลับ บาร์ ร้านเหล้า ร้านคาราโอเกะ หรือสถานบริการทางเพศเช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ คนอิหร่านจึงนิยมหย่อนใจด้วยการดูหนัง ดูละคร หรือชมการแสดงดนตรีกันมาก แต่จากการที่หนังอิหร่านกลุ่มที่ได้รับความนิยมในเวทีสากล มักมีเนื้อหา กล่าวถึงสังคมอิหร่านในด้านลบ หนังกลุ่มนี้หลายเรื่องจึงถูกแบน ไม่ได้เข้าฉายในประเทศบ้านเกิด

จากการสอบถามคนไทยที่อยู่ในอิหร่านหรือคนอิหร่านเอง พบว่าคนอิหร่านส่วนใหญ่นิยมดูหนังแนวตลาด เช่น หนังบู๊ หนังตลก หนังรักโศก มากกว่าหนังกลุ่มที่ได้รับความนิยมระดับนานาชาติ ซึ่งส่วนใหญ่มีแต่นักศึกษามหาวิทยาลัยที่ตามดู อีกทั้งโรงหนังในอิหร่านก็มักฉายแต่หนังแนวตลาดเป็นส่วนใหญ่

นอกจากนั้นช่วงหลายปีที่ผ่านมา เริ่มมีหนังจากประเทศอเมริกาหรือที่เรียกว่า หนังฮอลลีวูด เข้ามาสู่อิหร่านหลายเรื่อง ทั้งในรูปของหนังที่ฉายในโรงภาพยนตร์ รวมทั้งในรูปของวีซีดีหรือดีวีดี หนังฮอลลีวูดที่ได้รับความนิยมและคนอิหร่านพูดถึงมากที่สุดคือเรื่อง Titanic และล่าสุดหนังเรื่อง Terminator 3 และ Kill Bill ก็มีโอกาสเข้าฉายในโรงภาพยนตร์อิหร่านอีกด้วย ปรากฏการณ์นี้บอกราวว่าอิหร่านเริ่มเปิดรับวัฒนธรรมจากตะวันตกมากขึ้น รวมทั้งจากประเทศอเมริกาที่ได้ชื่อว่าเป็นคู่กรณีสำคัญด้วย

ในประเทศไทย การแสวงหาหนังอิหร่านดูอาจต้องใช้ความขวนขวายบ้าง เพราะมีร้านให้เช่าวิดีโอเพียงไม่กี่ร้านที่มีหนังอิหร่านให้เลือก วิดีโอหนังอิหร่านมีวางขายเฉพาะแผงใต้ดินบางแผง ตามโรงหนังชั้นดีแทบไม่มีหนังอิหร่านเข้าฉาย ยกเว้นช่วงเทศกาลภาพยนตร์นานาชาติกรุงเทพฯ ซึ่งจัดปีละครั้ง และมีโปรแกรมหนังอิหร่านให้เลือกชมค่อนข้างจุใจ

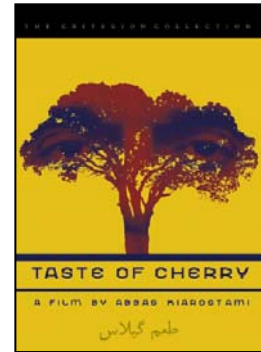
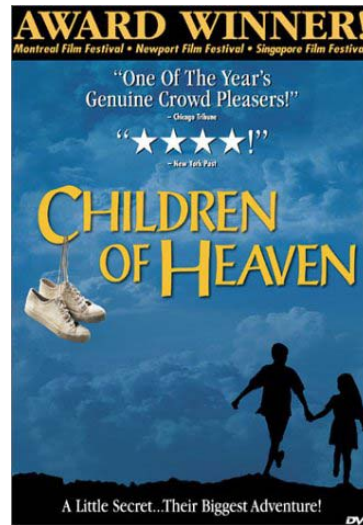
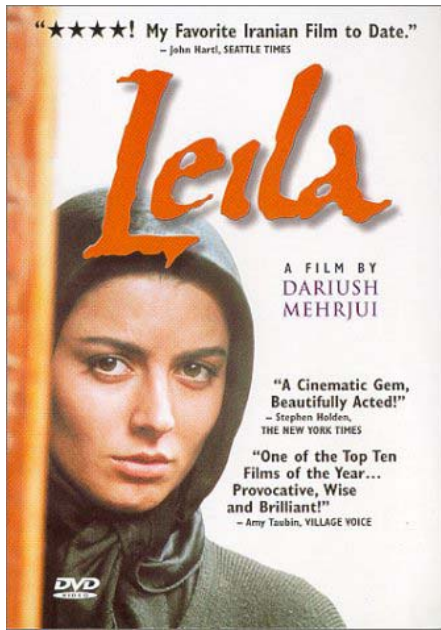
หากใครกำลังเฝ้ารอหนังประเภทโศกพิราตระการตา ไซเบอร์เทคนิคพิสดารพันลึก หนังที่เต็มไปด้วยความรุนแรง เลือดท่วมจอ หรือหนังที่จูงใจบีบคั้นอารมณ์ หวังเรียกน้ำตาคนดู หนังอิหร่านที่เรียบง่ายแต่มีเสน่ห์ และเข้าถึงความเป็นมนุษย์อย่างลุ่มลึก คงเป็นทางเลือกที่น่าลอง

และมันอาจทำให้เรารู้จักประเทศอิหร่านได้ดีขึ้น

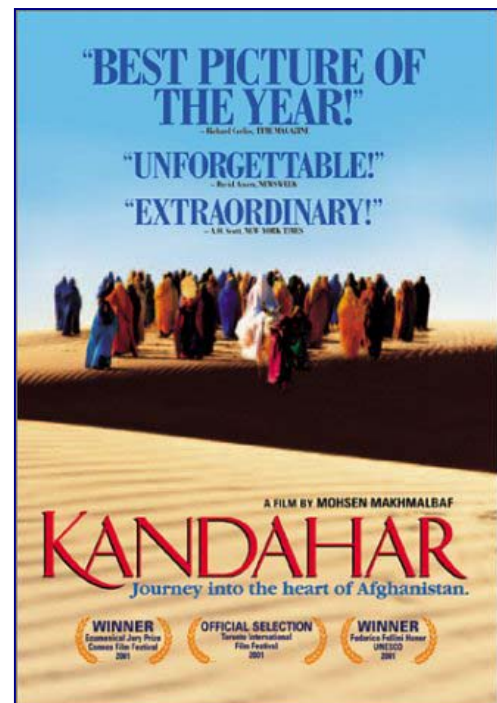
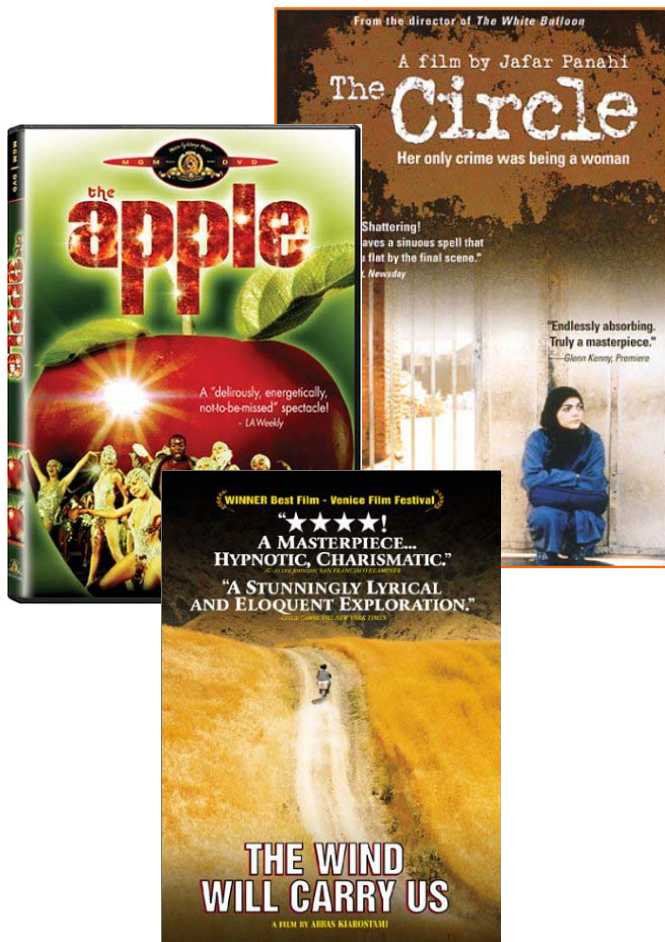

(บน, ล่าง) ประเทศอิหร่านไม่มีสถานบันเทิง เช่น ผับ บาร์ เช่นโลกตะวันตก
ชาวอิหร่านมักพักผ่อนหย่อนใจด้วยการพาครอบครัวไปดูหนัง

ส่วนหนึ่งของหนังอิหร่านที่ได้รับรางวัลจากเทศกาลภาพยนตร์ระดับโลก

ประวัติศาสตร์เกบตักที่อิหร่าน ย้อนรอยสายสัมพันธ์ไทย-อิหร่าน

สุดารา สุจฉายา

บนท้องถนนของเมืองกุม เราจะเห็นกลุ่มก้อนสีดำเคลื่อนไหวไปมา ขณะที่สีอื่น ๆ ดูจะเห็นได้ยากเต็มที เพราะผู้หญิงเมืองนี้นิยมที่จะคลุมชาดอร์ (chador) สีดำมิดชิด แม้อากาศจะร้อนกว่าเตหะรานที่อยู่ห่างราว 140 กิโลเมตร และผู้ชายส่วนใหญ่ก็จะสวมเสื้อคลุมสีดำหรือไม่ก็สีน้ำตาล พร้อมผ้าโพกศีรษะที่บ่งบอกความเป็นผู้รู้ด้านศาสนา เพราะเมืองนี้ได้ชื่อว่าเป็น Holy Land หรือเมืองศักดิ์สิทธิ์ด้านศาสนา เนื่องจากท่านหญิงมะซุมะฮ์ซึ่งเป็นน้องสาวของอิหม่ามอะลี อัล ริฎอ--อิหม่ามท่านที่ 8 ของชาวมุสลิมนิกายชีอะห์ ได้มาเสียชีวิต ณ เมืองนี้ จึงทำให้เมืองดังกล่าวกลายเป็นที่อ้างอิงทางประวัติศาสตร์ศาสนา และยังเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาด้านศาสนาและวัฒนธรรมอิสลามด้วย โดยเฉพาะเป็นแหล่งรวมของสำนักและสถาบันการเรียนรู้ในสาขาศาสนาวิทยาโดยตรงของนักเรียนทางศาสนา ผู้รู้ทางศาสนา และการจัดพิมพ์ตำราทางด้านวรรณกรรมอิสลามออกเผยแพร่ไปยังประเทศต่าง ๆ จนบางครั้งถึงกับเปรียบเปรยเมืองกุม ว่า “เป็นวาติกันของโลกอิสลาม” เลยทีเดียว

แต่นั่นก็หาใช่ประเด็นสำคัญที่เรามุ่งมันเดินทางมา หากเมืองแห่งนี้จะมีจุดเริ่มต้นของแขกมะหัง¹ สองคนพี่น้อง ที่เดินทางเข้าไปตั้งห้างค้าขายในกรุงศรีอยุธยาเมื่อ 400 ปีก่อน และหนึ่งในจำนวนนั้นได้กลายเป็นต้นตระกูลของขุนนางไทยที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ของประเทศไทย

สายสัมพันธ์อันยาวไกล

อิหร่านหรือเปอร์เซียในอดีต ไม่ได้เพียงมีความสัมพันธ์กับไทยเมื่อ 400 ปีก่อนเท่านั้น หากแต่ก่อนหน้านั้นได้มีหลักฐานเอกสารอันบ่งชี้ชัดเจน เพียงแต่พบร่องรอยที่บอกถึงการเข้ามาของพ่อค้าชาว

¹ เป็นคำที่ชาวสยามในสมัยอยุธยาเรียกมุสลิมกลุ่มอินโด-อิหร่าน อันประกอบด้วยมุสลิมเชื้อสายอิหร่าน อาหรับ เติร์ก และอินเดีย ที่ผสมผสานกลมกลืนทางสายเลือดและวัฒนธรรม และบางครั้งก็ยังเรียกว่า แขกเทศแขกใหญ่ และแขกเจ้าเงินอีกด้วย โดยเฉพาะคำหลังนี้เป็นคำที่ใช้เรียกเพื่อบ่งบอกว่าชนกลุ่มนี้นับถือศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์

เปอร์เซียและอาหรับในดินแดนสยามตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์แล้ว ดังปรากฏโบราณวัตถุจำนวนมาก อย่างเหรียญกษาปณ์ ดวงตรา ลูกปัด ข้าวของเครื่องใช้ และประติมากรรม ตามแหล่งโบราณคดีต่างๆ ทั้งนี้เนื่องจากชาวเปอร์เซียและอาหรับรุ่งเรืองในวิทยาการการเดินทางเรือมาแต่โบราณกาล จึงเป็นชนชาติแรก ๆ ที่เดินทางมาค้าขายในดินแดนแถบอุษาคเนย์ นอกจากนี้ในด้านภาษายังพบคำว่า “ปสาน” ในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยหลักที่ 1 ซึ่งนักวิชาการให้ความเห็นว่ามาจากคำว่า “บอซาร์” หรือ บาชาร์ ที่แปลว่า ตลาดห้องแถว ตลาดขายของแห้ง ในภาษาเปอร์เซียนั่นเอง

ความสัมพันธ์ที่สืบเนื่องยาวไกลเช่นนี้ ย่อมต้องส่งอิทธิพลทางวัฒนธรรมระหว่างกัน โดยเฉพาะอิหร่านหรือเปอร์เซียเป็นชาติที่รุ่งเรืองทางอารยธรรมมาแต่โบราณกาล เมื่อทำการค้าติดต่อกับชาติอื่น ๆ จึงนำวัฒนธรรมและวิทยาการที่ก้าวหน้าต่าง ๆ เข้าไปเผยแพร่ ในประเทศไทย อิทธิพลทางวัฒนธรรมของอิหร่านเข้ามามีบทบาทอย่างมากในสมัยอยุธยา โดยเฉพาะยุคสมเด็จพระเจ้าปราสาททองและสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ที่ชาวเปอร์เซียได้ดำรงตำแหน่งขุนนางมีอิทธิพลสูงในราชสำนัก ส่งผลให้ประชามชนชาวเปอร์เซียในกรุงศรีอยุธยาขยายตัวอย่างรวดเร็วและเข้มแข็ง ถึงกับได้เข้ามามีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในราชสำนักอยุธยาบางยุคสมัย เช่น กรณีการขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งในหนังสือ *สำเภาภักดีศรีสุลต่าน* ที่อับนิมุฮัมหมัด อิบรอฮิม อาลักษณ์ของคณะราชทูตเปอร์เซีย ผู้เดินทางมายังราชสำนักสยามในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ได้เขียนถึงเหตุการณ์ดังกล่าวว่า

“...ในขณะนั้นชาวอิหร่านที่มีตำแหน่งหน้าที่สำคัญ ได้ใช้ศาสนาเป็นข้ออ้างให้เข้าไปในพระราชวังได้อย่างปลอดภัย จากนั้นพวกเขาก็กระจายกันเข้าไปยึดปืนและปืนใหญ่ของกษัตริย์ เมื่อเจ้าชาย (สมเด็จพระนารายณ์ฯ) ทรงประสากับพวกอิหร่านที่อยู่ภายในได้แล้ว พระองค์ทรงร้องขึ้นว่า ‘โอ้ท่าน อาลี’ แล้วก็ทรงบุกเข้าไปจนถึงพระตำหนักของกษัตริย์”

กุม--จุดแรกของการตามรอย

จากจดหมายเหตุประจิมวงศ์กุลบุณนาค ที่เรียบเรียงโดยพระยาวรเทพ (เถื่อน) ซึ่งอ้างว่าได้เรียบเรียงขึ้นมาจากจดหมายเหตุของพระยาจุฬาราชมนตรีคนสุดท้ายของกรุงศรีอยุธยา คือพระยาจุฬาราชมนตรี (เชน) ในสมัยรัชกาลที่ 5 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ) และเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม) ได้เรียบเรียงขยายความต่อมามาก ซึ่งถือเป็นหลักฐานเอกสารเก่าสุดที่กล่าวถึงการเข้ามาของแขกชาติมะหะง่นสองพี่น้อง คือเจกอะหมัดและมุฮัมหมัดสะอิด ว่า “...เป็นชาวเมืองกูนีในแผ่นดินอาหรับ” ความข้อนี้ได้กลายเป็นที่ถกเถียงกันว่า เมืองกูนีอยู่ที่ใด และสองพี่น้องนี้เป็นชาวอาหรับหรือไร ซึ่งข้อสงสัยหลังได้ข้อยุติว่าท่านทั้งสองมิได้เป็นชาติอาหรับ หากแต่เป็นชาวเปอร์เซีย เนื่องด้วยขนบประเพณีและวัฒนธรรมที่เผยแพร่ในราชสำนักอยุธยานั้น ล้วนแสดงออกถึงความเป็น

เปอร์เซียอย่างเด่นชัด ไม่ว่าจะเป็นภาษา การแต่งกาย และจารีตประเพณีในศาสนาที่ลูกหลานของชนเหล่านั้นยังคงนับถือสืบต่อมาถึงปัจจุบัน คืออิสลามนิกายชีอะห์ อิษนาอะชารี² อันเป็นศาสนาประจำชาติอิหร่านในสมัยราชวงศ์ซาฟาวิด (Safavid) ที่อยู่ร่วมสมัยกับท่านเจกอะหมัด ส่วนเมืองกุนีนนั้นกลับไม่ปรากฏพบในประเทศอิหร่านปัจจุบัน จึงมีผู้ตั้งข้อสังเกตว่าเมืองนี้อาจถูกเปลี่ยนชื่อไปเป็นอื่นแล้ว กระทั่งเมื่อคุณสิริ ตั้งตรงจิตร เขียนเอกสารเรื่องเจ้าพระยาบวรราชนายก (เจกอะหมัด) ปฐมจุฬาราชมนตรี ซึ่งประวัติและการค้นหุลุมฝังศพ ที่ระลึกในการชุมนุมพี่น้องวงศ์เจกอะหมัด เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2520 ระบุว่า “มีชาวอิหร่าน ชื่อ ‘เจกอะหมัด’ บางแห่งเขียน ‘เซคอะหมัด’ หรือ ‘ซัยคอะหมัด’ เกิด พ.ศ. 2086 (ค.ศ. 1543 : ฮ.ศ. 963) ณ ตำบลปาอีเนซาฮาร เมืองกุม เดินทางเข้ามายังกรุง ศรีอยุธยา ...” นับแต่นั้นเอกสารสมัยหลัง ต่างก็ยึดถือเอา “กุม” เป็นเมืองที่เจกอะหมัดเดินทางมา

เมืองกุมตั้งอยู่บนที่ราบต่ำทางตอนเหนือของเดหะรานในจังหวัดกุม ที่ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นแคว้นหลังจากการปฏิวัติอิสลามในยุคอิหม่ามโคมัยนีนี้เอง ตลอดระยะการเดินทางสู่เมืองกุมจะผ่านภูมิประเทศที่แห้งแล้งอันปกคลุมไปด้วยกองเกลือและยิปซัม รวมทั้งหินละลายจากภูเขาไฟ และเมื่อใกล้เข้าเมืองจะผ่านทะเลเกลือ (Salt Lake) ที่เป็นทะเลสาบน้ำเค็มจัด เห็นชาวโพลนไปทั่วทั้งทะเลสาบ ซึ่งอาจเป็นเหตุให้น้ำประปาในเมืองกุมเป็นน้ำกร่อย น้ำจืดที่ใช้บริโภคจึงมีราคาสูง เพราะต้องนำเข้าน้ำขวดมาจากเมืองอื่น

จุดหมายแรกของการตามรอยก็คือ ห้องสมุดอาตุลเลาะห์ อัล อุซมา มาราชี นาจาฟี (The Public Library of Ayatallah Al-Uzma Marashi Najafi) ที่เป็นต้นเรื่องว่าท่านเจกอะหมัดเป็นชาวเมืองกุม เนื่องจากเมื่อราวปี พ.ศ. 2520 ได้มีคณะคนไทยที่นำโดยนาวาเอก สุพาสนา สุวกุล ร.น. พร้อมคุณพิมล ช่างวิเศษ อิหม่ามมัศยิดมัจญ์ธรรม ได้ไปประกอบพิธีฮัจญ์ และขากลับแวะไปยังเมืองกุม เพื่อเยี่ยมเยียนนักเรียนไทยที่ศึกษาอยู่ ณ ที่นั่น คณะดังกล่าวได้ไปยังห้องสมุดแห่งนี้ และได้มีโอกาสพบกับอาตุลเลาะห์ ซัยยิด อัล อุซมา มาราชี นาจาฟี ผู้ก่อตั้ง และเป็นนักประวัติศาสตร์ที่เชี่ยวชาญด้านการค้นคว้าประวัติบุคคล ซึ่งได้รับการยอมรับอย่างมากคนหนึ่งของประเทศอิหร่าน ในครั้งนั้นท่านอาตุลเลาะห์ นาจาฟี ชี้ชัดว่า เจกอะหมัดอยู่ที่เมืองกุมด้านปาอีเนซาฮาร คือตอนใต้ของเมืองตรงบริเวณที่เคยเป็นย่านเมืองเก่า ซึ่งวันนี้อยู่บริเวณถนนออซาร์ต โดยท่านมีเอกสารการค้นคว้าเรื่องนี้ที่บันทึกด้วยลายมือเขียนของท่านเองเก็บไว้ในห้องสมุดนี้ และท่านยินดีให้ชม แต่เนื่องจากคณะคนไทยกลุ่มนี้ไม่มีเวลามากนักในการเยี่ยมชม จึงไม่มีโอกาสได้เห็น

² ชีอะห์ อิษนาอะชารี คือ มุสลิมนิกายชีอะห์ที่นับถืออิหม่าม 12 ท่าน ซึ่งเป็นผู้สืบเชื้อสายโดยตรงมาจากการสมรสของอิหม่ามอาลีและท่านหญิงฟาติมะห์ ผู้เป็นธิดาของศาสดามุฮัมมัด กลุ่มอิษนาอะชารีเชื่อว่า พระเจ้าได้ทรงแต่งตั้งอิหม่าม 12 ท่านผู้บริสุทธิ์ให้เป็นผู้นำของมวลมนุษย

นี่จึงเป็นเป้าหมายสำคัญที่จะมาขอชมหลักฐานเอกสารเพื่อยืนยันถึงข้อถกเถียงต่าง ๆ แต่เนื่องจากตัวท่านอายุตลเถาะห์ นาจาฟี ได้เสียชีวิตไปแล้ว ทั้งการติดต่อเพื่อขอเอกสารดังกล่าวและการขอเข้าพบ ดร. ชัยยิต มหะมุด มาราซี บุตรชายของท่านนาจาฟี ที่ดำรงตำแหน่งเป็นประธานห้องสมุดแทน ไม่อาจทำได้โดยง่าย เนื่องจากความไม่รู้ในธรรมเนียมของคนอิหร่านที่ต้องอาศัยการติดต่ออย่างเป็นทางการ มีหน่วยงานหรือผู้รับรองชัดเจน และใช้เวลาในการพิจารณาอนุมัติ จึงทำให้เราพลาดโอกาสศึกษาและเมื่อหวนกลับมาหลังจากดำเนินเรื่องติดต่อขอเข้าพบอีกครั้ง เราก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จ มีโอกาสเพียงได้เข้าชมและเรียนรู้ระบบการทำงานของห้องสมุด ทั้งได้พบ ดร. ชัยยิต มหะมุด มาราซี เพียงช่วงเวลาสั้น ๆ พร้อมกับคำยืนยันว่าเอกสารการค้นคว้าเรื่องดังกล่าวของอายุตลเถาะห์ นาจาฟี มีอยู่จริง รวมถึงเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเมืองไทย ซึ่งท่านยินดีให้คนไทยได้มาศึกษาเอกสารเหล่านี้ในโอกาสต่อไป

คณะของเราจึงเบนเข็มไปพบเชค ญะฮ์ฟัร อัล ฮาดิยฺ ผู้เป็นนักการศาสนา นักเขียน และอาจารย์ด้านประวัติศาสตร์อิสลามศึกษา ที่สอนศาสนาเปรียบเทียบในสถาบันสอนศาสนาแห่งหนึ่งของเมืองกุม ท่านสนใจศึกษาเกี่ยวกับเจกอะหมัดและเคยเดินทางมาเมืองไทย ตลอดจนเมืองอื่น ๆ ในภูมิภาคนี้ เชค ญะฮ์ฟัร กล่าวถึงการศึกษาค้นคว้าของท่านว่า ท่านเชื่อว่าเจกอะหมัดมิใช่พ่อค้าหากเป็นผู้รู้ทางด้านศาสนาที่เดินทางไปเพื่อเป้าหมายการเผยแผ่ศาสนาอิสลามมากกว่า โดยมีข้อสนับสนุนจากที่เรียกท่านว่า “เจก” ซึ่งในภาษาอาหรับ หมายถึงหัวหน้าเผ่า แต่ภาษาเปอร์เซียหมายถึงผู้มีความรู้แตกฉานในด้านศาสนา คนที่เป็น “เจก” หรือ “เชค” นี้ จะโพกผ้าสะระบันสีขาวบอกสถานะ ซึ่งปัจจุบันในอิหร่านก็ยังคงยึดถือปฏิบัติอยู่ อีกทั้งเมืองกุมในเวลานั้นเป็นเมืองศาสนาอยู่แล้ว มีนักปราชญ์ ผู้รู้คงแก่เรียนในวิชาศาสนามารวมกันอยู่มากมาย อาจถือเป็นศูนย์กลางของชีอะห์ก่อนที่จะรุ่งเรืองซึ่งฟาวิดจะประกาศเป็นศาสนาประจำชาติก็ได้ และเมื่อศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์ได้กลายเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว ในช่วงระยะเวลาคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถือเป็นยุคทองของการเคลื่อนไหวเผยแผ่ศาสนาอิสลามแนวทางดังกล่าว นักปราชญ์ชาวอิหร่านจึงมุ่งเดินทางออกไปทั่วทุกมุมโลก เพราะราชวงศ์ซาฟาวิดได้ให้การสนับสนุนและเป็นราชวงศ์ที่ทำสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศมากที่สุด ตัวท่านเองนั้นได้พบร่องรอยของการเผยแผ่ศาสนาโดยนักปราชญ์ชาวอิหร่านที่เดินทางไปในสถานะพ่อค้าตามประเทศต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในจีน อินเดีย ปากีสถาน อินโดนีเซีย ศรีลังกา สิงคโปร์ หรือแม้แต่ในประเทศแถบแอฟริกา สอดคล้องกับการศึกษาของ ดร. จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์ ที่กล่าวว่า เจกอะหมัดเป็นหัวหน้าของพวกพ่อค้า ซึ่งในภาษาอิหร่านเรียกว่า “ซูดาการ์ราชา” ซึ่งมีลักษณะพ่อค้ากึ่งทหาร คนกลุ่มนี้ได้รับการสนับสนุนจากซาห์แห่งราชวงศ์ซาฟาวิดให้เดินทางออกไปตั้งถิ่นฐานตามภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อขยายอิทธิพลของอิหร่านทางด้านศาสนาและการค้า คนกลุ่มนี้เข้าไปรับราชการในราชสำนักของรัฐต่าง ๆ ในอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการด้านการค้า การปกครอง การทหาร และกิจการภายในราชสำนัก

ในประเทศไทย จากบันทึกของชาวต่างชาติระบุว่าในคริสต์ศตวรรษที่ 16 มีชาวเปอร์เซียที่เดินทางเข้ามาติดต่อกับชาวยุทธยามิไม่มากนัก แต่พอถึงคริสต์ศตวรรษที่ 17 จำนวนประชากรแขกมัวร์³ ที่อยุธยาเพิ่มขึ้นเท่ากับพ่อค้าจีน เช่นเดียวกับบันทึกของบาทหลวงตาชาร์ดเกี่ยวกับงานตามไฟของพวกแขกมัวร์ว่า

“...ขบวนแห่มีผู้คนเข้าร่วมขบวนกว่าสองพันคน.....มีคนสยามเป็นอันมากทั้งชายหญิงทุกวัยที่นับถือศาสนาพระมะหะหมัด ด้วยว่านับตั้งแต่มีพวกแขกมัวร์เข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรแล้ว ก็มีคนพื้นเมืองไปเข้าศาสนาตนได้มิใช่น้อย”

จากนั้นคณะของเราได้ไปยังเขตเมืองเก่าบนถนนออซาร์ด ในบริเวณดังกล่าวยังคงมีสภาพบ้านเรือนเก่าที่ทำด้วยดินโคลนไปกับบ้านเรือนแบบใหม่ ปากทางเข้าย่านมีอาคารโรงเรียนสอนศาสนาในลักษณะที่เรียกว่า ฮาวเซฮ์ (Howzeh) ซึ่งมีอายุราว 800 ปีปิดตายอยู่ ชื่อ Qeyaseyeh ชาวบ้านแถวนั้นบอกเล่าว่าทางการกำลังมีโครงการจะทำการบูรณะโบราณสถานดังกล่าว ย่านนี้ในช่วงสงครามกับอิรักโดนระเบิดถล่มไปไม่น้อย กำแพงเมืองเก่าและบ้านเก่าหลายหลังพินาศไปในเวลานั้น จึงมีบ้านตึกแบบใหม่แทรกอยู่ทั่วไป เมื่อเดินลึกเข้าไปจะเห็นหอนาเรต⁴ เก่าอยู่ใกล้วงเวียนที่ทำเป็นหลังคาโดมคลุม ด้านหนึ่งสามารถแยกเข้าสู่บาซาร์หรือย่านตลาดเก่าแก่ของกุม ที่วันนี้เป็นตลาดสดขายผัก ผลไม้ เนื้อสัตว์ ส่วนทางแยกอีกทางจะไปสู่มัสยิดญูเมะ ซึ่งกล่าวว่าเป็นมัสยิดที่เก่าแก่ที่สุดในเมืองกุม และปัจจุบันก็เป็นมัสยิดกลางที่ชาวเมืองกุมจะมาละหมาดร่วมกันในวันศุกร์ ตรงข้ามมัสยิดนี้เป็นโรงเรียนสอนศาสนาแบบดั้งเดิมชื่อ Naseriyeh มีอายุราว 140 ปี และยังเปิดทำการเรียนการสอนอยู่ บริเวณย่านเก่าแห่งนี้มีอาณาบริเวณไม่กว้างขวางนัก ดูสงบเงียบ และเต็มไปด้วยซอยเล็กซอยน้อยที่ตัดแยกเข้าสู่บ้านเรือน อันเป็นลักษณะเดียวกับที่พบในย่านชุมชนเก่าแก่ของกรุงเทพฯ เช่นกัน

หอมกลิ่นกุหลาบที่กัมซาร์

“ของที่จะฝากมาให้คอนสตันติน ฟอลคอนนั้น จะเป็นสุราเมืองเปอร์เซีย 2-3 หีบ น้ำดอกไม้มเทศ ผลไม้เมืองเปอร์เซีย”

³ คำว่า “มัวร์” เป็นคำที่ชาวโปรตุเกสและสเปนใช้เรียกผู้นับถือศาสนาอิสลามที่มาจากแอฟริกาตะวันออก ตะวันออกกลาง เอเชียกลาง และอินเดีย เมื่อชาวตะวันตกชาติอื่นเข้ามายังเอเชียในตอนหลัง ก็เอานิยาม คำว่า มัวร์ ของชาวโปรตุเกสและสเปนมาใช้

⁴ หอนาเรตหมายถึงอาคารหรือหอคอยสูง ซึ่งเป็นอาคารประกอบของมัสยิด และส่วนใหญ่เป็นสถานที่ที่ใช้แจ้งเวลาละหมาด มินาเรต มาจากภาษาอาหรับ แต่ในภาษาเปอร์เซียจะเรียก นิมา โซเมีย อีซาส หรือโกลด์-สเตอร์ และในบางครั้งก็ใช้ประโยชน์ในด้านอื่น ๆ เช่น แจ้งข่าวสาร แจ้งเหตุร้าย เป็นต้น

ข้างต้นเป็นข้อความในจดหมายเหตุพ้อคำฝรั่งเศสที่ระบุถึงของฝากให้เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ (ฟอลคอน) อัครมหาเสนาบดีขณะนั้น เน้นอนว่าของฝากเหล่านี้ต้องเป็นของเลิศหรูที่ควรค่าแก่การนำฝากคนระดับเสนาบดีทีเดียว และสิ่งของดังกล่าวล้วนเป็นสินค้าที่ขึ้นชื่อของชาวเปอร์เซีย ซึ่งส่งเข้ามาจำหน่ายยังกรุงศรีอยุธยา นอกเหนือไปจากผ้าเยียรบับ ผ้าอัตลัต ผ้าย่ำมะหวาด ผ้าปัสตู ผ้าตาดทอง พรม อัลมณี และม้าเปอร์เซีย (ม้าเทศ)

ในบรรดาข้าวของนำเข้าข้างต้น คณะของเรามีโอกาสได้ไปยังเมืองอันเป็นแหล่งผลิตสินค้าที่
ราชสำนักอยุธยานำเข้าเพียงสองสิ่งเท่านั้น คือ พรม (อ่านรายละเอียดเรื่อง “พรมเปอร์เซีย การ
เดินทางของลวดลายอันวิจิตร”) กับน้ำดอกไม้มเทศ หรือที่ชาวสยามมักเรียกอีกอย่างว่า น้ำกุหลาบ ดัง
ปรากฏกล่าวถึง ในวรรณคดีหลายต่อหลายเรื่อง อาทิ อิเหนา

“ไขสุหร่ายหยดย้อยเป็นผอยฟอง อาบละอองต้องพระองค์ดังสายฝน
น้ำกุหลาบหอมฟุ้งจรุญปน ทรงศคนธาประทีนกลิ่นไอฟาร”

คำว่า กุหลาบ นั้น เป็นคำที่มาจากภาษาเปอร์เซีย แต่มีได้หมายความถึง ดอกกุหลาบ อย่างที่เราเรียกขาน หากหมายถึงน้ำดอกไม้ เพราะดอกไม้ ในภาษาเปอร์เซียเรียก กู้ล () ส่วนคำว่า น้ำ คือ ออบ () เมื่อเรียกน้ำดอกไม้ ก็คือ กู้ลอบ () ซึ่งคนไทยออกเสียงเพี้ยนเป็น กุหลาบ และเนื่องจากน้ำดอกไม้ที่ส่งเข้ามาขายติดฉลากเป็นภาพวาดดอกกุหลาบ คนไทยจึงอาจเข้าใจว่า ดอกไม้ชนิดนี้เรียกขานเช่นนั้น และโดยแท้จริงแล้ว น้ำนั้นก็คือน้ำที่กลั่นจากดอกกุหลาบจริง ๆ

แหล่งผลิตน้ำดอกไม้ที่คณะของเราไปเยี่ยมชมอยู่ไม่ไกลจากเมืองกุมมานัก ชื่อเมืองกัมซาร์ ในแคว้นอิสฟาฮาน เมืองนี้ผลิตน้ำกุหลาบมากกว่า 750 ปี และยังคงผลิตเป็นสินค้าส่งออกสำคัญในปัจจุบัน จนกล่าวได้ว่าในทุก 10 หลังคาเรือนจะมีหนึ่งบ้านที่ผลิตน้ำกุหลาบ ปัจจุบันชาวเมืองกัมซาร์ ราวร้อยละ 40 ผลิตน้ำกุหลาบเป็นอาชีพ และมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากกำลังได้รับการส่งเสริมจากรัฐ และในเดือนพฤษภาคม ปี ค.ศ. 2001 ก็ได้มีการจัดเทศกาลน้ำกุหลาบขึ้นเป็นครั้งแรก เพื่อเป็นการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาชมดอกกุหลาบที่กำลังผลิบานและกระบวนการผลิตน้ำกุหลาบ ซึ่งน่าเสียดายที่เราเดินทางไปหลังจากเทศกาลดังกล่าวผ่านไปแล้ว และเป็นเวลาเดียวกับที่สิ้นสุดฤดูกาลผลิตน้ำกุหลาบอีกด้วย เราจึงได้แต่พูดคุยถึงขั้นตอนการผลิตและชมการผลิตน้ำดอกไม้ชนิดอื่นที่มีกระบวนการผลิตไม่แตกต่างกัน ซึ่งชาวกัมซาร์ทำเพื่อเสริมรายได้ เพราะการผลิตน้ำกุหลาบเพียงอย่างเดียวในช่วงระยะเวลาแค่ 2-3 เดือน ไม่สามารถทำให้ครองชีพอยู่ได้ จึงต้องทำงานอื่น ๆ เสริม ไม่ว่าจะเป็นผลิตน้ำสมุนไพรรอพรหม หรือเลี้ยงผึ้งเพื่อเก็บน้ำผึ้งขาย

กัมขาร์เป็นเมืองเล็ก ๆ ที่ตั้งอยู่ในหุบเขาอันแวดล้อมไปด้วยต้นไม้ใหญ่น้อยเขียวขจี จึงมีอากาศเย็นสบาย ชาวบ้านที่นี่ส่วนใหญ่ทำสวน ไม่เป็นสวนผลไม้ก็เป็นสวนดอกไม้ โดยเฉพาะสวน

กุหลาบพันธุ์โมฮัมมาดี ซึ่งเป็นพันธุ์เดียวเท่านั้นที่ใช้ในกระบวนการผลิตน้ำกุหลาบ สิ่งแรกที่คุณมาเยือนเมืองนี้จะประทับใจแต่เริ่มเดินทางเข้าสู่เมืองก็คือ กลิ่นหอมอ่อน ๆ ของดอกไม้อันเกิดจากกระบวนการผลิตน้ำดอกไม้ที่ซจรขยายไปทั่วทุกมุมเมือง

อากามุสตาฟา เจ้าของบ้านที่ผลิตน้ำดอกไม้เทศน์เราเข้าไปยังห้องกลั่นที่มีหม้อทองแดงขนาดใหญ่ตั้งเรียงกันอยู่สามใบ ซึ่งกำลังต้มกลั่นดอกไม้ที่เป็นสมุนไพรชนิดหนึ่ง เพื่อนำไปเป็นกระสายยา เพราะหม้อฤดูเก็บเกี่ยวดอกกุหลาบที่จะเก็บมาผลิตน้ำกุหลาบแล้ว ดอกกุหลาบพันธุ์โมฮัมมาดีเป็นกุหลาบพันธุ์พื้นเมืองของกัมซาร์โดยเฉพาะ ลำต้นใหญ่และมีฤดูกาลออกดอกเพียงชั่วระยะเวลาสั้น ๆ คือระหว่าง เดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน ดังนั้นการผลิตน้ำกุหลาบจึงมีกระบวนการผลิตที่ต้องทำแข่งกับเวลาเสมอ เพื่อให้ไม่ให้ออกดอกกุหลาบต้องแห้งเสียหายไปก่อน

กระบวนการผลิตจะใช้ดอกกุหลาบทั้งดอก ไม่ต้องแกะกลีบ บรรจุลงในหม้อทองแดงซึ่งตั้งอยู่บนเตาไฟ โดยใช้แก๊สธรรมชาติเป็นเชื้อเพลิงหรือไม่อาจเป็นน้ำมันเบนซินหรือฟีนอยล์ในอดีตรวมอยู่ใบบางหนึ่ง ๆ จะใช้ดอกกุหลาบประมาณ 30 กิโลกรัมต่อน้ำ 60 ลิตร แล้วต้มจนเดือดเกิดเป็นไอน้ำไหลขึ้นไปตามท่อโลหะที่ต่อเชื่อมกับส่วนฝา ไอน้ำเมื่อไหลมาตามท่อถึงช่วงที่ท่อหักศอก แรงดันไอน้ำจะลดลง และเมื่อไอน้ำไหลลงมายังที่ตั้งอยู่ในน้ำเย็น ซึ่งมีการไหลเวียนของน้ำโดยตลอด ไอน้ำก็จะกลั่นเป็นหยดน้ำตกลงในถังดังกล่าว ซึ่งต้องใช้เวลาดำต่อหม้อประมาณห้าชั่วโมง แล้วจึงนำหม้อลงจากเตาเพื่อเทดอกกุหลาบที่ต้มแล้วทิ้ง ล้างหม้อให้สะอาดเพื่อบรรจุดอกกุหลาบและน้ำสำหรับต้มครั้งใหม่

น้ำประมาณ 60 ลิตรต่อหม้อ จะได้น้ำกุหลาบราว 40 ลิตร ส่วนอีก 20 ลิตรจะทิ้งเหลือไว้ในหม้อกันไม่ให้หม้อแห้งไหม้ ถังน้ำกุหลาบที่ได้จะถูกนำออกมาวางทิ้งไว้ให้เย็นราวสองชั่วโมง น้ำกุหลาบที่เย็นแล้วจะแยกน้ำมันลอยขึ้นมาจับข้างบน จากนั้นก็จะใช้เครื่องมือดูดเอาน้ำกุหลาบด้านล่างใส่ลงในแกลลอน เปลี่ยนถ่ายจนน้ำเหลืออยู่ราว 1 ลิตร แล้วนำไปเทผ่านผ้ากรองที่ละเอียดจนหมดก็จะได้น้ำมันกุหลาบ ซึ่งแต่ละหม้อจะได้ปริมาณเพียงเล็กน้อย หัวน้ำมันดังกล่าวนำไปผสมทำน้ำหอม เครื่องสำอาง ซึ่งจะขายได้ราคาสูงกว่าน้ำกุหลาบที่เอาไปทำน้ำหวานใส่ขนม ไอศกรีม แทรกเป็นกระสายยาหรือนำไปใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา เช่น นำไปพรมลงบนหินกาบาสเมื่อไปทำฮัจญ์ ใช้ในพิธีมุฮัรรอม⁵ หรือนำไปพรมบนหลุมฝังศพของผู้ล่วงลับในสุสาน

ตามบ้านต่าง ๆ ที่ผลิตน้ำกุหลาบจะมีสวนกุหลาบของตนเอง อย่างบ้านอากามุสตาฟามีพื้นที่ปลูก 6,000 ตารางเมตร ซึ่งทุก 1,000 ตารางเมตรเขาจะได้ผลผลิตกุหลาบ 500 กิโลกรัมในสองเดือน

⁵ คือพิธีมะหะร่าหรือเต็นเจ้าเซิน ที่เป็นพิธีกรรมของชาวมุสลิมนิกายชีอะห์ที่จัดขึ้นเพื่อรำลึกถึงการเสียชีวิตของอิหม่ามฮุเซน อิหม่ามคนสำคัญของมุสลิมนิกายชีอะห์ที่ถูกสังหาร ณ ตำบลกัลลาร่า ตรงกับเดือนมะหะร่าหรือมุฮัรรอม อันเป็นเดือนแรกตามปฏิทินอิสลาม

และเขาจะซื้อกุหลาบเพิ่มเติมจากเพื่อนบ้านที่ปลูกมากหรือไม่สามารถผลิตได้ทัน เพราะแต่ละบ้านจะมีหม้อกลั่นมากน้อยขึ้นอยู่กับฐานะ บางบ้านอาจมีมากถึง ๒๐ หม้อกลั่น ซึ่งก็ต้องมีคนควบคุมการผลิตมากขึ้นด้วย เพราะการผลิตน้ำกุหลาบเป็นงานที่อากามุस्ताฟายืนยันว่า “หนัก” เพราะต้องอดหลับอดนอนดูแลเชื้อเพลิงไม่ให้หมด เปลี่ยนถ่ายน้ำและคอยต้มใหม่ตลอดสองเดือนของฤดูการผลิตทั้งกลางวันกลางคืน เพื่อแข่งกับเวลาที่ดอกกุหลาบจะโรยลง ดังนั้นผู้ควบคุมการผลิตจึงมักเป็นผู้ชาย เพราะต้องอาศัยกำลังและความอดทนสูง

น้ำกุหลาบของแต่ละบ้านนั้นไม่แตกต่างกัน แต่จะมีคุณภาพดีหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับกระบวนการผลิต ดังนั้นตลาดที่ติดบนขวดน้ำกุหลาบของแต่ละยี่ห้อ จะมีชื่อตระกูลผู้ผลิตเป็นเครื่องหมายประกันคุณภาพ ปัจจุบันนอกจากเมืองกัมซาร์ที่ผลิตน้ำกุหลาบแล้ว ช่วงสี่ปีที่ผ่านมาการผลิตก็เริ่มขยายตัวไปยังเมืองรอบข้างด้วย

อิสฟาฮานกับราชทูตสยาม

“อิสฟาฮาน นิสฟีญาฮาน” (Esfahan nesf-e jahan) อิสฟาฮานประจักษ์ครั้งหนึ่งของโลก ถ้อยคำกล่าวเปรียบเปรยของชาวต่างชาติที่ได้มาเยือนเมืองนี้เมื่อศตวรรษที่ 16 หาได้เกินจริงไม่ เพราะเมืองหลวงสมัยราชวงศ์ซาฟาวิด (ค.ศ. 1502-1722) แห่งนี้ยิ่งใหญ่และสวยงาม ทั้งยังเป็นศูนย์กลางของการค้าขาย อุตสาหกรรม หัตถกรรม และศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของอิหร่าน โดยเฉพาะงานด้านศิลปกรรมนั้นได้รับการยกย่องว่าเจริญสูงสุดเกือบทุกด้านในยุคซาฟาวิด เฉพาะอย่างยิ่งงานสถาปัตยกรรม ที่ยังคงปรากฏให้เห็นถึงความมหัศจรรย์ของวิทยาการชั้นสูงในงานสถาปัตยกรรมในอดีต

เป็นที่ทราบดีว่าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ได้มีการส่งคณะราชทูตสยามไปยังราชสำนักเปอร์เซีย ซึ่งก็คือราชสำนักของชาห์สุลัยมาน กษัตริย์องค์ที่ 5 แห่งราชวงศ์ซาฟาวิด แห่งเมืองอิสฟาฮานนี้เอง วัฒนธรรมของเปอร์เซียที่รุ่งเรืองในราชสำนักอยู่ชุกก็อยู่ในยุคสมัยเดียวกัน อิสฟาฮานจึงเป็นร่องรอยสำคัญที่จะเรียนรู้ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในอดีตที่มีต่อกัน

จัตุรัสนักชี ญะฮอน หรือปัจจุบันเรียกว่า จัตุรัสอิหม่ามโคมันี ถือเป็นสถานที่สำคัญของเมืองอิสฟาฮาน เพราะเป็นจัตุรัสใหญ่ใจกลางเมืองที่เคยเป็นศูนย์กลางทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมของยุคซาฟาวิด ด้วยล้อมรอบไปด้วยพระราชวัง มัสยิด โรงเรียนสอนศาสนา (madrasesh) บาซาร์ (bazaar) ที่พักคนเดินทาง (caravansarie) และโรงอาบน้ำ (hammam)

อาลี กาฟู คือพระราชวังที่ตั้งตระหง่านสูงเด่นอยู่ทางทิศตะวันตกของจัตุรัส มีความสูงถึง 48 เมตร ทำเป็นตึกหกชั้น ซึ่งถือกันว่าเป็นตึกสูงแห่งแรกของอิหร่าน พระราชวังนี้สร้างขึ้นในสมัยของพระเจ้าชาห์อับบาสที่ 1 ด้วยจุดประสงค์ที่จะใช้ต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง และเป็นที่ประทับ

ทอดพระเนตรการสวนสนามหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้น ณ ลานจัตุรัส ดังนั้นบนชั้นที่สามของพระราชวังจึงสร้างเป็นระเบียงยื่นออกมาด้านหน้าเพื่อใช้เป็นที่พักทอดพระเนตรการตีกลองหลังม้า การสวนสนาม การแสดงต่าง ๆ ณ ลานจัตุรัส นอกจากนี้ยังสามารถเห็นทัศนียภาพของเมืองอิสฟาฮานโดยรอบ ซึ่งมีหอนาเรตกระจายเด่นเป็นระยะ ๆ หอดังกล่าวมิได้ใช้ประโยชน์สำหรับมัสยิดเพียงเพื่อเชิญชวนชาวมุสลิมมาร่วมละหมาดและสวดมนต์แต่อย่างเดียว หากในอดีตสร้างขึ้นเปรียบดังปราการหรือหอสังเกตการณ์ที่ทหารจะขึ้นเฝ้าดูเหตุร้ายหรือกองทัพศัตรูที่จะเข้ามารุกราน หากมีสิ่งผิดสังเกตก็จะส่งสัญญาณควันหรือไฟเป็นทอด ๆ ไปยังหอต่าง ๆ ขณะเดียวกันหอสูงเหล่านี้ยังเป็นจุดหมายตา (landmark) ให้บรรดากองคาราวานที่เดินทางมาจากที่ต่าง ๆ รู้ว่ากำลังเข้าใกล้เขตตัวเมืองและพระราชฐานแล้ว

ระเบียงที่ประทับมีเสาไม้ 18 ต้น ซึ่งทำจากซุงทั้งต้นรองรับหลังคาที่แกะสลักเป็นลวดลายและประดับกระจกอย่างสวยงาม มักคุเทศก์นำชมบอกเราว่าเดิมนั้นเสาดังกล่าวบุด้วยแผ่นทองและแผ่นเงินทั้งต้น แต่มาถูกขโมยไปหมด นอกจากนั้นระเบียงดังกล่าว ยังมีอ่างน้ำพุที่ลาดพื้นด้วยทองแดงและบุรอบอ่างด้วยหินอ่อน โดยใช้วิทยาการการทอน้ำจากภูเขาและชักน้ำขึ้นมาใช้ อันแสดงถึงความรู้เรื่องระบบไฮดรอลิกเป็นอย่างดีของชาวอิหร่าน วิธีการทอน้ำขึ้นสู่ที่สูงแล้วปล่อยให้ไหลลงมาเป็นน้ำตกเพื่อกระแสน้ำ ก็ยังปรากฏที่พระราชวัง เชเฮล โซตุน (Chehel Sotoon Palace) หรือพระราชวัง 40 เสา ซึ่งตั้งอยู่ท่ามกลางสวนขนาดใหญ่ด้านนอกของจัตุรัส ด้านหน้าของตัวพระราชวังแห่งนี้ชุดสระสี่เหลี่ยมยาว มีน้ำพุพุ่งกระจาย เพื่อให้ลมพัดผ่านน้ำก่อนพัดเข้าสู่ตัวอาคารพระราชวังช่วยให้อากาศเย็นสบาย ลักษณะการทอน้ำ ชุดสระทำน้ำพุในสวนเช่นนี้ ทำให้คิดถึงพระนารายณ์ราชินีเวศน์ที่ลพบุรี ซึ่งมีการทอน้ำจากทะเลสาบชบศรเข้ามาใช้ในวัง สร้างสระน้ำขนาดใหญ่และทำน้ำพุในพระราชอุทยานเช่นกัน ดังที่นิโกลาส์ แชรแวส บันทึกว่า

“ทางด้านซ้ายมือเป็นอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ ซึ่งจ่ายน้ำไปทั่วพระราชฐาน”

“พระตำหนักหลังนี้ (พระที่นั่งสุททาสวรรย์-ผู้เขียน) มีกำแพงปีกกาล้อมรอบ ที่มุมทั้งสี่มีสระน้ำใหญ่สี่สระ บรรจุน้ำบริสุทธิ์ เป็นที่ทรงสนานของพระเจ้าแผ่นดินภายใต้กระโจมซึ่งคลุมกัน สระน้ำที่อยู่ทางขวามือมีลักษณะคล้ายถ้ำเล็ก ๆ มีพรรณไม้เล็ก ๆ ขึ้นเขียวชอุ่มอยู่เสมอ และพรรณไม้ออกที่มีกลิ่นหอมตระหลบอบอวลอยู่ตลอดเวลา มีธารน้ำใสจ่ายน้ำให้แก่สระทั้งสี่นี้”

เป็นที่ทราบดีว่าพระราชวังเมืองละโว้ นี้ นอกจากช่างชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาช่วยก่อสร้างแล้วช่างชาวเปอร์เซียก็มีบทบาทอยู่ไม่น้อย และหากมองย้อนลึกลงไปอีกก็พบว่า ความเจริญด้านศิลปวัฒนธรรมของยุโรปนั้นพัฒนาขึ้นมาจากอิทธิพลของอารยธรรมแขกมัวร์ที่เผยแพร่เข้าไปยังตอนใต้ของยุโรป ไม่ว่าจะเป็นสเปน โปรตุเกส หรือแม้แต่ฝรั่งเศสเอง ความรุ่งเรืองของอารยธรรมอิสลามนั้น ก็มีพื้นฐานมาจากอารยธรรมกรีก โรมัน และเปอร์เซียนั่นเอง

สิ่งก่อสร้างหลายแห่งในพระราชวังอาลี กาพู และเซเฮล โซตุน แสดงร่องรอยของสถาปัตยกรรมและการประดับประดาแบบเปอร์เซีย ไม่ว่าจะเป็นการเจาะช่องโค้งของประตูหน้าต่าง ช่องกำแพง (arched nich) ซึ่งปกติช่องโพรงโค้งประดับตามกำแพงเหล่านี้มักใช้เป็นที่วางหรือเก็บของ แต่ในห้องดนตรีของพระราชวังอาลี กาพู กลับทำผนังและเพดาน เพื่อกองเสียงให้เกิดความทึบและกังวาน อยู่ภายในห้องไม่เกิดเสียงสะท้อน ส่วนที่นารายณ์ราชนิเวศน์ชั้นนี้ใช้เป็นชั้นประทับ ดังปรากฏเมื่อครั้งรัชกาลที่ 5 เสด็จพระราชดำเนินมาประทับที่พระราชนิเวศน์แห่งนี้ ในคำค้นหนึ่งทรงลงจุดไฟตามซุ้มโค้งของกำแพงวังและซุ้มประตู พระองค์ได้ตรัสชมเชยว่าสวยงามมาก นอกจากนี้ตามผนังห้องพระโรง ห้องบรรทม ของพระราชวังทั้งสองแห่งยังประดับด้วยภาพวาดที่เขียนด้วยเทคนิคลายน้ำทองและจิตรกรรมสีฝุ่น เป็นลวดลายพรรณพฤกษา การแต่งกายและวิถีชีวิตของคนในราชสำนัก ตลอดจนภาพบรรดาทูตานุทูตของประเทศต่าง ๆ ที่ได้มาเข้าเฝ้าพระเจ้าชาห์ ซึ่งพาให้วนคิดกลับไปถึงภาพจิตรกรรมที่ปรากฏอยู่ตามผนังโบสถ์วัดวาอารามในบ้านเรา การเขียนลายน้ำทองบนเครื่องถ้วย ที่ช่างละม้ายคล้ายคลึงกันจนไม่อาจบอกได้ว่าใครรับไปจากใคร หรือแม้แต่การทำอาร์กโค้งตามช่องประตูหน้าต่างที่เคยเรียนรู้ว่าเป็นศิลปะแบบกอทิกของฝรั่ง ก็เห็นที่จะไม่ใช่เสียแล้ว ด้วยศิลปะสถาปัตยกรรมแบบนี้มีให้เห็นทั่วไปในอิหร่านและโลกมุสลิม

รองศาสตราจารย์พิทยา บุญนาค ผู้ศึกษาเรื่องอิทธิพลของศิลปะเปอร์เซียในสถาปัตยกรรมอยุธยา กล่าวว่าโค้งยอดแหลมในอยุธยาเป็นโค้งแบบอิสลาม ไม่ใช่โค้งกอทิก คือโค้งด้วยการก่ออิฐให้รับน้ำหนัก ซึ่งเป็นการถ่วงน้ำหนักไปข้าง ๆ และลงสู่ผนัง ซึ่งมีลักษณะพิเศษคือเป็นโค้งแบบยอดตัดชนิดหน้อย ซึ่งปรากฏพบในอินเดีย ปากีสถาน อย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะที่พระราชวังกอกอนดาร์ในเมืองดัดคาของบังคลาเทศ แต่ไม่พบตามสิ่งก่อสร้างในอิหร่าน นอกจากมีในภาพเขียน จึงทำให้สันนิษฐานว่าโค้งแบบนี้จะมีกำเนิดในอินเดีย โดยชาวอิหร่านเป็นผู้พัฒนาขึ้นมา และแทรกเทศที่เข้าไปในอยุธยาได้นำไปเผยแพร่ เพราะกอกอนดาร์เป็นเมืองท่าใหญ่แห่งหนึ่งบนฝั่งโคโรแมนเดลของอินเดีย ที่พวกอาหรับและเปอร์เซียจะแวะจอดค้าขายสินค้าก่อนเดินทางสู่มะริด ตะนาวศรี ของสยามในอดีต

นอกจากนี้อาจารย์ยังชี้ถึงเทคนิคการเรียงอิฐสร้างโดมของอิหร่านที่ไทยน่าจะรับมาใช้ในการก่อสร้างเจดีย์ เพราะเดิมในการสร้างเจดีย์ของสยามจะพูนดินขึ้นไว้ภายใน แล้วเรียงอิฐล้อมรอบด้านนอกองค์เจดีย์ เพื่อไม่ให้อิฐทะลายไปด้านใน แต่ในสมัยอยุธยาตอนปลาย การสร้างเจดีย์ด้านในจะกลวง ไม่มีการพูนดิน แต่ใช้เทคนิคการเรียงอิฐแบบการสร้างโดม เช่น เจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล เจดีย์วัดมเหยงค์ เป็นต้น

ความมหัศจรรย์ของการเรียงอิฐเพื่อทำโดมเห็นชัดเจน เมื่อเรามีโอกาสได้เข้าชมมัสยิดอูเมะฆะของเมืองอิสฟาฮาน ซึ่งถือกันว่าเป็น “พิพิธภัณฑสถานสถาปัตยกรรมของโลกอิสลาม” เลยทีเดียว เนื่องจากสามารถเห็นรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมตั้งแต่ศตวรรษที่ 11-18 จากยุคสมัยเซลญุก (Seljuq

ค.ศ. 1051-1220) สู่ยุคมองโกล (ค.ศ. 1220-1380) ถึงสมัยซาฟาวิด การสร้างหลังคาโค้ง (vault) และโดมในสถาปัตยกรรมเปอร์เซียได้รับการพัฒนาเทคนิคมาตั้งแต่สมัยซัสซานีเยน โดยใช้วิธีแก้ปัญหาเอาโดมที่มีรูปร่างทรงกลมมาสร้างไว้บนห้องสี่เหลี่ยมได้สำเร็จ โดยต่อมุมให้เป็นแปดเหลี่ยม และในสมัยเซลญุคก็ได้นำพัฒนาก้าวหน้ายิ่งขึ้น ด้วยการนำอิฐมาวางเรียงในรูปแบบต่างกันจนเกิดเป็นแสงเงาแบบต่าง ๆ หรือเผาอิฐให้เกิดระดับสีต่าง ๆ สร้างเป็นลวดลายรูปทรงเรขาคณิต และแกะสลักจารึกตัวอักษร นอกจากนี้ยังมีการใช้กระเบื้องเซรามิกประดับตกแต่งพื้นผิวโดมให้งดงามยิ่งขึ้น ซึ่งงานเซรามิกเจริญถึงขีดสูงสุดในยุคซาฟาวิด ดังปรากฏชิ้นงานโดดเด่นที่มัสยิดอิหม่ามและมัสยิดชัยค์ ลุฏฟุลลอฮ์ บนจัตุรัสอิหม่ามโคมันีในเมืองอิสฟาฮาน ที่ได้รับการตกแต่งด้วยกระเบื้องโมเสกอย่างวิจิตร จนไม่มีพื้นที่ว่างเหลือให้เห็น โดยเฉพาะกระเบื้องที่ปูพื้นผิวโดมภายนอกของทั้งสองมัสยิด สามารถเปลี่ยนสีไปตามการเปลี่ยนแปลงของแสงในช่วงเวลาต่าง ๆ อย่างน่าอัศจรรย์

การทำกระเบื้องตกแต่งประดับอาคารศาสนสถานต่าง ๆ ที่เขียนเป็นลวดลายทรงเรขาคณิต ลายพรรณพฤกษา หรืออักษรประดิษฐ์อย่างสวยงามนั้น เริ่มจากการคำนวณพื้นที่ที่จะใช้กระเบื้องตกแต่งประดับ ส่วนใดเป็นส่วนโค้ง ยอด แหลม แล้วนำกระเบื้องดินเผาธรรมดามาจัดวางให้ได้ตามการคำนวณดังกล่าว พร้อมกับการออกแบบลวดลายไปตามความต้องการและความเหมาะสมของพื้นที่ โดยเฉพาะลวดลายอักษรประดิษฐ์มักเป็นโองการในคัมภีร์อัลกุรอาน แล้วแกะหรือเขียนลายเหล่านั้น ลงบนพื้นผิวกระเบื้อง พร้อมกับระบายหรือถมสีที่ต้องการลงไป แล้วทำหมายเลขกระเบื้องแต่ละชิ้นว่าแผ่นไหนอยู่ตรงจุดไหนของอาคารดังกล่าว ก่อนนำไปเข้าเตาเผา

ด้วยวิทยาการที่ก้าวหน้าและความชำนาญเชิงช่างเช่นนี้ ทำให้อุดมคติถึงกระเบื้องโมเสกที่ประดับตกแต่งอยู่ตามผนังอาคาร หน้าบัน องค์ปรางค์ เจดีย์ ในบ้านเรือนนั้น จะได้รับอิทธิพลจากอิหร่านหรือไม่?

ขณะที่ช่องประตูตามผนังโบสถ์วิหารก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ถูกระบุว่ารับมาจากอิหร่าน ด้วยในสมัยสุโขทัยและอยุธยาช่วงต้น ๆ โบสถ์วิหารไทยไม่นิยมใส่หน้าต่าง แต่ทำช่องยาว ๆ เรียว ๆ บนผนังให้แสงและลมลอดผ่าน จนเมื่อเรียนรู้เทคนิคการเรียงอิฐให้เป็นช่องประตูจากอิหร่าน ก็นำมาสร้างในโบสถ์วิหาร ช่องประตูที่เราพบตามพระราชวัง มัสยิดต่าง ๆ ในอิหร่านมีลักษณะคล้ายกับในบ้านเรามาก

การไปเยือนสวนฟิน (Fin) ที่เมืองคาซานและสุสานของกวีฮาฟิซที่เมืองชีราส ยิ่งย้ำให้เอนเอียงเห็นด้วยกับข้อสมมุติฐานที่ว่า นารายณ์ราชนิเวศน์นี้น่าจะนำแบบแผนเทคนิคการก่อสร้างไปจากอิหร่าน เพราะสวนของเปอร์เซียมีผังการจัดวางเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือสี่เหลี่ยมผืนผ้า แล้วจัดแบ่งออกเป็นสี่ส่วน โดยมีแกนสองแกนตัดกันเป็นกากบาท และหากพื้นที่มีขนาดใหญ่ ก็นำผังลักษณะดังกล่าวมาใช้ซ้ำ ๆ กัน ทำให้เกิดรูปแบบตารางเหลี่ยม (grid) ย่อย ๆ ขึ้น แนวแกนหลักในสวนของเปอร์เซียก็คือสระหรือบ่อน้ำที่ขุดขึ้น โดยมีคลองขุดเป็นแนวตรงออกจากบ่อ ลำคลองเหล่านี้จะแบ่งพื้นที่สวนออกเป็นสวน ๆ สองข้างแนวคลองและรอบสระจะปลูกต้นไม้เป็นแนว ทั้งไม้พุ่ม ไม้

ดอก และไม้ผล ในสระหรือตามลำคลองมักทำน้ำพุ ด้วยการผันน้ำมาตามท่อที่ฝังไว้เข้าไปยังสระหรือลำคลองต่าง ๆ โดยสร้างน้ำพุให้เว้นช่วงห่างเท่า ๆ กันตลอดลำคลองสองข้าง ขอบบ่อและทางเดินจะตกแต่งไปด้วยกระเบื้องเคลือบสี นอกจากนี้ภายในสวนอาจปลูกศาลาพักผ่อนได้ด้วย สวนของชาวอิหร่านจึงเปรียบเหมือนดังสวรรค์ (paradise) เพราะจากปัจจัยของสภาพภูมิประเทศที่ร้อนแล้งแบบทะเลทราย สวนจึงเป็นที่หลบแดดและป้องกันไอร้อนจากลมทะเลทราย ความชุ่มชื้นและเสียงน้ำไหลจากน้ำพุทำให้สดชื่น เช่นเดียวกับต้นไม้ ดอกไม้หลากสีล้วน ก็เป็นที่เจริญตาและให้ร่มเงา เปลี่ยนจากบรรยากาศแห้งแล้งซึมเซาในทะเลทรายอย่างสิ้นเชิง เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับพระราชอุทยานที่เชอร์แวงและลาตูแบร์กล่าวถึงในนวนิยายราชินีแล้ว ก็ดูละม้ายคล้ายกันไม่น้อย

“...มีอุทยานแบ่งออกเป็นช่องสี่เหลี่ยมจัตุรัสสี่ช่องหรือแปลง อยู่ตรงหน้าพระตำหนักอันงดงามหลังหนึ่ง มีสายน้ำพุพุ่งโดยรอบ”

“พระราชอุทยานไม่สู้จะกว้างขวางเท่าไรนัก แปลงปลูกต้นไม้ต่าง ๆ ก็มีน้อย ก่อด้วยอิฐตั้งซ้อนกันขึ้นไปเป็นขอบคัน ช่องทางเดินระหว่างแปลงต้นไม้จะใช้เดินเรียงสองก็ไม่ได้ ยิ่งทางลัดเข้าไปในแปลงต้นไม้ด้วยแล้วยิ่งแคบใหญ่ แปลงต้นไม้ปลูกพันธุ์ไม้ดอกไว้ทั้งสิ้น กับต้นไม้จำพวกปาล์มและพรรณอื่น ๆ อีก พระราชอุทยานก็ดี พระตำหนักและน้ำพุก็ดี ข้าพเจ้ารู้สึกอย่างบอกไม่ถูกว่าทำกันขึ้นอย่างเรียบ ๆ และสดชื่นดี เป็นที่น่ารื่นรมย์”

“...อุทยานใหญ่ตรงหน้าพระตำหนัก ปลูกต้นไม้ใหญ่ มะนาว และพรรณไม้ในประเทศอย่างอื่นอีก” มีใบดกหนาทึบ แม้ยามแดดร้อนตะวันเที่ยงก็ร่มรื่นอยู่เสมอ ตรงสองข้างทางเดินมีกำแพงอิฐเตี้ย ๆ มีโคมทองเหลืองติดตั้งไว้เป็นระยะ และตามไฟขึ้นในระยะที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จประทับอยู่ระหว่างหลักโคมสองหลัก มีสิ่งก่อสร้างคล้ายเตาหรือแท่น สำหรับใช้เผาไม้หอมส่งกลิ่นไปไกล ๆ จึงไม่น่าแปลกใจว่า เหตุใดพระเจ้ากรุงสยามจึงได้ทรงโปรดพระที่นั่งสำราญของพระองค์นัก”

สำหรับแขกเทศ

หอมยี่หร่าสร้อนแรงจริงละหรือ?

“มัสมั่นแกงแก้วดา	หอมยี่หร่าสร้อนแรง
ขายไต่ได้กลิ่นแกง	แรงอยากให้ไต่ฝันหา”

ภาพย์บทนี้เป็นที่คุ้นหูคุ้นปากของหลาย ๆ คน เพราะเป็นบทพระราชนิพนธ์ ภาพย์เห่เรือชมเครื่องคาวหวาน ของล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 2 ที่มีอยู่ในตำราแบบเรียนภาษาไทย และมัสมั่นก็เป็นแกงที่หากินได้ทั่วไปในปัจจุบัน จนเข้าใจกันว่าเป็นอาหารดั้งเดิมของคนไทย แต่แท้จริงแล้วอาหารที่

ปรุงด้วยกะทิและเข้าเครื่องเทศกลับเป็นอาหารของกลุ่มแขก ไม่ว่าจะเป็นแขกอินเดีย แขกอาหรับ ทั้งที่เป็นฮินดูและมุสลิม โดยเฉพาะอาหารหลายอย่างของชาวมุสลิมมีการเลือนไหลทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ค่อนข้างสูง จึงสามารถพบแกงกะหรี่ มัสมัน กุรหมา ได้อันสำหรับของชาวมุสลิมทุกกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นมุสลิมจาม อินเดีย เปอร์เซีย ยะวา หรือมลายู

อย่างไรก็ดีอาหารหลายชนิดที่ปรากฏชื่อในกาพย์เห่เรือชมเครื่องคาวหวาน ของรัชกาลที่ 2 เข้าใจว่าพระองค์ท่านจะทรงได้รับรู้หรือได้เคยเสวยจากกลุ่มมุสลิมเปอร์เซีย ด้วยทรงมีมเหสีและเจ้าจอมเป็นเชื้อสายมุสลิม คือ สมเด็จพระศรีสุริเยศ พระบรมราชชนนีในรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นหลานของพระยาราชบังสัน (หวั่ง) อดีตแม่ทัพเรือในรัชกาลที่ 1 ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากสุลต่านสุลัยมาน มุสลิมเปอร์เซียที่ครอบครองหัวเขาแดงเมืองสงขลา และเจ้าจอมจืดหรือจิตร ธิดาของพระยาจุฬาราชมนตรี (เถื่อน) ในรัชกาลที่ 2 ซึ่งสืบเชื้อสายตรงมาจากเงาะหมัด และในรัชกาลนี้ก็มีหมายรับสั่งให้พระยาจุฬาฯ นำขบวนแห่ตำบลและแขกเจ้าเซ็นลุยไฟเข้าวังไปแสดงให้ทอดพระเนตรที่หน้าพระที่นั่งสุทธาสุวรรณยี่ถึงสองครั้งสองครา สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นของกลุ่มชาติพันธุ์เปอร์เซียกับราชสำนัก

การไปอิหร่านครั้งนี้จึงหวังที่จะได้เห็นต้นตำรับอาหารคาวหวานในกาพย์เห่เรือฯ และของชาวมุสลิมในชุมชนเจริญพาศน์และคลองบางหลวง ซึ่งเป็นกลุ่มมุสลิมเก่าแก่ที่สืบเชื้อสายมาจากชาวเปอร์เซียแต่ครั้งอยุธยาว่า มีความเหมือนหรือแตกต่างกับที่ได้เห็น ได้ลิ้มรส ในประเทศไทยหรือไม่ ในวันแรกเมื่อเหยียบแผ่นดินอิหร่าน จากการต้อนรับของมิตรชาวอิหร่านในภัตตาคารหรูของกรุงเตหะราน คณะของเราก็ได้ลิ้มลอง “ขบับ” อันถือเป็นอาหารจานพิเศษของคนอิหร่านที่ใช้อาคันตุกะ ซึ่งร้านอาหารภัตตาคารทุกแห่งต้องมีไว้บริการ แม้เมื่อเราไปยังเมืองเชลเกาส์ (chelgerd) ซึ่งเป็นเสมือนเมืองศูนย์กลางของชนเผ่าเร่ร่อนในจังหวัดอิสฟาฮาน ตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองค่อนข้างมาก และมีสภาพเป็นเมืองชนบทที่ค่อนข้างทุรกันดาร แต่ในร้านอาหารเล็ก ๆ ก็ยังมี “ขบับ” ขาย และตลอดระยะเวลาที่พำนักในประเทศนี้ แทบจะกล่าวได้ว่าบนโต๊ะอาหารเกือบทุกมื้อไม่เคยขาดขบับจากสำรับ เพราะร้านอาหารในอิหร่านมีอาหารให้สั่งน้อยชนิดมาก ดังนั้นแม้ขบับหลากหลายประเภทที่เราสั่งสับเปลี่ยนมากินในแต่ละมื้อจะมีรสชาติเยี่ยมเพียงใด ก็ทำให้ต้องเมินหน้าหนีในช่วงท้าย ๆ ของการเดินทาง

“ขบับ” ในอิหร่านมีหลากหลายชนิด ทั้งเนื้อวัวย่าง อูฐย่าง แกะย่าง แพะย่าง ไก่ย่าง ปลาย่าง กุ้งย่าง นำมาปรุงรสด้วยเครื่องเทศ แล้วหมักจนได้ที่ จึงเสียบไม้หรือโลหะย่างกับถ่าน โดยเฉพาะหากเป็นเนื้อวัว แพะ แกะ อูฐ จะหมักร่วมกับมะนาว เกลือ และหอมหัวใหญ่ รสชาติออกเปรี้ยวและเค็มเล็กน้อย ที่เจริญพาศน์ทำ “ขบับ” เช่นกัน แต่ทำเฉพาะในงานทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้เสียชีวิต ที่เรียกว่า “บุญสี่สิบวัน” ถือเป็นอาหารพิเศษที่ทำไม่มากนัก โดยนำเนื้อไก่มาหมักกับเครื่องเทศ อย่างพริกไทย หอมแดง กระเทียม ลูกผักชี ยี่ห่วย ตำละเอียด แล้วนำไปย่างไฟอ่อน ๆ พรมหัวกะทิระหว่าง

ย่าง จนเหลืองหอมและสุกทั่วทั้งชิ้น จึงนำไปหั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ ขนาดเท่าหัวแม่มือ ห่อใบตองสดกลัดด้วยไม้กลัดเพื่อนำไปใช้ในพิธีกรรมของงานบุญ รสชาติขบับไทยจะต่างกับของอิหร่านที่ออกอมหวานนิด ๆ อาจเพราะความหวานมันของกะทิก็คือเป็นได้

ส่วนแกงในอิหร่านไม่ได้เป็นซุบน้ำใส ๆ หรือเข้ากะทิอย่างแกงมัสมั่น กุรหมา ที่กินกันในบ้านเรา แต่มีลักษณะคล้ายสตู เรียกว่า โคเรช (khoresh) ซึ่งใส่ทั้งเนื้อและผักหั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ ใส่เครื่องเทศเล็กน้อย กับผลไม้ตามแต่ละฤดูกาล เมื่อใส่ผักผลไม้ชนิดใดก็เรียกชื่อตามนั้น เช่น ใส่ผักคล้ายผักโขม ก็เรียกโคเรชโกเมซบซี ใส่ผักทองเรียก โคเรชเบฮ์ ใส่ผักกระเจียบเรียก โคเรชบามีเยฮ์ ฯลฯ นอกจากนี้มีซุบที่เรียกว่า ออบกูชต์ (abgushte) ซึ่งเป็นซุบเนื้อผสมผักผลไม้และใช้เวลาตุ๋นหรือต้มเคี่ยวนาน ดูหน้าตาไม่เคยเห็นในบ้านเรา เมื่อถามถึงแกงกุรหมา ดูไม่ค่อยมีผู้รู้จักนัก และยิ่งกินอาหาร

อิหร่านนานวันเข้า ก็มีความเห็นร่วมกันว่าเป็นอาหารที่มีรสชาติและกลิ่นเครื่องเทศอ่อนกว่าที่ทำกันในบ้านเรามาก จนค่อนข้างจะมั่นใจว่าอาหารของกลุ่มมุสลิมเปอร์เซียในบ้านเราน่าจะมีการผสมผสานกับอาหารของมุสลิมอินเดีย ทั้งจากการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมอาหารการกินระหว่างกลุ่ม หรือจากการแต่งงาน หรือไม่ก็อาจผสมผสานกันตั้งแต่ในอินเดีย เมื่อครั้งพ่อค้าชาวเปอร์เซียเดินทางมาจอดพักยังสถานีการค้าใหญ่ของพวกเขาในอินเดียแล้ว เพราะอาหารหลายอย่างใกล้เคียงกันทั้งชื่อและการปรุง เฉพาะอย่างยิ่งอาหารจากครัวโมกุล ซึ่งถือเป็นอาหารชั้นสูงของอินเดีย และจะว่าไปแล้วราชวงศ์โมกุลของ อินเดียก็รับอิทธิพลด้านศิลปวัฒนธรรมจากเปอร์เซียไปไม่น้อย

กุรหม่าจัดเป็นอาหารจากครัวโมกุลที่เข้าเครื่องเทศมาก แต่ไม่เผ็ดร้อน นิยมแกงกับแพะ แกะ หรือไก่ ในชุมชนมุสลิมเชื้อสายเปอร์เซียที่ธนบุรีมีการทำกุรหม่าสองชนิด คือกุรหม่ากะทิกับกุรหม่าน้ำมัน วิธีการปรุงคล้ายมัสมั่น แต่รสและสีต่างกัน อันเกิดจากส่วนผสมโดยเฉพาะเครื่องแกง เครื่องแกงของกุรหม่าประกอบด้วยพริกชี้ฟ้าเขียว รากผักชี ใบผักชี และใบสะระแหน่ ทำให้แกงมีสีสดออกเขียว แต่ดั้งเดิมที่เดิวนั้นส่วนผสมที่ทำให้แกงออกสีเขียวและมีรสเปรี้ยวก็คือ ผลอินทผลัมดิบ ที่ชาวอาหรับและเปอร์เซียเรียกว่า กุรหม่าหรือกูรมะฮ ยามที่ยังดิบหรืออ่อนนั้นจะมีสีเขียวเข้มและรสชาติอมเปรี้ยวฝาด เมื่อนำมาปรุงอาหารก็จะได้อาหารที่มีสีสดและรสชาติเช่นนั้น แต่เนื่องจากผลกุรหม่าดิบหายากในยุคนั้น จึงต้องใช้เครื่องปรุงชนิดอื่นแทน นอกจากนี้แกงกะหรี่ แกงแห้ง ก็เป็นอาหารของอินเดียแท้ ๆ ที่ทำกินกันอยู่ในหมู่ชนมุสลิมเชื้อสายเปอร์เซียย่านฝั่งธน

“ข้าวหุงปรุงอย่างเทศ รสพิเศษใส่ลูกเอ็น
ใครหุงปรุงไม่เป็น เช่นเขมิตระประดิษฐ์ทำ”

ข้าวหุงปรุอย่างเทศก็คือการหุงข้าวแบบแขกเทศ ซึ่งใช้น้ำมันเนยเป็นตัววัดเมล็ดข้าวให้เมล็ดเรียงดูสวยงาม พร้อมกับใส่ลูกเอ็นหรือลูกกระวานเทศ หรือลูกเฮลท์ ที่คนไทยออกเสียง “เฮลท์” ไม่นัดปาก จึงเป็นลูกเอ็นไป และดองด้วยไอน้ำ เมื่อข้าวหุงสุกแล้ว นำหญ้าฝรั่น (saffron) ที่เป็นเครื่องเทศชนิดหนึ่งซึ่งได้จากเกสรดอกไม้นำมาบดให้ละเอียดผสมน้ำจะได้สีออกเหลือง นำไปคลุกปนกับข้าวก็จะได้ข้าวสีออกส้มเหลืองสลับขาวสวยงาม พร้อมด้วยกลิ่นหญ้าฝรั่นอ่อน ๆ ปนไอร้อนของข้าวหอมกรุ่น

ข้าวชนิดนี้ในอินเดียเรียก ปิเลา แต่ถ้าใส่เครื่องเทศและเนื้อ หรือผักผสม เรียก บิรียานี ส่วนในเมืองไทยเรียกเพี้ยนไปจากเดิมว่า ข้าวบุเหล้า หรือ ข้าวบุหลี่ ในตำราอาหารอินเดียกล่าวว่า ข้าว “บิรียานี” หรือ “ปิเลา” เป็นอาหารจากดินแดนอาหรับ ซึ่งเป็นที่รู้จักดีว่าอาหารและการครัวของอาหรับส่วนใหญ่ก็รับมาจากวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของเปอร์เซีย เมื่อครั้งอาหรับพิชิตเปอร์เซียได้ ชาวเปอร์เซียได้ชื่อว่าเป็นผู้มีรสนิยมสูงในการกินข้าว และเขาเรียกข้าวหุงว่า ปิลาฟ (pilav) ชาวอิหร่านนิยมใช้ข้าวเมล็ดยาวในการหุงและมักหุงแบบไม่แช่น้ำ ซึ่งวิธีการหุงไม่ต่างจากการหุงข้าวบิรียานีของอินเดียนัก หากพิถีพิถันและเคร่งครัดไปตามขั้นตอนที่มีมากถึง 14 ขั้นตอน การหุงข้าวแบบเปอร์เซียจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นยอดฝีมือแห่งการครัวของอิหร่าน โดยเฉพาะข้าวหุงเปล่า ๆ ที่เรียกว่า เซโล (chelou) ส่วนข้าวที่มีการนำเอาพืชผักต่าง ๆ เช่น หัวแครอท มะเขือเทศ หรือเนื้อสัตว์ไม่ว่าไก่ แกะ แพะ มาหุงปนด้วย เรียกว่า ปุเลา (polo) หากพิจารณาคำว่า ปิเลา ในอินเดีย กับ ปุเลา ของอิหร่าน ก็ใกล้เคียงกันมาก นอกจากนี้ข้าวที่หุงผสมกับเนื้อไก่ คนอิหร่านเรียก โมลค์ปุเลา (mogh polou) เพราะคำว่า “โมลค์” () ในภาษาฟาห์รี แปลว่า ไก่ นำแปลกอย่างยิ่งที่คนไทยมุสลิมปรุงอาหารชนิดนี้ แล้วเรียกว่า “ข้าวหมก”

นอกจากอาหารคาวแล้ว ในส่วนขนมหวานของอิหร่านก็มีหลายชนิดที่มีวิธีการปรุง หน้าตาและวัตถุดิบประกอบใช้ในการใช้ประกอบพิธีกรรมอย่างเดียวกัน เช่น ขนมที่ทำจากแป้งข้าวเจ้ากวนกับนมสดจนข้น แล้วปรุงรสด้วยน้ำตาลทราย คนอิหร่านเรียกว่า ชิร เบรินจ (shir berenj) แต่ในสังคมไทยเรียก ข้าวเปียกนม ที่ปรุงเพื่อใช้ในการเฉลิมฉลองที่เกี่ยวกับท่านศาสดามุฮัมมัด หรือใช้ในการบอบานต่อพระผู้เป็นเจ้า ที่มุสลิมเรียกว่า เหนียต เช่นเดียวกับขนมอีกชนิดของอิหร่านที่เรียกว่า โซเล-ซาร์ด (sholleh zard) หรือไทยเรียกว่า ข้าวแขก ก็ใช้ในการบอบานของชาวมุสลิมเช่นกัน แต่สำหรับคนไทยพุทธเป็นเพียงขนมหวานชนิดหนึ่ง

สำหรับขนมกวนที่มุสลิมเปอร์เซียในธนบุรีทำในงานบุญคนตาย ซึ่งเรียกว่า สะหรัว อันเป็นต้นตำรับของขนม “ฮาลว” หลากสีที่สาว ๆ ชาวไทยชอบซื้อกินกัน ในอิหร่านมีขนมชนิดนี้เช่นกันและเรียกว่า ฮาลวา (halva) มีหลากหลายชนิดและเรียกขานไปตามวัตถุดิบที่นำมาปรุง เช่น สะหรัวอินทผลัม สะหรัวน้ำตาล สะหรัวนมหรือสะหรัวขาว สะหรัวดอกไม้ ที่ใช้ดอกไม้มงคลกลิ่นหอม ได้แก่ ดอกส้ม มะลิ กุหลาบ และดอกต้นควินซ์ ขนมฮาลวาในอิหร่านแต่ละชนิดปรุงในโอกาสต่าง ๆ มีทั้งที่นิยมทำ

ในงานเลี้ยงรื่นเริงและทำในวาระอันโศกเศร้า อย่างงานบุญคนตาย วันอันศักดิ์สิทธิ์แห่งเดือน
รอมฎอน หรือในเดือนมูฮัรรอม จะทำสัหฺรฺวอินทลัมเท่านั้น

ขนมกวนอีกชนิดที่คนอิหร่านเรียก มัสกาตีหรือมัสกาตี (masquati) น่าจะเป็นอาหารชนิด
เดียวกับที่ปรากฏในภาพให้เรือชมเครื่องควาวหวาน ซึ่งเรียกว่า มัสกอด อันเป็นคำที่มีที่มาจากชื่อ
เมืองท่าบริเวณปากอ่าวโอมาน ซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรเปอร์เซีย เดิมชื่อเมืองท่ามัสกัต ใน
อดีตหากจะเดินทางออกจากอิหร่าน ต้องเดินทางโดยทางเรือผ่านอ่าวเปอร์เซียออกอ่าวโอมาน จอด
เรือพักที่เมืองมัสกัต แล้วจึงออกสู่มหาสมุทรอินเดีย ชาวอิหร่านเมื่อเรียกขนมที่นำมาจากเมืองนั้น ๆ
ก็จะเรียกต่อท้ายเป็น “มัสกาตี”

มัสกาตีหรือมัสกอดเป็นสัหฺรฺวชนิดหนึ่ง ที่บ้านเราใช้น้ำมันเนยกวนแทนกะทิอย่างสัหฺรฺว
ขาว สัหฺรฺวแดง การกวนจึงค่อนข้างยาก และเมื่อใกล้สุกจะใส่เมล็ดอัลมอนต์บดปนในเนื้อขนม
รสชาติจะหอมเนยเป็นพิเศษ เวลากินห่อด้วยแผ่นลุดดี ที่ทำจากแป้งข้าวเจ้านำไปนวดกับน้ำ แล้วนำ
แป้งไปต้มให้สุก นวดอีกครั้งก่อนนำไปดัดให้เป็นแผ่นบาง ๆ และนำไปปิ้งบนกะทะร้อน ดูคล้ายกับ
แป้งนูน ซึ่งชาวอิหร่านจะกินคู่กับฮาลวาเช่นกัน

นอกจากนี้ยังมีขนมไส้ไก่ ที่หน้าตาและรสชาติหวานแหลม ถอดแบบเดียวกันกับขนมไส้ไก่
ของชาวมุสลิมในหลาย ๆ ที่ ทั้งอินเดีย ปากีสถาน รวมถึงในประเทศไทย คนอิหร่านนิยมทำขนมไส้
ไก่กันมากในเดือนรอมฎอน ขนมกัซที่ เป็นของฝากขึ้นชื่อของอิสฟาฮาน ก็มีลักษณะคล้ายดังเม แต่
เหนียวนุ่มกว่า หรือกนเดวส์ที่ดูคล้ายกระยาสารท ทำจากถั่ว งา หลากชนิดมาคั่วกับน้ำผึ้ง โรยด้วย
ถั่วพิสซาทชิโอ

เพียงแค่อาหารและขนมไม่กี่อย่างที่มีโอกาสเห็นและลองลิ้มชิมรส ก็ยิ่งเห็นสายสัมพันธ์ทาง
วัฒนธรรมอันลึกซึ้งของสองประเทศ และไม่แปลกใจเลยที่คณะทูตซึ่งเข้ามาในสมัยสมเด็จพระ-
นารายณ์ฯ จะบันทึกว่า สมเด็จพระนารายณ์ฯ ในวัยเยาว์ทรงได้รับการเลี้ยงดูและมีความสัมพันธ์กับ
ประชาคมเปอร์เซียอย่างมาก ถึงกับทรงนิยมชมชอบอาหารการกินและการแต่งกายแบบเปอร์เซีย

ตลอดระยะเวลาไม่ถึง 20 วันของการพำนักในอิหร่าน ทำให้ “เก็บตก” เรื่องราวอันสะท้อน
สายสัมพันธ์ของสองประเทศได้ไม่มากนัก ยังคงมีประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์อีกหลายประเด็นที่ไม่
สามารถสืบเสาะติดตาม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องม้าเทศ ซึ่งราชทูตเปอร์เซียได้นำมาถวาย และ
พระมหากษัตริย์แห่งอยุธยาใช้เป็นราชพาหนะ สมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ถึงกับมีการจัดส่งคนไปซื้อ
ม้าเทศเพื่อมาใช้งาน ปัจจุบันในอิหร่านยังมีคอกที่อนุรักษ์พันธุ์ม้าเปอร์เซียไว้ เรื่องผ้าแพรพรรณ ซึ่ง
เปอร์เซียได้ชื่อว่าเป็นแหล่งผลิตผ้าที่มีชื่อเสียง และเป็นผู้นำเทคนิควิธีการทอมาเผยแพร่ในอินเดีย
จนทำให้อินเดียกลายเป็นแหล่งผลิตผ้าทอและส่งออกจำหน่ายยังประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาค
อุษาคเนย์ ผ้าและเครื่องแต่งกายของชนเผ่าที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อิหร่านหลายชิ้น มีลวดลายการ
ถักทอแบบเดียวกับที่เห็นในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติของบ้านเรา เช่น พวงผ้าสุจหนี่ ผ้าเข้มขาบ

เยียรบับ ฯลฯ หรือแม้แต่ชาวมุสลิมก็ปรากฏในท้องจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์เครื่องถ้วย และเซรามิกในเตหะราน เรื่องของนักเทศน์ชั้นที่ ที่เพียง เอย์คำ่ว่า “ยูนุก” มัคคุเทศก์นำชมพระราชวัง อาลี กาฟู ก็เข้าใจถึงคำดังกล่าว ในขณะที่ชาวอิหร่านทั่วไปจะไม่รู้จักคำนี้ อาจเพราะเป็นวัฒนธรรม ของชนเฉพาะกลุ่มในอิหร่านก็เป็นได้ มัคคุเทศก์ผู้นั้นยังอธิบายเพิ่มเติมว่า คนอิหร่านจะเรียกบุรุษที่มี ลักษณะเป็นสตรี หรือที่บ้านเราเรียกกะเทยว่า “คอเจะ” แต่เพราะเวลาอันจำกัด เรื่องของยูนุกจึง ยังคงเร้นลับอยู่คาใจ ขณะที่เครื่องสุบยาของแขกมัวร์ “มะระกู” ยังคงเห็นใช้อยู่ในชีวิตประจำวันของ ชาวอิหร่านและอาหรับ ทุกสวนอาหาร ภัตตาคาร จะมีไว้บริการลูกค้าให้สูบกันอย่างสบายใจ ไม่ว่า หญิงชาย รูปลักษณะและวิธีการสูบไม่แตกต่างจากที่ชาวต่างชาติได้เขียนภาพและบันทึกไว้ หากแต่ ยาลิ้นในยุคนี้นี้มีทั้งกลิ่นสตอเบอรี่ เชอรี่ หรือกระทั่งกลิ่นกล้วย เรื่องราวของอิทธิพลภาษา วรรณกรรม อย่างนิทานอิหร่านราชธรรม และการแสดงละครคน ระบำ ดนตรี ก็ยัง เป็นสิ่งที่ควรแก่การค้นหา เรื่องราว หากแต่คงต้องใช้เวลา “เก็บตก” ในอิหร่านให้ยาวนานมากกว่านี้สักหลายเท่า

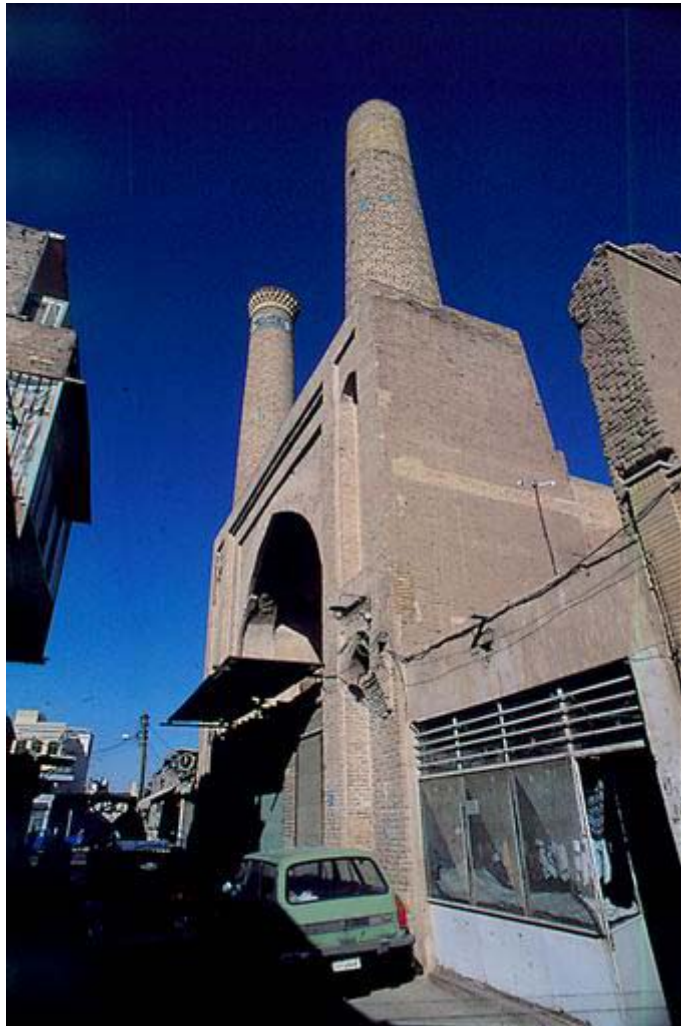
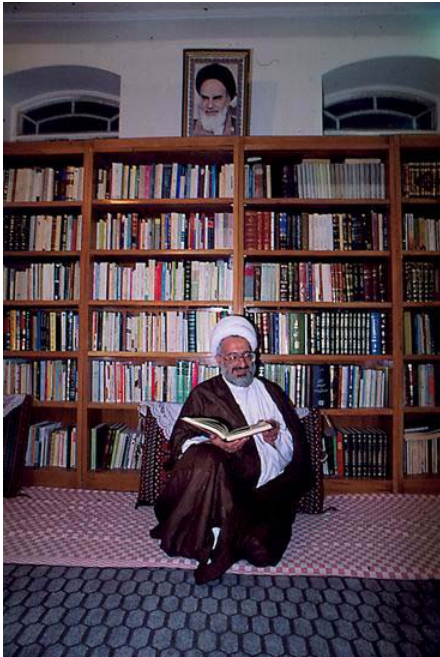
บรรณานุกรม

1. จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์. “บทบาทและหน้าที่ของขุนนางกรมท่าชาวในสมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2153-2435)” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ดุสิตบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลง-กรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
2. ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์. *ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทย* (ฉบับแก้ไข) และ *สำเนาอักษรวิสัยสุลัยมาน* (ฉบับย่อ). (พระนคร: สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย, 2517).
4. ชีวันนท์ ช่วงพิชิต. “ตามรอยสำหรับแขกคลองบางหลวง” *สารคดี* 194 (เมษายน 2544): 139-151.
5. น. ณ ปากน้ำ (นามแฝง). *ศิลปะและวัฒนธรรมจากดินแดนอาหรับเมื่อแรกเข้าสู่สยามประเทศ*. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2534).
6. พิตยา บุญนาค, รศ. “อิทธิพลของศิลปะเปอร์เซียในสถาปัตยกรรมของอยุธยา”, *เจ้าพระยาบวร ราชนายกกับประวัติศาสตร์สยาม*. (กรุงเทพฯ: ศูนย์วัฒนธรรมสถานเอกอัครราชทูต สา-ธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน, 2538).
7. เพิ่ม อะหมัดจุฬา. *ใครเป็นใคร รวมบันทึกของพระยาจุฬาราชมนตรี* (เชน, เกื่อน, นาม และสัน). (เอกสารบันทึกลายมือ).
8. _____. *ศาสนอิสลาม 2* (มิถุนายน-สิงหาคม 2545) ฉบับ 40 ปี สัมพันธ์ไทย-อิหร่าน.

9. Hekmat, Forough. *The Art of Persian Cooking*. (New York: Doubleday & Company Inc., Garden City).
10. Michell, George., editor. *Architecture of the Islamic World: Its History and Social Meaning*. (New York: Thames & Hudson Ltd., 2000).
11. Savory, Roger M., "Land of the Lion and the Sun". *The World of Islam*. (London: Thames & Hudson Ltd., 1997)

(ขวา) โรงเรียนสอนศาสนา

Qeyaseyeh อายุราว 800 ปี ตั้งอยู่ใน
ย่านออซาร์ต เขตเมืองเก่าของกุม ที่นัก
ประวัติศาสตร์อิหร่านเชื่อว่าเจกอะหมัด
เคยอาศัยและจำเรียนอยู่ในย่านนี้

(บนซ้าย) เชค ญะอ์ฟร์ อัล ฮาดิย์ ผู้เป็นทั้งนักการศาสนา นักเขียน และนักประวัติศาสตร์
ห้องทำงานของท่านเต็มไปด้วยหนังสือเพื่อการค้นคว้า

ย่านออซาร์ตในสมัยสงครามอิรัก-อิหร่าน ถูกระเบิดทำลายลงไปมาก แต่ปัจจุบันยังคงเห็น
สภาพอาคารบ้านเรือนที่ทำด้วยดินและฟางหลงเหลืออยู่บ้าง หอสูงในภาพคือหออะซานเก่า

กุม เป็นเมืองศักดิ์สิทธิ์ที่มีโรงเรียนสอนศาสนาตั้งอยู่มาก ในภาพคือโรงเรียน
สอนศาสนาอิหม่ามโคมัยนี ซึ่งเป็นโรงเรียนสอนศาสนาสำหรับผู้ชาย
ชาวต่างชาติที่ใหญ่ที่สุดของอิหร่าน

ผลิตภัณฑ์น้ำกุหลาบบรรจุขวดที่ขายในท้องตลาด นิยมนำมาผสมใส่ในขนมหวานเพื่อให้มีกลิ่นหอม

ลักษณะหม้อต้มกลั่นน้ำกุหลาบที่กัมขาร์ ซึ่งต้องอาศัยน้ำเย็นเข้าเป็นตัวช่วยในการเปลี่ยน
ไอน้ำให้กลายเป็นหยดน้ำ

ความงดงามของการใช้กระเบื้องและช่องปูละดับตกแต่งตามอาคาร โดยเฉพาะ
กระเบื้องสีฟ้าเป็นที่นิยมมาก

خبیب เป็นอาหารพิเศษของคนอิหร่าน มีขายทั่วไปตามร้านอาหารและภัตตาคาร จะนิยมกินกับข้าวที่หุงแบบเซโด บางครั้งจึงเรียกอาหารจานนี้ว่า เซโดขบیب หรือจะกินกับน่านหรือหนูกี้ได้ นอกจากนี้ในลํารับทุกมื้อต้องมีผักสดหรือสลัดผักเสิร์ฟควบคู่ด้วย เพราะการกินผักนั้นถือเป็นการปฏิบัติตามแบบอย่างของท่านศาสดา

บิรญานีเป็นอาหารประจำถิ่นเมืองอิสฟาฮาน ไม่ใช่ข้าวอย่างที่เราเห็นขายตามร้านอาหารอินเดีย หากเป็นเนื้อแพะบดคลุกเคล้ากับเครื่องเทศ ขมิ้น พริกไทย ผัดบนกะทะแบน เสิร์ฟร้อน ๆ กินคู่กับน่าน

สีสันจัดจ้านของเครื่องเทศนานาชนิดตามร้านขายเครื่องเทศในบาซาร์ เครื่องเทศที่อิหร่านผลิตเองมียี่หว่าพริกป่นแดง เมล็ดผักชีและที่สำคัญคือหญ้าฝรั่น ซึ่งมีราคาสูงมาก

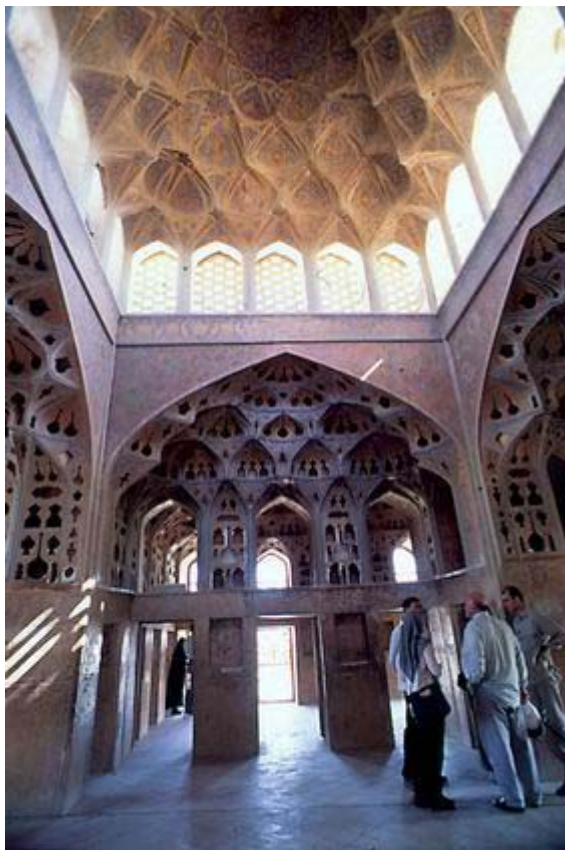
งานหัตถกรรมที่ตอกกลวดลายลงบนแผ่นโลหะ เพื่อประดิษฐ์เป็นภาชนะรูปแบบต่าง ๆ มีมากในบาซาร์เมืองอิสฟาฮาน ทำให้คิดถึงการทำคร่ำเงินคร่ำทอง ซึ่งว่ากันว่าได้กรรมวิธีการหลอมโลหะและฝังเส้นเงินเส้นทองเป็นลวดลายไปจากชาวเปอร์เซียนี้เอง

นัคล หรือที่คนไทยเรียก ตุ่มบุดหรือโต๊ะราบัด ที่เป็นโลงพระศพจำลองซึ่งใช้แห่ในพิธีมุฮัรรอมของหมู่บ้านอะบียอนเนห์ มีขนาดใหญ่ หนัก และลักษณะแตกต่างจากของพวกแขกเจ้าเซ็นในเมืองไทย

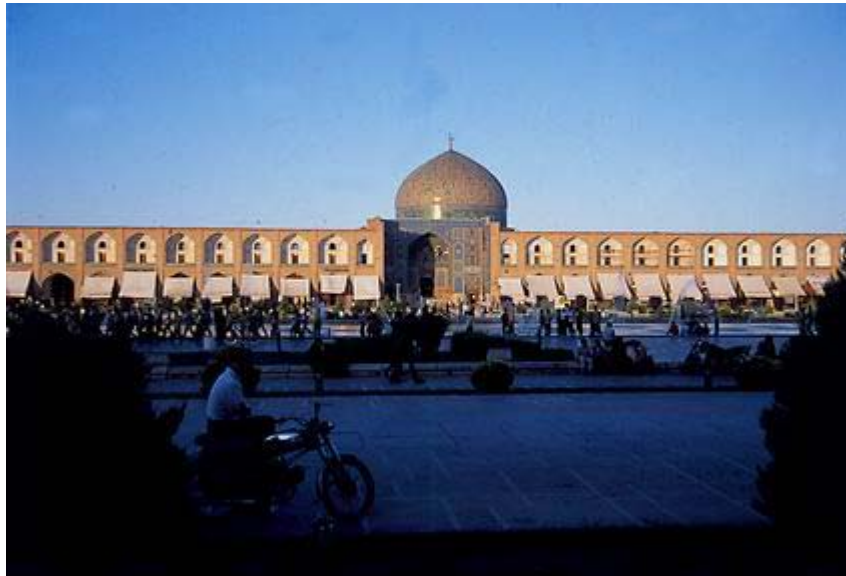

พระราชวังอาลี กากู ที่หันหน้าเข้าสู่จัตุรัสอิหม่ามโคมัยนี ณ เมืองอิสฟาฮาน ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจเป็นวังที่ชาห์สุลัยมานใช้ต้อนรับคณะราชทูตไทยสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ

ห้องดนตรีในพระราชวังอาลี กากู ที่ใช้วิธีการเจาะช่องโค้งประดับตามกำแพงสำหรับเป็นทิวาทองแดงฉลุผนังและเพดานเพื่อซับเสียงไม่ให้ก้อง

(บน, ล่าง) จัตุรัสนักชี ญะฮอนหรือจัตุรัสอิหม่ามโคมัยนี อันเป็นจัตุรัสใหญ่กลางใจเมือง กลางภาพคือมัสยิดชัยค์ ลุฏฟุล-ลอฮ์ ที่กระเบื้องปูผิวโดมจะเปลี่ยนสีจากครีมไปเป็นสีชมพูตามการเปลี่ยนแปลงของแสง มัสยิดนี้บางที่เรียกว่า มัสยิดของสตรี (Women's Mosque) เพราะมีอุโมงค์เชื่อมระหว่างมัสยิดกับพระราชวังอาลี กาทู เพื่อให้สตรีผ่านไปมาได้สะดวก โดยที่ไม่มีใครได้เห็นโฉมของพวกเธอ

พระราชวังเซเฮล ไชตุน หรือพระราชวัง 40 เสา เป็นอีกพระราชวังหนึ่งซึ่งกษัตริย์ราชวงศ์ ซาฟาวิดใช้รับรองทูตานุทูตเช่นกัน

มัสยิดอูมาเมที่อิสฟาฮาน แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างอาคารที่ใช้การเรียงอิฐมาประกอบขึ้นเป็นโดม และการเผอิฐให้เกิดสีอ่อนแก่เพื่อสร้างเป็นลวดลาย

สวนพินที่เมืองคาซาน น้ำพุแบบอิหร่านมิได้พุ่งขึ้นสูง แต่มีลักษณะเป็นน้ำพุไหลออกมาจากท่อที่ฝังอยู่ใต้ดิน

ล้อมกรอบ

จากหัวใจคนรักหนังสือ

ห้องสมุดยาคูละห์ อัล อุซมา มาราซี นาจาฟี

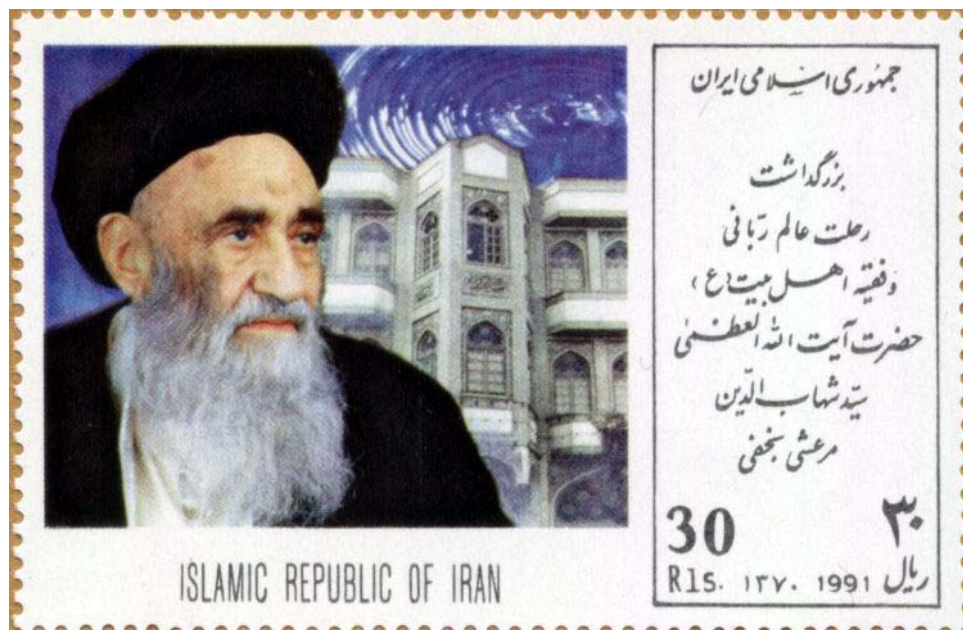
ท่ามกลางความจอแจของรถและผู้คนที่เดินขวักไขว่จับจ่ายใกล้กับย่านบาซาร์ ดึกสามชั้น ขนาดกระทัดรัดที่แม่ตามซุ่มประตูหน้าต่างด้านหน้าจะตกแต่งด้วยกระเบื้องสีลวดลายพรรณพฤกษา หากไม่ได้เป็นที่สะดุดตานัก ถ้าไม่มีผู้แนะนำว่านี่คือห้องสมุดสาธารณะของเอกชนที่รวบรวมหนังสือ ดั้งฉบับลายมือถึง 310,000 เล่ม และมีหัวเรื่องมากกว่า 60,000 เรื่อง โดยเฉพาะถือกันว่าเป็นคลัง ข้อมูลที่รวบรวมเรื่องราวทางด้านศาสนาอิสลามและวัฒนธรรมของอิหร่านได้สมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่ง อีกทั้งบางเล่มบางเรื่องยังทรงคุณค่าและหาได้ยากยิ่ง เพราะเป็นต้นฉบับลายมือเขียนของนักวิชาการ อิสลามที่ยิ่งใหญ่ของโลก บางเล่มเป็นหนังสือสือโบราณที่มีอายุหลายร้อยปี เช่น หนังสือชื่อ ดาวูด ที่มี อายุเก่าแก่ราว 700 ปี เขียนด้วยภาษาละตินบนหนังแพะ เป็นเรื่องราวของดาวูดกับโกโลแอท หนังสือ ที่เขียนด้วยตัวอักษรขนาดจิ๋ว โดยใช้ขนม้าเขียนเป็นชื่ออิหม่าม 12 คนของชาวมุสลิมนิกาย ชีอะห์ คัมภีร์ฮินดูอุปนิษัต ที่เขียนบนกระดาษอันมีลักษณะแบบสมุดไทย หนังสือเกี่ยวกับรหัสยะ ที่ เชื่อว่าเขียนโดยอิหม่ามอาลี อิหม่ามคนที่ 1 ของชาวชีอะห์ ซึ่งเขียนหลักการในการดำเนินชีวิตที่ไม่ขัด ต่อศาสนา คัมภีร์อัลกุรอานประดับตกแต่งลวดลายน้ำทอง ซึ่งทำด้วยทองคำแท้ ที่เจ้าของผู้ก่อตั้ง ห้องสมุดเป็นผู้คัดลอกและจัดทำด้วยมือของท่านเอง นอกจากนี้ต้นฉบับอีกหลายพันเรื่องที่มีใน ห้องสมุดยังได้ถูกนำมาตีพิมพ์ออกเป็นหนังสือในภาษาต่าง ๆ ได้แก่ ภาษาเปอร์เซีย อาหรับ เติร์กิช อุ รา-คู และอื่น ๆ

หนังสือและต้นฉบับอันมากมายมหาศาลในห้องสมุดแห่งนี้ ล้วนเกิดขึ้นมาจากหัวใจของคนรัก หนังสืออย่างยาคูละห์ นาจาฟี ผู้ก่อตั้งห้องสมุด ท่านได้ใช้เวลาตลอด 96 ปีของชีวิตทำงาน หนัก เพื่อสะสมเงินไปหาซื้อหนังสือที่มีคุณค่าเหล่านี้มาทำการศึกษาค้นคว้า ทั้ง ๆ ที่ท่านอยู่ในฐานะที่ อัดคัต ท่านจึงต้องแสวงหาเงินด้วยการรับทำละหมาด ทำฮัจญ์ เยี่ยมศพ และถือศีลอดแทนให้กับผู้ ล่วงลับที่ไม่สามารถหรือสะดวกในการปฏิบัติกิจดังกล่าว ในหนังสือบางเล่มจึงมีข้อความที่ท่านจารึก ว่า “หนังสือ เล่มนี้นั้นต้องอดอาหารถึง 20 ชั่วโมง เพื่อซื้อหนังสือเล่มนี้เพียงเล่มเดียว” และทุกครั้งที่ ท่านได้หนังสือ หรือต้นฉบับมา ท่านไม่เคยเก็บไว้โดยไม่ได้อ่านหรือศึกษาเพิ่มเติมต่อ ดังนั้นงานเขียน จากการวิเคราะห์ วิจัยหนังสือที่ซื้อมาของท่าน จึงก่อเกิดเป็นผลงานอีกนับร้อยเล่ม อย่างเช่นหนังสือ คำอธิบายคัมภีร์อัลกุรอานที่ประพันธ์โดยยาคูละห์ ชัยยิด อะหะหมัด โคมัยนี ลูกชายของท่าน ยาคูละห์ ชัยยิด รุสูละห์ มุซาวี โคมัยนี หนังสือประวัติสายตระกูลของท่านศาสดามุฮัมมัด ที่ได้สืบค้นมาจนถึงรุ่นปัจจุบัน มีทั้งหมดด้วยกันถึง 6 เล่ม นอกจากนี้ท่านยังรวบรวมตำราจัดระบบ

วิชาด้านดาราศาสตร์ ปรัชญา นิติศาสตร์ และศาสตร์ต่าง ๆ ว่ามีความสำคัญก่อนหน้าการเกิดขึ้นของอิสลามอย่างไร

และด้วยความมานะ ความอ่อนน้อมถ่อมตนของอียาตุลเลาะห์ นาจافی ห้องสมุดแห่งนี้จึงมิได้เป็นแค่คลังความรู้ด้านเอกสาร หนังสือต่าง ๆ เท่านั้น แต่ยังขยายเติบโตใหญ่มีโรงพิมพ์ ส่วนงานซ่อมแซมหนังสือ โดยเฉพาะหนังสือโบราณ จะมีการทำกระดาษแบบโบราณขึ้นใช้เอง มีผู้เขียนลวดลายอักษรวิจิตรโบราณ มีห้องจัดเก็บไมโครฟิล์ม ห้องสมุดภาพ ห้องขายหนังสือที่ตีพิมพ์ ห้องค้นคว้า ห้องอ่านหนังสือขนาดใหญ่ และอื่น ๆ อีกมาก ซึ่งปัจจุบันพื้นที่สร้างอาคารใหม่ ๆ ได้ขยายออกไป โดยได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล ท่านอียาตุลเลาะห์ โคมัยนี ก็เคยเดินทางมาเยือนห้องสมุดดังกล่าว และได้ยกย่องอียาตุลเลาะห์ นาจافی ว่าเป็นผู้มากด้วยประสบการณ์และทรงคุณค่ายิ่งต่อวงการหนังสือ

ความรักหนังสือของอียาตุลเลาะห์ นาจافی ประจักษ์ได้แม้กระทั่งวาระสุดท้ายของชีวิต ท่านได้แสดงความปรารถนาว่า “ฝังร่างของฉันให้รองรับรอยเท้าของนักค้นคว้าและผู้แสวงหาความรู้” ดังนั้นเมื่ออียาตุลเลาะห์ นาจافی สิ้นชีวิต ศพของท่านจึงถูกฝังไว้ ณ ประตูทางเข้าสู่ห้องสมุดของท่านเอง สมดังเจตนารมณ์ของท่านจวบจนปัจจุบัน

อยาตุลเลาะห์ อัล อุซมา มาราชี นาจาฟี เป็นนักการศาสนาและนักประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ของ
 อิหร่าน ถึงกับรัฐบาลนำภาพท่านมาทำเป็นแสตมป์

ล้อมกรอบ

กุหลาบเปอร์เซียในเมืองไทย

ดอกกุหลาบเป็นดอกไม้ในใจของชาวเปอร์เซีย กวีหลายท่านจึงมีกรจนมาถึง เช่นเดียวกับจิตรกรก็นิยมวาดภาพดอกกุหลาบไว้ในผลงานของตน และแน่นอนว่าในสวนของชาวเปอร์เซียหรืออิหร่าน ย่อมต้องมีราชินีแห่งดอกไม้ประดับไว้ เมื่อชาวอิหร่านเดินทางมาพำนักตั้งถิ่นฐานยังต่างแดน ดอกไม้นี้จึงถูกนำพันธุ์มาปลูกไว้ ณ ผืนแผ่นดินใหม่ และได้แพร่พันธุ์ต่อมาถึงปัจจุบันในนามที่ชาวสยามเรียกว่า กุหลาบมอญ

ศาสตราจารย์เต็ม สมิตินันท์ นักพฤกษศาสตร์คนสำคัญของไทย อธิบายว่า กุหลาบมอญ (*Rosa damascena*) ปลูกกันมานานราว 200-300 ปี ถิ่นกำเนิดเดิมอยู่ทางภาคเอเชียย่อย ไม่ปรากฏว่าผู้ใดนำเข้ามา เนื่องจากคำว่า “กุหลาบ” มีรากศัพท์เดิมมาจากภาษาเปอร์เซีย จึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่าชาวเปอร์เซียซึ่งได้เข้ามาติดต่อค้าขายและมีสัมพันธทางการทูต ได้นำเข้ามาในสมัยกรุงศรีอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชหรือก่อนหน้านั้น

กุหลาบชนิดนี้บางท้องถิ่นทางภาคเหนือเรียก กุหลาบออน (ออนคือสีชมพู) พันธุ์ดอกไม้หอมเรียก ยี่สุ่น และรู้จักกันในต่างประเทศว่า Damask หรือ Persian Rose เป็นไม้พุ่มสูง 1-2 เมตร หนามหนาสั้นยาวไม่เท่ากัน ในช่อหนึ่งมี 5-7 ใบ สีเขียวแกมเทา ท้องใบสีขาวดอกใหญ่ วัดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 4-6 เซนติเมตร กลีบซ้อน สีชมพู หอม ออกเป็นช่อสั้น ๆ ตามยอด

จากรูปลักษณะตามที่อธิบายข้างต้น จึงมีความเป็นไปได้ว่ากุหลาบมอญในบ้านเราก็คือกุหลาบพันธุ์โมฮัมมาดีที่ใช้ในการทำน้ำกุหลาบนั่นเอง หากแต่ขนาดดอกเล็กกว่า ทั้งนี้อาจเพราะสภาพอากาศของเมืองกัมซาร์หนาวเย็น ดอกและต้นจึงใหญ่กว่าของบ้านเรา